

การศึกษาวິธีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่
ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

โดย
นางสาววาสุณี ศรีศิลปกร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๖
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่
ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

โดย
นางสาววาสุณี ศรีศิลปกร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา ๒๕๕๖
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

A STUDY OF WAY OF LIFE AND FOREST: A CASE OF COMMUNITIES IN DONGYAI
NATIONAL FOREST RESERVES, LOM NANG RONG LOCALITY, NON DIN DAENG
DISTRICT, BURI RAM PROVINCE

By
Miss Wasunee Srisilpakron

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree
Master of Arts Program in Cultural Resource Management
Graduate School, Silpakorn University
Academic Year 2013
Copyright of Graduate School, Silpakorn University

๕๒๑๑๒๒๐๔:สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

คำสำคัญ : ป่าดงใหญ่ วิธีชีวิตคนกับป่า ทรัพยากรอาหารจากป่า

วาสุณี ศรีศิลปกร : การศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่า
สัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ . อาจารย์ที่
ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รศ.ดร.รัศมี ชูทรงเดช. ๑๑๔ หน้า.

การศึกษา วิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษาชุมชนในป่าเขตสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่
ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า ในชุมชน
เก้าบาตร ที่เป็นชุมชนในเขตป่าสัมปทานดงใหญ่ และศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม
ของชุมชนบ้านเก้าบาตรในมิติวิถีการกินอยู่ โดยผู้ศึกษาได้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการเก็บข้อมูล
ภาคสนาม โดยทำการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๒๐ คน

ผลจากการศึกษาพบว่า ชุมชนเก้าบาตรได้นำภูมิปัญญาที่ติดตัวมาจาก ชุมชนเดิม มา
ปฏิบัติสืบต่อกันมาคือ ภูมิปัญญาการหาอาหาร การหาอยู่หากิน และได้รับเอา ภูมิปัญญาใหม่เข้ามา
ปรับใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน โดยนำความเชื่อเรื่องการบวชต้นไม้ การประกอบพิธีบวชป่าเป็นไปเพื่อความ
อยู่รอดของชีวิตของคนในชุมชน ทั้งในด้านสภาพแวดล้อมที่ชาวบ้านอาศัยอยู่ และแหล่งอาหารของ
คนในชุมชน แม้การเข้าอยู่อาศัยของคนเก้าบาตรจะอยู่ในฐานะผู้บุกรุก ตามกฎหมาย แต่ชาวบ้าน เก้า
บาตรเป็นผู้อนุรักษ์ ปกป้อง และใช้ประโยชน์ มากกว่าผู้ทำลายหรือหาผลประโยชน์ใส่ตน

แนวทางในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง กรมป่าไม้ควรให้สิทธิชุมชนเก้าบาตรในการ ใช้
ทรัพยากรธรรมชาติและการอนุรักษ์ป่า เพราะชาวบ้านเป็นผู้ที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่าในการหาอยู่หา
กิน ชุมชนเก้าบาตรไม่ควรนำวัฒนธรรมความเชื่อมาเป็นเครื่องมือต่อรองกับกรมป่าไม้เพื่อขยายที่ดิน
ทำการเกษตรกรรม แต่ควรเป็นจิตสำนึกรักและหวงแหนป่าร่วมกัน และป่าไม้ควรจัดสรรพื้นที่ทำกิน
ให้กับชุมชนเก้าบาตร แต่ไม่ออกเอกสารสิทธิ์ใดๆให้กับชุมชน เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง
ระหว่างป่าไม้กับชุมชนที่ยั่งยืน

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา ๒๕๕๖

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

52112204 : MAJOR : CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT

KEY WORD : DONG YAI NATIONAL FOREST /CULTURE PEOPLE AND FOREST

WASUNEE SRISILPAKRON : A STUDY OF WAY OF LIFE AND FOREST: A CASE OF COMMUNITY IN DONGYAI NATIONAL FOREST RESERVES, LOM NANG RONG LOCALITY, NON DIN DAENG DISTRICT, BURI RAM PROVINCE. THESIS ADVISOR : ASSOC.PROF.RASMI SHOOCONGDEJ, PH.D. 114 pp.

This thesis aims to examine the relationship between human and forests atDongyai National Forest Reserves, Lom Nang Rong Locality, Non Din Deang District, Burirum Province through the management of local wisdom. It is a qualitative study by using guided questions to interview 20 local people and field observation.

The results showed that Kao Bart community lived their lives symbiotically with natural environment. They adjusted their local wisdomsincluding questing forest products for basic needs such as food, fuel, housing, medicine and adapted a new wisdom of forest ordination in order to conserve the forests for survival. Though they have livedin the Dongyai National Forest illegally, but theyhave purposefully helped to protect the natural resources and conserved the forests. Therefore, the suggested solution is that the Forestry Department should legally allow the Kao Bart community to livein the reserved forests by dividing the lands for their living without granting the owner permit.While, the local community should not use their belief system to negotiate the Forest Department for expanding the reserved forests for agriculture use. This will sustainable reduce the conflicts between Forestry Department and community.

Program of CULTURAL RESOURCE MANAGEMENT Graduate School, Silpakorn University

Student's signature

Academic Year 2014

Thesis Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงเป็นฉบับสมบูรณ์ได้ ด้วยความกรุณาของผู้เกี่ยวข้องหลายท่านดังนี้ ผู้ศึกษาใคร่ขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ ดังนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มณีวรรณ ผิวนิม ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ชนัญ วงษ์วิภาค กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก และรองศาสตราจารย์ ดร.รัศมี ชูทรงเดช อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้ความรู้ ให้คำปรึกษาและแก้ไข ให้คำชี้แนะการทำรูปเล่ม และให้กำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์สายันต์ ไพโรชาญจิตร และรองศาสตราจารย์ ดร.ธนิกลีตชาญฤทธิ์ สำหรับโอกาสในการเข้ามาศึกษาและพิสูจน์ความเพียรพยายามตลอดหลักสูตรนี้

ขอขอบพระคุณ คุณลุง - คุณป้า - คุณน้า - คุณอา ชุมชนบ้านเก่าบาตรทุกท่านที่ให้ความเอ็นดู ความเมตตา และให้ความช่วยเหลือ จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสำหรับวิจัยฉบับนี้ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ทุก ๆ ท่านที่คอยให้ความช่วยเหลือในการให้ข้อมูลและการลงพื้นที่เก็บข้อมูล

นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณ พี่รอง ที่คอยให้คำปรึกษาและช่วยเหลือในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สุณิตย์ - ตอง ที่คอยเป็นกำลังใจให้ความช่วยเหลือทุก ๆ ปัญหาที่ผ่านเสมอมา แอน เพื่อนที่คอยเตือนสติ ช่วยแก้ปัญหาและอยู่เคียงข้างตลอดมา ตาล เพื่อนที่คอยกดดันด้วยวาจาให้มุ่งมั่นในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้จนสำเร็จ พี่พีช - พี่ตัม (เฉลิมพร) พี่ที่คอยผลักดันและคอยช่วยเหลือการแก้ไขรูปเล่มจนสำเร็จ พี่เอ็ม - พี่มวย - พี่บอย- พี่ยอด ที่คอยช่วยเหลือส่งข่าวและติดตาม ผลักดัน และให้กำลังใจจนสำเร็จการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ และพี่กวางที่คอยสนับสนุนการทำงาน และให้กำลังใจเสมอมา

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
บทที่	
๑ บทนำ.....	๑
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	๓
ขอบเขตการศึกษา.....	๓
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๔
นิยามศัพท์.....	๔
๒ เอกสารและงานวิจัย.....	
ส่วนที่ ๑ แนวคิดและทฤษฎี.....	๕
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	๕
ความหมายของภูมิปัญญา.....	๖
องค์ประกอบของภูมิปัญญา.....	๗
แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๑๔
ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม.....	๑๔
ส่วนที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๗
๓ ระเบียบวิธีวิจัย.....	
วิธีดำเนินการศึกษา.....	๑๙
ขอบเขตการศึกษา.....	๒๐
ประชากร.....	๒๐
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๒๑

บทที่	หน้า
๔ วิธีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตร.....	
ข้อมูลด้านพื้นที่.....	๒๒
ความเป็นมาของพื้นที่การศึกษาป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่.....	๒๒
ความเป็นมาของชุมชนเก่าบาตร.....	๒๔
ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การศึกษา.....	๒๕
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ.....	๒๙
ฝายต้นน้ำลำธาร.....	๒๙
การปลูกป่าทดแทน.....	๒๙
กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติชุมชนเก่าบาตร.....	๓๑
การจัดการมรดกภูมิปัญญา.....	๓๒
ความเชื่อและวัฒนธรรม.....	๓๒
อาหารเพื่อการดำรงชีพ.....	๓๙
ทรัพยากรอาหาร.....	๓๙
ทรัพยากรอาหารที่ได้จากป่า.....	๓๙
ทรัพยากรอาหารที่ได้จากน้ำ.....	๔๓
ทรัพยากรอาหารที่ได้จากทุ่งนา.....	๔๕
คุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรอาหาร.....	๔๖
รูปแบบการหาอาหาร.....	๕๐
การจัดการทรัพยากรอาหาร.....	๕๗
การถนอมอาหาร.....	๕๗
รูปแบบอาหาร.....	๖๑
ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร.....	๖๕
๕ สรุปผลการวิจัย.....	
สรุปผลการศึกษา.....	๗๑
ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป.....	๗๓

บทที่

หน้า

รายการอ้างอิง.....	๗๖
ภาคผนวก.....	
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์.....	๘๑
ภาคผนวก ข ภาพประกอบ.....	๘๖
ภาคผนวก ค พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗.....	๑๐๑
ภาคผนวก ง บุคลากร.....	๑๑๑
ประวัติผู้วิจัย.....	๑๑๔

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑	ปฏิทิน ประเพณี ๑๒ เดือน ของชุมชนบ้านเก้าบาตร.....	๓๒
๒	ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากป่าของชุมชนเก้าบาตร.....	๓๙
๓	ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากน้ำของชุมชนเก้าบาตร.....	๔๓
๔	ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากทุ่งนาของชุมชนเก้าบาตร.....	๔๕
๕	ตารางแสดงคุณประโยชน์ของทรัพยากรอาหารของชุมชนเก้าบาตร.....	๔๗
๖	ตารางแสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก้าบาตร.....	๕๑
๗	ตารางแสดงการนำทรัพยากรอาหารมาประกอบอาหารของชุมชนเก้าบาตร.....	๖๑

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๑	กรอบแนวคิด.....	๒๑
๒	แผนภูมิแสดงจำแนกเพศคนในชุมชนเก่า.....	๒๖
๓	แผนภูมิแสดงจำแนกอายุและจำนวนคนในชุมชนเก่าบาตร.....	๒๗
๔	แผนภูมิแสดงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีนชุมชนเก่าบาตร.....	๒๘
๕	แผนภูมิแสดงปริมาณพื้นที่ป่า.....	๓๐
๖	แผนภูมิการจำแนกอายุผู้ในสัมภาษณ์จำนวน ๒๐ คน.....	๖๘

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ป่าไม้เป็นหนึ่งในทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งผลิตวัตถุดิบปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นตัวแปรสำคัญที่สร้างความสมดุลให้กับธรรมชาติ เมื่อมีป่าไม้ก็มีแหล่งน้ำ เมื่อป่ามีอุดมสมบูรณ์ พืชพรรณนานาชนิดก็จะเจริญเติบโต สัตว์สามารถดำรงชีวิตและขยายพันธุ์ได้ตามธรรมชาติ มนุษย์เองได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าเช่นกัน อีกทั้งยังมีความผูกพันกับป่าในลักษณะของการพึ่งพิงป่าเพื่อการดำรงชีวิต คือ การหาอาหารจากป่า เช่น พืชผักสมุนไพร หน่อไม้ ผักหวาน การหาสัตว์น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ การหาไข่มดแดง แม้กระทั่งการนำไม้จากป่ามาสร้างบ้านเรือน เป็นต้น นอกจากนี้ไม้ในการสร้างที่อยู่อาศัยแล้วยังเป็นเสมือนเกาะกำบังให้คนในบ้านมีอากาศที่บริสุทธิ์หายใจ มีร่มบังแดดในเวลาที่ร้อน มีหลังคาจากใบไม้กึ่งไม้ช่วยชะลอความแรงของฝน จะเห็นได้ว่าสิ่งมีชีวิตบนโลกใบนี้ล้วนต้องการพึ่งพาอาศัยป่าทั้งทางตรงและทางอ้อมทั้งสิ้น ชาวบ้านในชุมชนที่มีอาณาเขตติดกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ก็มีการพึ่งพาอาศัยป่ามาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นการหาของป่า เช่น ไข่มดแดง หน่อไม้ ผักหวาน น้ำผึ้ง การนำเศษไม้มาทำฟืน การหาสัตว์น้ำเล็ก ๆ สิ่งเหล่านี้ได้มาเพื่อการดำรงชีพในครัวเรือน หากได้มากก็นำไปขายในตลาด เป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านอีกทางหนึ่งด้วย

ป่าดงใหญ่อยู่ในเขต ตำบลนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมารัฐบาลประกาศให้เป็น (เล่มที่ ๗๖ ตอนที่ ๑๑๒ ราชกิจจานุเบกษา ๘ ธันวาคม ๒๕๐๒) เนื่องจากเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำและแหล่งอาหารของสัตว์ ตลอดจนในพื้นที่ป่าแห่งนี้มีสัตว์ป่าที่หายาก สมควรสงวนผืนป่าแห่งนี้ไว้สำหรับเป็นที่ดินที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ คือ ห้วยลำนางรอง ห้วยลำปลายมาศ ซึ่งไหลหล่อเลี้ยงชีวิตชาวบุรีรัมย์ และจังหวัดใกล้เคียงมาโดยตลอด พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งสิ้น ๖๓๑,๒๕๐ไร่ ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงใหญ่ ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วนคือ พื้นที่ป่าสงวน พื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ และพื้นที่สัมปทาน

จากนโยบายของรัฐบาลที่ให้กรมป่าไม้จัดสรรพื้นที่บริเวณป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ เพื่อจัดทำสัมปทานแก่นักธุรกิจและภาคเอกชน โดยเป็นการสัมปทานปลูกป่า คือ ต้นยูคาลิปตัส ซึ่งจากการจัดพื้นที่สำหรับสัมปทานนี้เอง ที่สร้างความไม่พอใจให้กับชุมชน ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เนื่องจากชาวบ้านต้องอาศัยป่าในการทำกิน การหาของป่า การประกอบอาชีพ ซึ่งป่าเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต เพราะวิถีชีวิตที่ผ่านมาของชาวบ้านตั้งแต่อดีตนั้นมีความผูกพันกับป่า และต้องการให้จัดสรรที่ทำกินให้ตามที่กองทัพเคยรับปากไว้เมื่อตอนอพยพออกจากป่าในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ - ๒๕๒๗ และมีความเห็นว่าภายใต้กฎหมายเดียวกันเมื่ออนุญาตให้เอกชนเช่าพื้นที่จากรัฐได้ก็ควรให้ราษฎรเช่าได้เช่นกัน ชาวบ้านจึงเข้าไปตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้านเรือนเพื่อทำกินในพื้นที่สัมปทาน ในขณะที่สัญญาสัมปทานป่าใกล้หมดลง ถึงเวลาจะต้องต่อสัญญาสัมปทาน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ ซึ่งในการต่อสัญญาต้องผ่านความเห็นชอบจากองค์การบริหารส่วนตำบลนางรอง แต่ทางองค์การบริหารส่วนตำบลนางรองไม่ยอมต่อสัญญาให้แก่ภาคธุรกิจเอกชนผู้รับสัมปทานจากกรมป่าไม้หรือทางอุทยานแห่งชาติและสัตว์ป่า ทำให้เกิดปัญหาระหว่างผู้รับสัมปทานกับชุมชน เพราะชาวบ้านเข้าไปใช้พื้นที่สัมปทานในการทำมาหากิน และอยู่อาศัย โดยไม่ได้รับการอนุญาต ทำให้ป่ายูคาลิปตัสที่ปลูกไว้ได้รับความเสียหาย ทางเจ้าหน้าที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ ได้เข้าตรวจสอบพื้นที่และทำข้อตกลงกับชาวบ้าน แต่การเจรจาหลายครั้งก็ไม่เป็นผล ชาวบ้านยังคงยึดพื้นที่ป่าสงวนเพื่อใช้ในการทำกินต่อไป ซึ่งก็เป็นปัญหาที่กรมป่าไม้ไม่สามารถแก้ไขสถานการณ์ได้จนปัจจุบัน จากปรากฏการณ์ข้างต้น

ชุมชนเก่าบาตรเริ่มเข้ามาในพื้นที่สัมปทานเมื่อ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๒ เนื่องจากรอให้หมดสัญญาสัมปทานพื้นที่เสื่อมโทรมของภาคเอกชนเสียก่อนนำโดยนายสุน ทรัพย์สด และประชากรมาจากตำบลลำนางรอง ๒ หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ ๑ และหมู่ที่ ๑๐ พื้นที่ครอบคลุมทั้งหมด ๒,๘๓๐ ไร่ สาเหตุที่เข้ามาเพื่อต้องการให้เจ้าหน้าที่รัฐกรมป่าไม้จัดสรรพื้นที่เขตป่าสัมปทานให้เป็นที่ทำกินให้กับคนในชุมชน แต่รัฐบาลไม่สามารถทำตามข้อเรียกร้องจากชุมชนได้ ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรจึงได้ตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยและทำการเกษตรในพื้นที่ป่าสัมปทานมีครอบครัวทั้งหมด ๑๓๖ ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด ๒๘๐ คน ถึงแม้จะเป็นกลุ่มคนที่มาจากตำบลเดียวกันแต่กลุ่มชาติพันธุ์กลับมีถึง ๔ กลุ่ม คือ ลาว ไทย เขมร ส่วย กลุ่มที่มากที่สุดคือ ลาว เหตุที่มีหลากหลายกลุ่มเพราะในอดีตมีกลุ่มคนหลายกลุ่มอพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณตำบลลำนางรอง มีทั้งไทย ลาว เขมร ส่วย แต่ปัจจุบันด้วยสภาพความเป็นอยู่และสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้เริ่มซึมซับความเป็นลาวหมดแล้ว จะเหลือบ้างก็มีเพียงรุ่นปู่ ย่า เท่านั้นอาชีพหลักคือ การเกษตร คือ การทำนา ทำไร่มันสำปะหลัง ชาวบ้านกลุ่มเก่าบาตร ยังคงพึ่งพาอาศัยป่าเพื่อหาอาหาร ของป่าที่หามาได้จะเป็นเพียงเห็ด ผักหวาน หวาย และผักต่างๆ สมุนไพร ซึ่งในการออกหาของป่านั้นจะไม่ทำลายป่าหรือสัตว์ป่า จะเอามาเพียงเพื่อการประกอบอาหารเท่านั้น นอกจากการแสวงหาประโยชน์จากป่าแล้ว ชาวบ้านยังคงอนุรักษ์ป่า และช่วยกันดูแล เนื่องจากกลุ่มเก่าบาตรอยู่ในเขตต้นน้ำของเขื่อนลำนางรอง การทำการเกษตรของชาวบ้านจึงห้ามใช้สารเคมีโดยเด็ดขาด เพื่อรักษาสภาพน้ำ สัตว์น้ำ และเพื่อให้พื้นที่ที่ไหลไปนั้นสะอาดสามารถใช้บริโภคและอุปโภคได้อย่างปลอดภัย นอกจากนั้นยังมีการปลูกป่าทดแทนเช่นกัน

ชุมชนเก่าบาตรมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงป่า เพื่ออยู่อาศัย ทำมาหากิน โดยที่มีวิธีการที่จะอยู่ร่วมกันกับป่าโดยไม่ทำลาย กล่าวคือ มิใช่เป็นการเอาแต่ประโยชน์จากป่า แต่ยังคงรักษาป่าไว้คงเดิม

ในการที่มีชุมชนเข้าไปอาศัยในพื้นที่ป่า ชาวบ้านได้นำหลักความเชื่อประเพณีที่ติดตัวเข้ามาด้วย และได้นำวัฒนธรรมความเชื่อของตนเข้ามาจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้ เพื่อให้ป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง เพื่อเป็นการเพิ่มปริมาณอาหารตามธรรมชาติและเพื่อสร้างอาชีพและรายได้ให้กับคนในชุมชนด้วย

ตามพระราชบัญญัติ ป่าสงวนแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๗ มาตรา ๑๔ ที่ว่าด้วย “ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือ ครอบครอง ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดิน ก่อสร้าง แผ้วถาง เเผาป่า ทำไม้ เก็บหาของป่า หรือกระทำด้วยประการใดๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติ” ทำให้ชุมชนเก่าบาตรตกเป็นจำเลยในข้อหาบุกรุกแผ้วถางป่า เจ้าหน้าที่ป่าไม้พยายามขับไล่ให้ออกจากพื้นที่ แต่ชุมชนเก่าบาตรยังคงยืนยันที่จะอยู่ในพื้นที่ต่อไป เพื่อพิสูจน์ให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ได้เห็นว่า การที่ชุมชนเก่าบาตรเข้ามาอาศัยในพื้นที่ป่าไม่ได้เป็นการทำลายป่าอย่างที่ถูกล่าม้างถึงแม้จะมีการพึ่งพิงป่าชุมชนเก่าบาตรก็ร่วมมือกันอนุรักษ์ป่าและต้นน้ำลำธารรอง คือ ปลูกป่าทดแทน การทำฝายชะลอน้ำ การตั้งกฎการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิถีชีวิตชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ ในมิติประเพณีความเชื่อ อาหารการกินและภูมิปัญญา เพื่อเสนอแนวทางการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งรัฐบาลเองก็ควรให้โอกาสกับชุมชนในการร่วมกันจัดการพื้นที่ป่าสงวน เพื่อหาข้อยุติปัญหาต่างๆและเพื่อให้ชุมชนและป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

๒. วัตถุประสงค์

๑. ศึกษาวิถีชีวิตและปัญหาของชุมชนเก่าบาตร ที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

๒. ศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเก่าบาตรในมิติวิถีการกินอยู่

๓. ขอบเขตการศึกษา

การศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้ข้อมูลระหว่างปี พุทธศักราช ๒๕๕๒-๒๕๕๕

๓.๑. ขอบเขตด้านแนวคิด

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยมีกรอบแนวคิดและทฤษฎีการศึกษาหลัก ในเรื่องของแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ว่าด้วย ทรัพยากรอาหาร การหาอาหาร วัฒนธรรมความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อนำทฤษฎีดังกล่าวมาวิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๓.๒. ขอบเขตเนื้อหา

ในการศึกษาเรื่องการศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อให้เข้าใจต่อสถานการณ์เบื้องต้น ผู้ศึกษาได้ศึกษาในเรื่องวิถีชีวิตการอยู่กินของคนในป่าที่เกิดขึ้น โดยอาศัยการ

กำหนดขอบเขตของพื้นที่ศึกษา เฉพาะชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ เพื่อให้ทราบถึงภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับป่า ทั้งเรื่อง อาหารการกิน ประเพณีความเชื่อ พร้อมทั้งศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตร

๓.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

ศึกษาเฉพาะชุมชนเก่าบาตร ที่อาศัยบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ๔.๕ ตารางกิโลเมตร

๔. ประโยชน์ที่ได้รับ

๑. ทราบถึงรูปแบบภูมิปัญญาการดำรงชีวิตของชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

๒. ทราบแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

๕. นิยามศัพท์

ทรัพยากรวัฒนธรรม หมายถึง	ความเชื่อ แบบแผน วิถีชีวิต มีการปรับเปลี่ยน ดัดแปลง สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน และมีการสืบต่อกันมาเรื่อยๆ ไป
ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง	ดิน น้ำ และป่า ในพื้นที่เขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่
การจัดการ หมายถึง	ชุดของหน้าที่ต่างๆที่กำหนดทิศทางในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมาก

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเก่าบาตร ในมิติการกินอยู่ ต้องอาศัยการทบทวน แนวคิดและทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้าใจถึงวิวัฒนาการของประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น เป็นแนวทางของการศึกษาและการวิเคราะห์คาดว่าจะทำให้การศึกษารั้งนี้มีความชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้อาศัยผ่านกระบวนการให้คำนิยามและกระบวนการการทำงานที่เสนอผ่านผู้รู้ นักวิชาการแต่ละท่านที่มีมุมมองและมิติทางความคิดที่ต่างกัน เพื่อให้เข้าใจแนวคิดต่าง ๆ ที่หลากหลายกันเพื่อมาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมด้านมิติการกินอยู่ของชุมชนในพื้นที่ที่ทำการศึกษา โดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎี ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดและทฤษฎี

๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษารั้งนี้มีกรอบแนวคิดและทฤษฎีการศึกษาหลัก ในเรื่องของแนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ว่าด้วย ทรัพยากรอาหาร การหาอาหาร วัฒนธรรมความเชื่อ ทั้งนี้เพื่อนำทฤษฎีดังกล่าวมาวิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม พร้อมทั้งศึกษาความหมาย กระบวนการการทำงาน ขั้นตอน และแนวทางของแนวคิดต่าง ๆ ที่นิยามและนำเสนอโดยผู้รู้และนักวิชาการ แต่ละท่านที่มีมุมมองและมิติที่ต่างกัน เพื่อให้แนวทางของการศึกษาและเข้าใจในทฤษฎีและแนวคิดต่าง ๆ รวมไปถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งด้านภูมิปัญญา วัฒนธรรมอาหาร และการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมาเชื่อมโยง เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการศึกษาดังนี้

๑. แนวคิดและทฤษฎี

๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ภูมิปัญญา” (Wisdom) หรือ “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Local wisdom) มักจะหมายถึงสิ่งที่แสดงออกถึงความรู้ ความสามารถในการจัดการในการดำรงชีวิตของมนุษย์หรือกลุ่มคนให้อยู่รอดอย่างปกติสุข นักคิด นักเขียน นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไว้หลากหลาย จึงพอสรุปความหมายของ “ภูมิปัญญา” ไว้ดังนี้

ความหมายของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ที่กลุ่มชนได้จาก ประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศหรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมาภูมิปัญญาเป็นผลของการใช้ สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยน สันสูตรทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่น แล้วรับเอา หรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้าง ประโยชน์หรือแก้ปัญหาได้ ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิ ปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญา ที่ผลิตใหม่หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัว ให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความ เปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ณ ถลาง ๒๕๕๔:๔๒) สอดคล้องกับประเวศ วะสี (๒๕๓๐:๗๕) อธิบายว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสมการเรียนรู้มาเป็นระยะเวลายาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดทุก สาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆแบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับเศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่เกี่ยวกับการ ใช้จ่าย เกี่ยวกับการศึกษาวัฒนธรรมนั้น จะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันไปหมด

รัตนะ บัวสนธิ (๒๕๔๒ : ๒๖๔) ได้ให้มุมมองอีกมิติว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึงกระบวนการ ทศน์ของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อมซึ่งกระบวนการที่ศน์ดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอน ทางศาสนาคติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมาปรับปรุงเข้ากับ บริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง แต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของในส่วนที่เป็น ชุมชนและปัจเจกบุคคล เช่นเดียวกับ **ชนัญ วงษ์วิภาค (๒๕๔๖ : ๑๑๗)**กล่าวว่า ภูมิปัญญา คือ สิ่ง ที่แสดงความรู้ ความคิดและการกระทำของบรรพบุรุษหรือคนในท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งท้องถิ่นในที่นี้หมายถึง คนในแต่ละภาคคิดขึ้นเพื่อที่จะดำรงชีวิตรอดอย่างมีความสุข ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีภาพเป็นองค์รวม และมีคุณค่าทางวัฒนธรรม

“ภูมิปัญญา” เป็นความรู้ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิมของ ชาวบ้านในวิถีตั้งเดิมนั้น ชีวิตของชาวบ้านไม่ได้แบ่งแยกเป็นส่วนๆ หากแต่ทุกอย่างมีความสัมพันธ์กัน การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกันในชุมชน การปฏิบัติศาสนา พิธีกรรมและประเพณี ความรู้เป็น คุณธรรม เมื่อผู้คนใช้ความรู้นั้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคน กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีเป็นความสัมพันธ์ที่มีความสมดุลที่เคารพกันและกัน ไม่ทำร้าย ทำลายกันทำให้ทุกฝ่ายทุกส่วนอยู่รวมกันได้อย่างสันติ ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน มีคนเฒ่าคนแก่เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน ตัดสินและลงโทษหากมีการละเมิด ชาวบ้านเคารพ ธรรมชาติรอบตัว ดิน น้ำ ป่าเขา

จากความหมายของภูมิปัญญาที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น พอจะสรุปให้เห็นได้ชัดเจนมากขึ้นว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” เกิดจากการคิด หรือพื้นฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรู้ของชาวบ้านที่ เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมา ทั้งทางตรงคือประสบด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จาก ผู้ใหญ่ หรือความรู้ที่สะสมสืบทอดกันมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” หมายถึง

ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง แล้วนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญาเป็นองค์ความรู้ ทั้งหมดของชาวบ้าน ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ไขปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมโดยมีบทบาทสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการใช้เพื่อปรุงอาหาร การสร้างบ้าน การรักษาพยาบาล หรือการจัดสรรบทบาททางสังคม และการจัดความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความรู้พื้นบ้านจะดีหรือจะมีประสิทธิภาพอย่างไร โดยมีองค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

องค์ประกอบของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญา เกิดจากการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก สัมผัสเป็นประสบการณ์ ถ่ายทอดสืบต่อกันมา จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม(Intangible Cultural Heritage) และมรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม(Tangible Cultural Heritage) ซึ่งมีหลายองค์ประกอบที่ทำให้เกิดภูมิปัญญา (เรไร ไพรวรรณ :๒๕๕๓ อ้างถึง เอี่ยม ทองดี : ๒๕๔๒)ดังนี้

๑. ความคิด เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิด ที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วยระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่างๆ ทำหน้าที่คิด และนักมานุษยวิทยาเชื่อว่า ความคิดทำงานอยู่นอกเหนือจากบงการของร่างกาย คือส่วนที่เป็นจินตนาการและผลของการวิเคราะห์และสังเคราะห์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นแหล่งสำคัญหรือที่มาของความรู้อันเป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

๒. ความรู้ ความรู้จะปรากฏในแนวคิด ทฤษฎีต่างๆ เช่น ทฤษฎีญาณวิทยา ว่าด้วยทฤษฎีแห่งความรู้ สืบค้นกำเนิดความรู้ และธรรมชาติของความรู้ หาคำตอบว่าตรงกับความจริงหรือไม่ หรือว่าเป็นความรู้เป็นเพียงการพิจารณาเทียบเคียงซึ่งไม่ตรงกับข้อเท็จจริง และสืบค้นความรู้เรื่องกาล อวกาศ เนื้อสาร(Substance) สัมพันธภาพ และความเป็นเหตุเป็นผล ความรู้หรือองค์ความรู้เป็นสิ่งยืนยันสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งนักปรัชญาโบราณได้จัดไว้เป็นหมวดหมู่

๓. ความเชื่อ ความเชื่อเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของภูมิปัญญา เพราะความเชื่อ คือความศรัทธายึดมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิต และความมั่นคงของสังคม ความเชื่อมีหลายระดับทั้งความเชื่อโดยทั่วไปที่ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน และความเชื่อที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณ ความดีความชั่ว นรกสวรรค์ บาปบุญคุณโทษ โลกนี้โลกหน้า ซึ่งมนุษย์แต่ละรุ่นก็มีความเชื่อแตกต่างกันไป

๔. ค่านิยม คือ สิ่งในกลุ่มสังคมกลุ่มหนึ่งๆ เห็นว่ามีค่าควรแก่การกระทำ นายก้อยหรือเห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมจึงเป็นพื้นฐานสำคัญทางภูมิปัญญาและเป็นบ่อเกิดพฤติกรรมของบุคคล แต่ละสังคม ค่านิยมแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

๔.๑ ค่านิยมของบุคคล คือ การที่บุคคลต้องเลือกตัดสินใจที่จะประพฤติปฏิบัติในสถานการณ์ที่เผชิญหน้า

๔.๒ ค่านิยมของสังคม คือ ความรู้สึก ความต้องการของคนส่วนใหญ่ที่กำหนดยอมรับเป็นหลักการพื้นฐานที่จะใช้พิจารณาพิจารณาการประพฤติปฏิบัติของสังคมที่ถูกต้องและสำคัญ

๕. ความเห็น คือ ภาวะที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือชุมชนได้พิจารณาและใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงลงมติตัดสินใจว่าควรจะต้องแสดงออกในลักษณะใด เช่น เห็นด้วย ทำตาม ยอมรับ ร่วมมือ ปฏิเสธ ฯลฯ เห็นด้วยว่าดี ชั่ว เหมาะสม ไม่เหมาะสม เป็นบาปเป็นบุญ เป็นต้น ความเห็นในลักษณะดังกล่าวมีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกทั้งกาย วาจา และจิตใจ

๖. ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพที่มีอยู่ภายในบุคคลหรือชุมชนในการจัดการเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นผลมาจากลักษณะทางกายและจิตใจร่วมกัน

๗. ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ทักษะที่ปรากฏอยู่ภายในจิตใจ หรือจิตวิญญาณเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้แก้ไข ป้องกัน ควบคุมและคุ้มครองพฤติกรรมต่างๆไม่ให้เกิดเป็นปัญหาหรือให้เป็นไปตามที่ตนเองหรือชุมชนต้องการ

องค์ประกอบดังกล่าวนี้สามารถกำหนดลักษณะของภูมิปัญญาให้แตกต่างกันไปของแต่ละบุคคลหรือแต่ละชุมชน ภูมิปัญญาของมนุษย์จึงเกิดจากการเรียนรู้และปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดในการดำรงชีวิตและเผ่าพันธุ์

ลักษณะของภูมิปัญญา

ในการบ่งบอกถึงลักษณะของภูมิปัญญา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (๒๕๔๒:๑๒) ได้สรุปถึงลักษณะของภูมิปัญญาไว้ดังนี้

๑. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ ทักษะ ความเชื่อและพฤติกรรม
๒. แสดงถึงความสัมพันธ์คนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
๓. เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
๔. เป็นเรื่องของแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้ เพื่อความอยู่รอดของบุคคล คน ชุมชน และสังคม

๕. เป็นแกนหลัก หรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิตในเรื่องต่างๆ

๖. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

๗. มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคม

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๙ : ๑๔๕-๑๔๖) ก็ได้แบ่งภูมิปัญญาออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บตาย เป็นคุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
๒. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี อื่นๆ

ทั้งความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบของภูมิปัญญา จึงสะท้อนให้เห็นว่า ภูมิปัญญาเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ทศนคติ การให้ความหมาย การให้คุณค่าต่อทรัพยากรที่ได้พึงพิงอาศัย ซึ่งได้มีการจัดระบบความสัมพันธ์เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม เป็นวิถีการใช้ชีวิตที่ชาญฉลาด มีการสืบทอดคุณค่า ความเชื่อและพิธีกรรม โลกทัศน์ ชีวทัศน์ ที่มีการสั่งสม

ประสบการณ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นไปอย่างผสมกลมกลืนระหว่าง ความเชื่อ ศาสนา สภาพ ภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมและกระบวนการทางสังคมอย่างต่อเนื่อง และได้แสดงออกมาเป็นอย่างเป็น รูปธรรมในรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิต ทักษะความสามารถหรือการสร้างสรรค์วัตถุสิ่งของต่างๆ

ภูมิปัญญาจึงสะท้อนวิถีชีวิตมนุษย์ เมื่อมีการปรับเปลี่ยนสภาพการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาก็ จะปรับเปลี่ยนไป คนที่อาศัยในพื้นที่ต่างจังหวัดกับกรุงเทพมหานคร ก็แตกต่างกัน เช่น การปลูกผักใน กระจกของคนที่อาศัยในคอนโดมิเนียม เพราะมีพื้นที่จำกัดบริเวณเพียงลำพัง มีความสัมพันธ์กับ เพื่อนบ้านน้อยเพราะสามารถพึ่งพิงตัวเองได้ แต่ถ้าอาศัยในต่างจังหวัด การปลูกในกระจกจะไม่ เหมาะเพราะมีพื้นที่ปลูกมากกว่า และมีความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ต้องพึ่งพาอาศัยกัน การปลูกผักจึง ต้องมีการเผื่อแผ่ แลกเปลี่ยนอาหารกัน เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ภูมิปัญญาจึงมีลักษณะที่ทับ ซ้อนกับวัฒนธรรมอยู่อย่างแนบแน่น

กระบวนการทัศน์ของการศึกษาระบบความรู้พื้นบ้านจำแนกออกเป็น ๔ ประเภท คือ (ชยันต์วรรณฤติ. ๒๕๔๐: ๘-๑๑)

๑. การสร้างระบบการจำแนกสรรพสิ่ง เป็นวิธีการที่กลุ่มชาติพันธุ์ หรือคนในสังคมกลุ่ม หนึ่งจัดระบบปรากฏการณ์ หรือจัดสรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกของความเป็นจริงที่อยู่ล้อมรอบตัวเขาเอง ความเชื่อหรือฐานคติเบื้องต้นของแนวทางการศึกษาที่เรียกว่า “วิทยาศาสตร์ชาติพันธุ์” (Ethno science) อยู่ที่ว่า คนจะมีความรับรู้ระบบ หรือลักษณะของธรรมชาติ หรือการดำรงอยู่ของ ธรรมชาติ คือ เข้าใจธรรมชาติว่ามันมีประโยชน์อย่างไร แล้วจึงใช้ระบบวิธีคิดหรือวิธีการนั้น จัดระบบหาความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งนั้นขึ้นมาจัดระบบของคนกลุ่มนั้น ในการมองสรรพสิ่งมาอง ธรรมชาติว่าเป็นอย่างไร แล้วจึงใช้ระบบวิธีคิด หรือวิธีการนั้นจัดระบบความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นให้ ความสำคัญต่อสิ่งใด ให้ความสำคัญต่อสิ่งนั้นว่ามีความหมาย มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของเขา อย่างไรบ้าง กล่าวคือ การจำแนกนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ของกลุ่มนั้นกับสิ่งแวดล้อม ในการดำรงชีวิตมากน้อยเพียงใด

๒. วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้าน (Indigenous Conceptual System) เป็นวิธีการที่ ไม่ได้ศึกษาเพียงการจำแนกประเภทแบบที่เรียกว่า เอธโนไซ (Ethno science) เพียงเท่านั้น การศึกษาระบบพื้นบ้านเป็นการศึกษาระบบคิด ซึ่งเป็นพื้นฐานของความเข้าใจกับประสบการณ์ของ มนุษย์ เช่น แทนที่จะศึกษาแต่เพียงว่าระบบ หรือว่าชาวบ้าน มีวิธีจำแนกพืชและสัตว์ หรือชีววิทยา รอบตัวเขาอย่างไร แต่วิธีการศึกษาระบบคิดพื้นบ้านแนวนี้ เป็นการศึกษาร่องระบบคิด ศึกษาแบบ เกษตรทั้งหมดว่า ระบบเกษตรของชนกลุ่มนั้น เขามีความเข้าใจระบบทั้งหมดอย่างไร ศึกษาแบบคิด กระบวนการของระบบ และเป็นการศึกษาอย่างมีการเคลื่อนไหว อยากรู้ก็ตามการศึกษาระบบคิด พื้นบ้านนี้ยังให้ความสำคัญกับการศึกษาทัศนคติของคนในระบบนิเวศหรือคนในชุมชน โดยให้ความ สนใจต่อวิธีการที่ชนกลุ่มนั้น หรือกลุ่มชาติพันธุ์กลุ่มหนึ่งในสังคมตีความและความหมายต่อระบบ หรือที่เราเรียกว่าประสบการณ์ของมนุษย์ กิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร การแพทย์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมว่าคนในสังคมนั้นให้

ความหมายและให้ความสำคัญอย่างไร เช่น ระบบคิดพื้นบ้านเกี่ยวกับรักษาพยาบาล โดยศึกษาว่าชาวบ้านมีความรู้เกี่ยวกับโรคต่าง ๆ ได้อย่างไร เช่น โรคของอาการซึ่งเกิดจากการปวดท้อง คำว่า “เจ็บท้อง” ความจริงคำว่าเจ็บท้องเป็นภาษาคำเมืองมากกว่าไทยกลางแทนความหมายคำว่า “ปวดท้อง” ในภาษาเหนือ จึงใช้คำว่า “เจ็บท้อง” ซึ่งเป็นการสื่อให้เห็นความหมายของอาการโรค อันเป็นวิธีการที่ชาวบ้านอาจตีความ โดยอาศัยความเข้าใจในลักษณะที่เป็นสามัญสำนึก จะนำไปสู่วิธีการรักษาพยาบาลหรือการแก้ปัญหาดังกล่าวขึ้นมา

๓. การศึกษาระบบคุณค่าของพื้นบ้าน (Local Value System) มีความหมายเหมือนกับคำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นวิธีการศึกษาที่ต่างไปจากการศึกษาระบบคิด การศึกษาระบบคุณค่า หรือระบบภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นการศึกษาว่าคนในสังคมมองเห็น หรือให้คุณค่าต่อความสัมพันธ์ของเขากับคนอื่นในสังคมอย่างไร และระหว่างเขากับโลกที่เขาอาศัยอย่างไรบ้าง รวมถึงความรู้พื้นบ้าน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่ชาวบ้านปฏิบัติต่อกันและกัน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะของศักยภาพของชาวบ้าน ศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวและในการแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ได้หมายถึงการจำแนกความรู้ไม่ได้หมายถึง วิธีหรือเทคนิคอย่างไร แต่หมายถึงระบบคิดทั้งหมด ซึ่งโยงวิธีการที่เขาใช้อยู่กับการตีความของเขากับความสัมพันธ์กับโลก ไม่ว่าจะผ่านทางด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านความเชื่อหรือด้านจิตวิญญาณ

๔. การศึกษาระบบความรู้พื้นบ้าน โดยการศึกษาผ่านการศึกษาโลกทัศน์ หรือการศึกษา คอสมोलोजี (Cosmology) การตีความของชาวบ้านอาจจะเรียกว่าเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีความเชื่อพื้นฐานในการดำรงชีวิตอย่างไร มีการตีความเกี่ยวกับเรื่องของเวลา เรื่องสถานที่และบุคคลในสังคม สิ่งที่จะนำมาศึกษาก็คือ แนวความคิดเรื่องของเวลาที่คนในสังคม มีวิธีการและระบบการทำงานให้สัมพันธ์กับเวลาและฤดูกาล และการสังเกตความสัมพันธ์ของกิจกรรมเหล่านี้ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม การตีความ และการให้คุณค่าของการเปลี่ยนแปลงในเชิงอายุ หรือว่าการเปลี่ยนแปลงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ความรู้ ที่สะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ของชีวิตและสังคมในสภาพสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกัน และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเป็นวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย ซึ่งมีความหลากหลายแต่ไม่แตกต่างกันมากนัก เนื่องจากมีพื้นฐานเดียวกัน นั่นคือ ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิตของอาชีพเกษตรกรรม และด้วยเหตุที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขอบข่ายกว้างขวางครอบคลุมวิถีชีวิตประชาชนในท้องถิ่น จึงจำแนกสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ได้ดังนี้

สุธิวศ์ พงศ์ไพบุลย์ (๒๕๔๐: ๓๔) จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านตามอัตตประโยชน์ได้เป็น ๕ ประเภท ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาชาวบ้านประเภทเพื่อการยังชีพมีขึ้นเพื่อการมีชีวิตอยู่รอด อยู่อย่างมีความสุขสบายตามอัตภาพเป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการเสาะหาปัจจัยพื้นฐานมีการยังชีพของสังคมปฐมฐาน ยุคที่มนุษย์เสาะหาปัจจัยด้วยวิธีเก็บเกี่ยวและการใช้

แรงงาน ได้แก่ วิธีทำมาหากิน วิธีเสาะหาและจัดการเกี่ยวกับปัจจัย 4 คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยๆ เพิ่มพูนองกงามขึ้น จนดูเหมือนเป็นสิ่งสามัญ เช่น

๑.๑ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการหากิน เริ่มแต่ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ลำสัตว์ ตีผึ้ง การทำและใช้เครื่องจับสัตว์น้ำ เช่น นก ปลา เสือ ช้าง เป็นต้น ภูมิปัญญาเหล่านี้ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นอาชีพ มีรูปแบบของเครื่องมือเครื่องใช้เฉพาะตัว เฉพาะท้องถิ่นขึ้น หน้าไม้ ภูมิปัญญาในการเลือกพันธุ์ข้าวทำนา การไถ คราด หว่าน ดำ เป็นต้น

๑.๒ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย เช่น การสร้างบ้านเรือนแบบเครื่องผูก ภูมิปัญญาการเลือกใช้วัสดุ วิธีเย็บ ผุกริม ถักริม ผูกเงื่อน

๑.๓ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมโภชนาการ ได้แก่ ภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร วิธีปรุงและวิธีถนอมอาหาร

๑.๔ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่ม ได้แก่ ภูมิปัญญาในการนำสิ่งต่างๆ มาปกปิดร่างกายให้อบอุ่น เช่น ภูมิปัญญาในการทำหินเป็นเครื่องมือทอเปลือกไม้ ทำเป็นผ้า การทำและใช้แวดินเผาเพื่อปั่นฝ้าย การคิดทำฝีมและกึ่งสำหรับงานทอ ภูมิปัญญาในงานถักร้อย ปักชุน เป็นต้น

๑.๕ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับยารักษาโรค ได้แก่ การนำสมุนไพร สัตว์ แร่บางชนิดมาใช้เป็นตัวยา การผสมยา วิธีปรุงยา การใช้ยา เป็นต้น

๑.๖ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนทุกหมู่เหล่าต่างๆ พยายามจะให้ตนมีชีวิตที่ยืนมั่นคง จึงทุ่มเทใช้สติปัญญาและสิ่งเอื้ออำนวยต่างๆ เพื่อให้บรรลุความต้องการซึ่งสามารถจำแนกเป็นกลุ่มย่อยๆ ได้ดังนี้

๑.๗ ภูมิปัญญาการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาเบื้องต้นในการพิทักษ์ปกป้องชีวิตและทรัพย์สิน คือ การพึ่งตนเอง ความพยายามที่จะบำรุงรักษา และเพิ่มขีดความสามารถ การใช้ข้อวิริยะของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอด

๑.๘ ภูมิปัญญาที่หลบเลี่ยงอันตราย เช่น ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่สามารถสังเกตความแปรปรวนของสภาพดิน ฟ้า อากาศ รู้ว่าจะเกิดฝนหนัก ลมแรง ทะเลบ้า ฟ้าคะนอง น้ำท่วมใหญ่ เกิดภัยแล้ง ไฟป่า หรือภูมิปัญญาในการโค่นไม้ใหญ่ โดยสามารถบังคับให้ล้มฟาดในทิศทางที่ต้องการได้

๑.๙ ภูมิปัญญาการรวมพลังและการพึ่งพิง เช่น ภูมิปัญญาการร่วมแรงแบ่งประโยชน์ เช่น การทำนารวม การทำสวนรวม คือ ร่วมกันทำนาหรือทำสวนในที่แปลงเดียวกัน ทุกคนที่ทำมีสิทธิ์เก็บกินเป็นการสร้างจิตสำนึกร่วมกันทำร่วมกันใช้

๑.๑๐ ภูมิปัญญาทำและใช้ศาสตราวุธ เช่น การทำมีดพธำของชาวใต้ ซึ่งใช้สำหรับงานลับ ฟัน แต่งเติมสวน และใช้ต่อสู้ได้อีกด้วย

๑.๑๑ ภูมิปัญญาการดูแลบำรุงรักษาชีวิตและทรัพย์สิน การให้ความสำคัญต่อสตรี และเด็กจึงปรากฏความเชื่อ เช่น ห้ามหญิงมีครรภ์นั่งขวางบันไดหรือประตู มิฉะนั้นลูกจะไม่สมบูรณ์ เป็นต้น

๒. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการสร้าง พิทักษ์ฐานะ และอำนาจ ผู้คนทุกหมู่เหล่าย่อมอาศัยฐานะและอำนาจ เพื่อช่วยในการดำรงชีวิต ทั้งนี้ย่อมแตกต่างกันไปตามโครงสร้างของสังคม ชีตจำกัดของการศึกษาขีดความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและยุคสมัยโดยภูมิปัญญากลุ่มนี้มีทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและตำแหน่งหน้าที่ อาจจำแนกได้ดังนี้

๒.๑ ภูมิปัญญาการสร้างและการขยายฐานอำนาจ ภูมิปัญญาที่เด่นชัด คือ ขยายวงศาความญาติให้ได้มากๆ เพื่อจะได้พวกพ้องและเพิ่มแรงงาน

๒.๒ ภูมิปัญญาการรักษาฐานะและอำนาจ เป็นการบำเพ็ญบุญบารมี เพื่อผดุงอำนาจวาสนา เป็นภูมิปัญญาที่อาศัยหลักคุณธรรม โดยให้ทำแต่กรรมดี

๒.๓ ภูมิปัญญาการจัดการเพื่อสาธารณประโยชน์ คือ ภูมิปัญญาที่ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน เช่น การร่วมกันกำหนดการสัจจระหว่างหมู่บ้าน การร่วมกับหาเงินบำรุงวัด เป็นต้น

๒.๔ เพื่อที่เป็นการสร้างสรรค์พิเศษ คือ สิ่งที่เป็นปัญญาชนชาวบ้าน ใช้วิสัยทัศน์เฉพาะตัว สร้างสรรค์ขึ้นต่างจากกลุ่มอื่น เช่น ภูมิปัญญาที่ให้ตระหนกว่า นักปราชญ์เป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่ายิ่ง

ชนัญ วงษ์วิภาค(๒๕๔๙ : ๑๒๒) จำแนกประเภทหรือสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้าน ไว้ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาด้านเกษตรกรรม
๒. ภูมิปัญญาด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
๓. ภูมิปัญญาด้านศาสนา คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม ความเชื่อ
๔. ภูมิปัญญาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๕. ภูมิปัญญาด้านศิลปกรรม
๖. ภูมิปัญญาด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน
๗. ภูมิปัญญาด้านภาษาและวรรณกรรม
๘. ภูมิปัญญาด้านแพทย์แผนไทย
๙. ภูมิปัญญาด้านโภชนาการ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเรื่องของ “ภูมิปัญญา” เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับสังคมมนุษย์มาช้านาน เป็นการดำรงอยู่ในชีวิตที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของแต่ละท้องถิ่น โดยมีการปรับสภาพการดำเนินชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติตามกาลเวลา เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่พิเศษกว่าสัตว์อื่น ๆ กล่าวคือ มีมันสมองที่มีความสามารถในการคิดค้น เรียนรู้ แก้ปัญหาและมีการสืบทอดแบบแผนความรู้เป็นมรดกมาช้านาน แม้ว่าภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและถ่ายทอดเป็นมรดกมาช้านาน แต่มีเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่ง คือ เป็นองค์ความรู้ที่มีการเชื่อมโยงกันไปหมด

ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพ เศรษฐกิจ ความเป็นอยู่ค่าใช้จ่าย การศึกษา วัฒนธรรม จะผสมกลมกลืน ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา ไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักถนอมข้าวโดยการใส่ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้เถ้ามาแช่น้ำ ต้มให้เดือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่าภูมิปัญญาทั้งสิ้น.

ในการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมิติวิถีชีวิตของชุมชนบ้านเก่าบาตร เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการดำรงชีวิตเพื่อให้อยู่รอด โดยมีการลักษณะการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการเกษตร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงลักษณะภูมิปัญญาด้านโภชนาการเพื่อสร้างสภาวะสุขในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน

จากการศึกษาเรื่องแนวคิด ความหมาย ลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเน้นรูปแบบของการเรียนรู้ และแนวทางการดำรงชีพที่มีการสั่งสมมาชานาน การศึกษาชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยอยู่เขตพื้นที่ป่าสงวนดงใหญ่ แสดงให้เห็นว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นส่วนสำคัญของการสร้างวิถีการกินอยู่ ทั้ง การหาอาหาร การผลิตและการบริโภค ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นตัววิเคราะห์ในการหาแนวทางของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมในพื้นที่ โดยทำการศึกษาเรื่องภูมิปัญญาทางด้านเกษตรกรรม หัตถกรรม โภชนาการและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ทราบถึงกระบวนการของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

อนึ่ง ชุมชนเก่าบาตรถือว่าเป็นชุมชนใหม่ที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ ลักษณะชาติพันธุ์ของกลุ่มประชากร ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญา ในพื้นที่เป็นมีแบบแผนตามลักษณะของประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้ง ลาว เขมรและไทย ที่ถือว่าเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมที่สำคัญของพื้นที่

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนเก่าบาตร สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ภูมิปัญญาทางโภชนาการ และภูมิปัญญาทางหัตถกรรม สามารถอธิบายได้ดังนี้

ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ ของชุมชนเก่าบาตรเป็นความเชื่อที่ติดตัวมาก่อนจะมาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ป่าสงวน เป็นการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาใช้ คือ การสร้างศาลหลักบ้าน ศาลปู่-ตา เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน

ภูมิปัญญาทางโภชนาการ ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรมีภูมิปัญญาในการเลือกสรรทรัพยากรอาหารจากป่าได้อย่างมากมาย และมีวิธีการถนอมอาหาร เช่น ปลาจี่ กุ้งจ่อม หน่อไม้ดอง เป็นต้น

ภูมิปัญญาทางหัตถกรรม จะเป็นส่วนของอุปกรณ์การทรัพยากร ได้แก่ แห ข้อง ไช หนังสติ๊ก สวิง เป็นต้น

๑.๒ แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

แนวคิดการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มีแรงบันดาลใจ มาจากแนวคิดการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะทรัพยากรธรรมชาติได้ทำลายลงอย่างรวดเร็วจากการกระทำของมนุษย์ ต่อมาเป็นการนำทรัพยากรวัฒนธรรมที่มีอยู่มานำมาใช้อย่างฟุ่มเฟือยและถูกทำลายลงเรื่อย ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เช่นเดียวกับทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้เกิดความตระหนักว่าในอนาคตข้างหน้าทรัพยากรวัฒนธรรมอาจจะลดน้อยลง หรือแม้กระทั่งสูญหายไป เพราะทรัพยากรวัฒนธรรมนั้นไม่สามารถสร้างใหม่หรือ ทำทดแทนขึ้นได้ ทำให้คนรุ่นหลังไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป ดังนั้น จึงเกิดแนวคิดในการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมขึ้น

คำว่า “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” มีที่มาจากคำว่า “การจัดการ” “ทรัพยากร” และ “วัฒนธรรม” ซึ่งน่าจะแปลความหมายได้ว่า “การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม” หมายถึง ศาสตร์แห่งกระบวนการการทำงานที่มีระบบของความแนวทาง แนวคิด และวิธีการ ที่จุดมุ่งหมายเพื่อสงวนรักษา หรืออนุรักษ์ทรัพยากรหรือสิ่งของที่จับต้องได้และไม่ได้ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่อยู่ไม่ให้อายุสลายหายไป และนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด(สว่าง เลิศฤทธิ์, ๒๕๔๗ : ๕)

ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรม

พิสิฐ เจริญวงศ์ (๒๕๔๒) ได้ให้ความหมายและอธิบาย “ทรัพยากรวัฒนธรรม” ไว้ว่า ทรัพยากรวัฒนธรรม มีทั้งของเก่าจากอดีต เป็นมรดกที่เหลือนำมาถึงคนรุ่นหลัง และมีของใหม่ที่เรารสร้างขึ้น ซึ่งเป็นความต่อเนื่องจากอดีตผ่านปัจจุบันไปสู่อนาคต

สายันต์ ไพเราะญจิตร (๒๕๔๐ : ๗) ได้กำหนดความหมายและขอบเขตของทรัพยากรวัฒนธรรม ว่าหมายถึง ส่วนประกอบทั้งหมดในสังคมมนุษย์ ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ สิ่งก่อสร้างที่จับต้องมองเห็นได้ และที่เป็นความหมาย ความรู้ ภูมิปัญญา ความเชื่อ กฎระเบียบแบบแผนเพื่อปฏิบัติ จินตนาภาพ ความรู้สึกนึกคิด อาหาร ศิลปะและการแสดงออก ที่ไม่สามารถจับต้องหรือสัมผัสทางกายภาพได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ในแต่ละชุมชนประกอบด้วยสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากอดีตและสิ่งที่ยังมีการสร้างสรรค์ดัดแปลงขึ้นมาใหม่ เพื่อใช้สอยให้สมประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนและสังคม

สว่าง เลิศฤทธิ์ (๒๕๔๗ : ๘) ให้ความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมว่า หมายถึง ผลผลิตของวัฒนธรรม หรือลักษณะต่าง ๆ ของระบบวัฒนธรรม ทั้งในอดีตหรือปัจจุบัน ที่มีค่า หรือเป็นตัวแทนหรือสามารถสื่อถึงวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้ ดังนั้นทรัพยากรวัฒนธรรมจึงรวมถึงซากสิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้น (ซากเรือจม ซากเตาเผา ขวานหิน เครื่องปั้นดินเผา ลูกปัด ฯลฯ) แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน ศาสนสถาน เสื้อผ้าอาหาร อนุสาวรีย์ เอกสารทางประวัติศาสตร์ จารึก ภาษา ศาสนา ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่าง ๆ และสิ่งของที่มนุษย์ไม่ได้ทำขึ้น แต่มีความหมายทางใดทางหนึ่งต่อมนุษย์ เช่น ซากพืช ซากสัตว์ ละอองเรณู แหล่งน้ำ ดินและหินที่มนุษย์สามารถนำมาใช้ประโยชน์

และนอกจากนี้ **ขันธ์ญ วงศ์วิภาค(๒๕๔๗ : ๒๕)** กล่าวว่า “ทรัพยากรทางสังคมวัฒนธรรมเป็นผลของการกระทำของสมาชิกสังคม ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนกระทั่งปัจจุบัน” ที่ผู้คนในอดีตสร้างสรรค์ไว้ ทั้งที่จับต้องได้ เช่น วัตถุต่าง ๆ หรือที่จับต้องไม่ได้ อาทิ ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิต เรื่องเล่า นิทาน เป็นต้น

กล่าวคือ ทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็ นสิ่งที่ติงามหรือสิ่งที่เลวร้ายก็ตาม และทรัพยากรวัฒนธรรมก็มีทั้งสิ่งที่สามารถมองเห็น จับต้องได้ และสิ่งที่มองไม่เห็น หากแต่เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทรัพยากรวัฒนธรรมถ้านำมาใช้ให้ถูกทางก็สามารถจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ได้ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาเห็นว่า “อาหาร” และ “การผลิตอาหาร” ก็น่าจะเป็นทรัพยากรวัฒนธรรม เนื่องด้วยทั้งสองส่วนเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นมาจากภูมิปัญญา

ธนิก เลิศชาญฤทธิ์ (๒๕๕๔ : ๓๐) ได้กล่าวว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมมีหลายประเภท ขึ้นอยู่กับวิธีการจัดแบ่ง เช่น ถ้ามีการแบ่งตามสาขาวิชาหรือตามศาสตร์ทางการศึกษา ทรัพยากรทางวัฒนธรรมก็จะแบ่งเป็นทรัพยากรทางโบราณคดี ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์ และทรัพยากรทางศิลปะ เป็นต้น หากใช้แนวคิดการลำดับความสำคัญและบทบาทเชิงการบริหารจัดการ เราก็สามารถแบ่งทรัพยากรออกเป็น ทรัพยากรวัฒนธรรมท้องถิ่น/พื้นบ้าน ทรัพยากรวัฒนธรรมของชาติ/ประเทศ และทรัพยากรวัฒนธรรมโลก หรือมรดกโลก หรือถ้าจำแนก ทรัพยากรวัฒนธรรมตามลักษณะความเป็นเจ้าของ ก็จะมีการแบ่งออกเป็น ทรัพยากรวัฒนธรรม สาธารณะ และทรัพยากรวัฒนธรรมส่วนบุคคล นักวิชาการบางท่านก็ได้มีการเสนอว่า ทรัพยากรวัฒนธรรมอาจจำแนกได้ตามลักษณะหน้าที่ในการใช้งาน เช่น ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใช้สร้างรายได้ หรือมีหน้าที่เชิงเศรษฐกิจและการใช้สอย ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใช้สำหรับการศึกษาเรียนรู้ และ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น และทางด้านองค์การยูเนสโกได้จำแนก ว่าทรัพยากรวัฒนธรรมมีอยู่ ๒ ประเภทตามลักษณะที่ปรากฏหรือมีอยู่ คือ ทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

สาเหตุของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

๑. ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรมาทดแทนได้ หรือทำขึ้นใหม่ไม่ได้
๒. ทรัพยากรวัฒนธรรมถ้าถูกทำลายแล้ว ไม่มีทางนำกลับมาใหม่ได้
๓. ทรัพยากรวัฒนธรรมหลายอย่างเปราะบาง และไวต่อการสูญหาย หรือหมดไปจากโลก

๔. ทรัพยากรวัฒนธรรมเป็นสิ่งหายากหรือเป็นประเภท “ขึ้นเดียวในโลก”

จากสาเหตุและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นว่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการสูญเสีย ดังนั้นเราจำเป็นต้องมีการจัดการ เพื่อทำให้ทรัพยากรเหล่านี้ยังคงอยู่ต่อไป และสว่าง **เลิศฤทธิ์ (๒๕๔๗ : ๔๐)** ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม

คือ การค้นหา การรักษา และการใช้คุณค่าและความหมายของทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อให้ตอบสนองความต้องการของชุมชน สังคมและความเป็นมนุษย์ สามารถแบ่งเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้

๑. เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำหรับการวางแผนและการป้องกัน
๒. เพื่อปกป้องทรัพยากรทางวัฒนธรรม และทำให้เกิดประโยชน์ตามความเหมาะสม แต่การอนุรักษ์และสงวนรักษาเป็นเป้าหมายสำคัญรองลงมา ทั้งนี้เพื่อให้ทรัพยากรเสื่อมสภาพหรือสูญหายก่อนเวลาอันควร
๓. เพื่อให้ประชาชนหรือสาธารณะชน นักวิจัย นักเรียน-นักศึกษา ฯลฯ สามารถเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมได้อย่างเท่าเทียม
๔. เพื่อใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรมในการให้การศึกษาเกี่ยวกับอดีต และให้เราได้ตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมเองด้วย

স্যันต์ ไพรชาญจิตร(๒๕๔๗: ๑๗) ได้เสนอว่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมประกอบไปด้วยกิจกรรม ๘ ลักษณะด้วยกันคือ

๑. การศึกษาวิจัยหรือการสร้างความรู้
๒. การประเมินคุณค่าและศักยภาพของทรัพยากรทางโบราณคดี
๓. การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร
๔. การอนุรักษ์
๕. การสร้างเครือข่ายขยายความร่วมมือ
๖. การฟื้นฟู ผลิตซ้ำ และสร้างใหม่
๗. การบังคับใช้กฎหมาย ข้อปฏิบัติ ข้อบัญญัติ
๘. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม

เห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรนั้นมีลำดับในการจัดการและเป้าหมายในการจัดการหลากหลายขึ้นการศึกษาเรื่องวิถีการกินอยู่ของชุมชนบ้านเก่าบาตร จึงได้เลือกใช้กิจกรรมของการจัดการทรัพยากรดังต่อไปนี้ คือ การศึกษาวิจัย หรือการสร้างความรู้ การจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร และการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องเนื่องกับทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อมาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีวิถีการกินอยู่ แนวคิดด้านการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันที่กระแสโลกาภิวัตน์เข้ามามีบทบาทในชีวิตมนุษย์ จนทำให้ทรัพยากรวัฒนธรรมดั้งเดิมที่สั่งสมกันมาเป็นเวลายาวนานถูกทำลายลดน้อยลง และอาจจะสูญหายได้ในเวลาไม่นาน ทำให้คนกลายเป็นคนที่ไร้รากเหง้า ไร้วัฒนธรรม สังคมก็ไม่สามารถอยู่ได้ การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมสามารถนำมาปรับใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้ เนื่องจากจะทำให้ชาวบ้านสามารถนำเอาศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองในด้านทรัพยากรวัฒนธรรมมาต่อตรงกับกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ชุมชนสามารถตั้งรับกระแสที่นั่นได้

จากกิจกรรมของการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมทั้งเรื่องของการศึกษาวิจัยและการสร้างความรู้ การจัดการเรื่องทรัพยากรการจัดการความรู้เรื่องทรัพยากร และการดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม มีแนวทางในการกิจกรรมดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาวิจัย และสร้างความรู้ในเรื่องของทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสภาวะทรัพยากรในปัจจุบันของพื้นที่ที่ทำการศึกษา รวมถึงเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับหัวข้อในการทำวิจัย เช่น ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น การตั้งถิ่นฐาน ประชากร วัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น

๒. การจัดการเรื่องทรัพยากร เพื่อให้ทราบถึงแนวทางการจัดการทรัพยากร ว่าเมื่อทรัพยากรที่มีอยู่จะต้องมีการจัดการอย่างไรให้เกิดมูลค่าและคุณค่าอย่างสูงสุด พร้อมทั้งสร้างกระบวนการเรียนรู้การจัดการร่วมกัน

๓. การดำเนินกิจกรรมธุรกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรวัฒนธรรม เพื่อให้ทราบแนวทางในการดำเนินการทำความเข้าใจในเรื่องกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชน ในที่นี้คือวิถีของการกินอยู่ การผลิต การหาอาหารและการบริโภคของคนในชุมชนเพื่อสร้างกิจกรรมที่คนในชุมชนสามารถปฏิบัติร่วมกันได้

กิจกรรมทั้งสามที่กล่าวมาข้างต้นมาใช้ในการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม วิถีการกินอยู่ อย่างไรก็ตามยังต้องอาศัยแนวคิดด้านอื่นด้วย ๆ สำหรับการหาแนวทางครั้งนี้

๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทรงคุณจันทร์ (๒๕๔๙:๔๒) ได้ศึกษาการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องทรัพยากรดินน้ำป่าไม้ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงผลการวิจัยพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงในอดีตเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในตระกูลภาษาออสโตรเอเชียคิดในกลุ่มมอญ - เขมรแต่ในปัจจุบันในภาษากลุ่มไท-ลาวมีประวัติการตั้งถิ่นเดิมในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวอพยพเข้าสู่ประเทศไทยครั้งสำคัญ๒ครั้งคือในสมัยรัชกาลที่๓เมื่อกองทัพไทยยกทัพเข้าตีลาวในศึกเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔ และครั้งที่๒ในสมัยรัชกาลที่๕ เมื่อกองทัพไทยเข้าปราบฮ่อในลาว พ.ศ. ๒๔๒๖-๒๔๓๐ ชาวกะเลิงเมื่อเข้าสู่ประเทศไทยได้อาศัยได้อาศัยอยู่ในเทือกเขาภูพานจังหวัดสกลนครใช้ชีวิตความเป็นอยู่โดยการพึ่งพิงธรรมชาติ กลุ่มชาติพันธุ์กะเลิงมีความเชื่อเรื่องผีในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติที่อาจลงโทษผู้ล่วงเกินต่อผีและมีความเชื่อในเรื่องพระพุทธรูปศาสนาชาวกะเลิงนิยมความรู้ของภูมิปัญญาพื้นบ้านในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดินน้ำป่าไม้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเก็บของป่าล่าสัตว์การเลี้ยงสัตว์การนำไม้จากป่ามาสร้างที่อยู่อาศัยการทำไร่หมุนเวียนการทำนาการทำฝายกั้นน้ำและการจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำของชุมชนชาวกะเลิงได้ใช้ระบบย่อยของโครงสร้างสังคมที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดโดยตรงได้แก่ระบบครอบครัวและเครือญาติและใช้ระบบของโครงสร้างด้านอื่นช่วยให้การศึกษาโดยอ้อมสำหรับวิถีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านใช้วิธีผ่านทางพิธีกรรมผ่านการให้ลงมือปฏิบัติจริงผ่านหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

ผ่านการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ผ่านนิทานพื้นบ้านผ่านการลองผิดลองถูกและผ่านการให้แอบจดจำ และแอบปฏิบัติที่เรียกว่าครูพักลักจำซึ่งผลจากการถ่ายทอดทำให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรดินน้ำป่า ไม้ของชุมชนกะเลิง

จากการศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวน แห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับ การหา อยู่หากิน ประเพณีความเชื่อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา ในส่วนนี้เป็นการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่ เกี่ยวกับภูมิปัญญา เพื่อนำมาอภิปรายร่วมกับการสรุปของผลการวิจัย

บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาภูมิปัญญา วิถีชีวิตในมิติการกินอยู่ วัฒนธรรมความเชื่อ และศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตร ผู้ศึกษาได้ดำเนินการดังนี้ (นิศา ชูโต.การวิจัยเชิงคุณภาพ: ๒๕๕๑)

๑. วิธีดำเนินการศึกษา ในการศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า มีขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๑.๑ การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study)

เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษา แนวคิด ทฤษฎี และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ในเรื่องการศึกษาพื้นที่ป่า ทรัพยากรป่า ที่ตั้งชุมชน นอกจากนี้ยังมีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ศึกษาจากหนังสือ แผนที่ รวมทั้งสื่ออินเทอร์เน็ตและข้อมูลจากหน่วยงานทางราชการที่เกี่ยวข้องการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study)

๑.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ของชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยการเก็บข้อมูลปฐมภูมิเป็นการเก็บข้อมูลจากการสำรวจข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ คือการสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม และโดยการพูดคุยโดยไม่ใช้แบบสอบถาม ในแบบสัมภาษณ์ผู้ศึกษาต้องการข้อมูลคือ ประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตการอยู่ร่วมกับป่า ในมิติที่เกี่ยวกับอาหาร การหาอยู่หากิน ประเพณีความเชื่อ

๑.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษามีหลักสำคัญ คือ ต้องเข้าใจกับทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่ออธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนเก่าบาตรกับป่าที่แสดงออกมาในรูปแบบการดำรงชีวิต ผู้ศึกษาได้แบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑.๓.๑ ขั้นตอนที่ ๑ คือ การศึกษาสภาพป่า ทรัพยากรในป่า เพราะป่าความหลากหลายทางชีวภาพ จึงจำเป็นต้องศึกษาแหล่งพื้นที่ละเอียดให้เข้าใจเพื่อนำไปสู่การอธิบายในวิถีชีวิตคนกับป่าได้อย่างชัดเจน

๑.๓.๒ ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกับป่าของชุมชนเก่าบาตร คติความเชื่อ วิธีการหาอยู่หากิน การใช้ทรัพยากรป่า การอนุรักษ์ป่า และภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๓.๓ ขั้นตอนที่ ๓ คือ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และแบบสัมภาษณ์ และข้อมูลที่เข้าไปใช้พื้นที่ทำกินในพื้นที่สัมปทานเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ โดยนำข้อมูลทั้งสองมาวิเคราะห์ในเชิงพรรณนาความ และสถิติเชิงพรรณนา โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ มาประกอบการ วิเคราะห์ และนำผลการศึกษาที่ได้เสนอออกมาในรูปแบบการบรรยายพรรณนาความ

เพื่อสร้างข้อสรุปที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

๒. ขอบเขตการศึกษา

๒.๑ พื้นที่ในการศึกษา ผู้ศึกษาเลือกศึกษาพื้นที่ บ้านเก้าบาตร ตำบลลานางรอง อำเภอนอนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ มีจำนวนประชากร ๒๕๐ คน จำนวน ๑๓๖ ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก มีอาชีพเสริมคือ เก็บของป่า ลักษณะเด่นของชุมชนนี้คือ มีวิถีที่พึ่งพิงธรรมชาติมาก มีสาธารณูปโภคครบครัน แต่ก็ปรับตัวให้พึ่งพิงธรรมชาติมากกว่าพึ่งเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากกว่า

๒.๒ แหล่งข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล

๒.๒.๑ แหล่งข้อมูลในการศึกษาคั้งนี้มีแหล่งข้อมูล ๒ ส่วน คือ

๒.๒.๑.๑ ข้อมูลจากการค้นคว้าในงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่กรณีศึกษาซึ่งเป็นข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการสังเคราะห์เพื่อตอบจุดประสงค์ที่ผู้ศึกษากำหนดไว้

๒.๒.๑.๒ ข้อมูลที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนามและการตอบแบบสอบถาม ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นข้อมูลเชิงลึก ที่ผู้ศึกษาจะนำมาสังเคราะห์เพื่ออธิบายและตอบจุดประสงค์ของงานวิจัยนี้

๒.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูล การศึกษาคั้งนี้ได้เลือกศึกษาเฉพาะชุมชนเก้าบาตร ดังนั้นข้อมูลจึงมาจากชาวบ้านสามเก้าบาตรเท่านั้น

๒.๒.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยคั้งนี้ ได้แก่

๒.๒.๓.๑ ตัวผู้ศึกษา ซึ่งเป็นผู้ลงผู้ที่เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เพื่อหาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง นำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้ เพื่ออธิบายรูปแบบวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกับป่าตามสภาพความเป็นจริง

๒.๒.๓.๒ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษาทั้งที่เป็นการศึกษาในพื้นที่ใกล้เคียง อีกทั้งหนังสือ วารสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตคนกับป่า การพึ่งพาอาศัยป่า เป็นต้น

๒.๒.๓.๓ แบบสอบถาม เพื่อศึกษาการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชน ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การพึ่งพาป่า และประเมินความเชื่อโดยรายละเอียดของผู้ตอบแบบสอบถาม มีรายละเอียดดังนี้

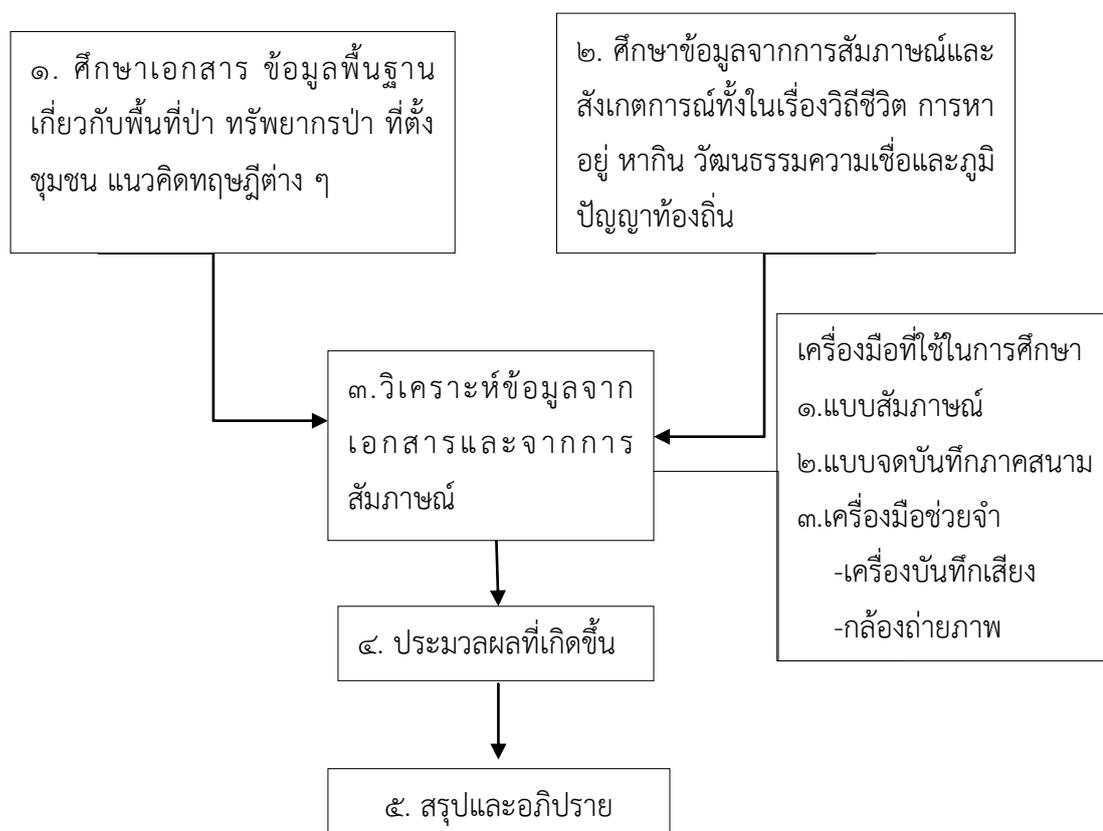
๓. ประชากร

ในการศึกษาคั้งนี้ ประชากรที่ศึกษา คือ กลุ่มราษฎรที่เข้ามาใช้พื้นที่ทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ บริเวณป่าสัมปทาน คือชุมชนเก้าบาตร ตำบลนางรอง อำเภอนอนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีสถานภาพเป็นหัวหน้าครอบครัวและเป็นแนวร่วมในการเข้าใช้พื้นที่สัมปทานของป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ โดยอาศัยการสุ่มตัวอย่าง ๒๐ คน

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และแบบสัมภาษณ์ราษฎรที่เข้าไปใช้พื้นที่ทำกินในพื้นที่สัมปทานเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ โดยนำข้อมูลทั้งสองมาวิเคราะห์ในเชิงพรรณนาความ และสถิติเชิงพรรณนา โดยใช้กรอบแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ มาประกอบการวิเคราะห์ และนำผลการศึกษาที่ได้เสนอออกมาในรูปแบบการบรรยายพรรณนาความ เพื่อสร้างข้อสรุปที่เกิดขึ้น รวมทั้งเสนอแนวทางในการจัดการทรัพยากร เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

กรอบแนวคิด

แผนภูมิที่ ๑ กรอบแนวคิด

บทที่ ๔ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตร

การศึกษาวถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษาชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ จำเป็นต้องมีข้อมูลพื้นฐานทั่วไปเกี่ยวกับพื้นที่ศึกษา คือ ประวัติความเป็นมา กลุ่มชาติพันธุ์ จำนวนประชากร อาเขตการติดต่อ กฎข้อบังคับในการอยู่ร่วมกันของชุมชน รวมไปถึงวิธีการอนุรักษ์ป่าของชุมชนเก่าบาตร สามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังนี้

๑. ข้อมูลด้านพื้นที่

๑.๑ ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่

ป่าดงใหญ่ เป็นพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์แห่งสุดท้ายของจังหวัดบุรีรัมย์อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมารัฐบาลประกาศให้เป็น ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๐๒ (ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่, ๒๕๐๒) เนื่องจากเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งน้ำแหล่งอาหารของสัตว์ตลอดจนในพื้นที่ป่าแห่งนี้มีสัตว์ป่าที่หายาก สมควรสงวนผืนป่าแห่งนี้ไว้สำหรับเป็นที่ดินที่อยู่อาศัยที่ปลอดภัยของสัตว์ป่า และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยลำนางรอง ห้วยลำปลายมาศ ซึ่งไหลหล่อเลี้ยงชีวิตชาวบุรีรัมย์และจังหวัดใกล้เคียง พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ครอบคลุมพื้นที่ทั้งสิ้น ๖๓๑,๒๕๐ ไร่ แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๓ ส่วนคือ พื้นที่ป่าสงวน พื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าดงใหญ่ และพื้นที่เขตป่าสัมปทาน

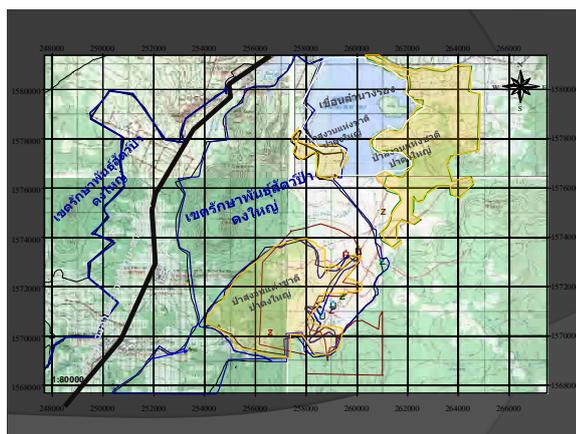
ปัจจุบันป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่มุ่งคงความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์และสัตว์นานาชนิด ถึงแม้จะมีพื้นที่บางส่วนถูกแผ้วถางหรือพื้นที่เสื่อมโทรมจากการสัมปทานพื้นที่ป่า แต่ยังคงเป็นแหล่งปัจจัย ๔ ที่สำคัญของคนในชุมชนรอบๆเขตป่า โดยเฉพาะอาหารและยารักษาโรค เนื่องจากป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ มีทั้งแมลงน้อยใหญ่ พืชผัก สมุนไพร ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เมื่อป่ามีความอุดมสมบูรณ์จะสามารถผลิตอาหารหมุนเวียนได้ทั้งปี สามารถแบ่งพื้นที่แหล่งทรัพยากรปัจจัย ๔ ได้ ๓ แหล่งดังนี้

๑.๑.๑. ป่า คือ พื้นที่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ เป็นพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีทั้งพืชพันธุ์นานาชนิด สัตว์ป่าน้อยใหญ่ รวมถึงแมลงต่างๆ เป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสามารถผลิตอาหารออกมาได้ทั้งปี เช่น ในฤดูฝน จะมีเห็ดออกมาหลากหลายชนิด เช่น เห็ญโคน เห็ดเผาะ เห็ดระโงก หรือไข่มดแดงที่เป็นอาหารที่หากินได้ยาก ๑ ปี จะมีเพียงหนึ่งครั้งคือในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน และน้ำผึ้ง ที่จะแตกต่างไปจากน้ำผึ้งตามบ้านทั่วไป เพราะเป็นน้ำผึ้งป่า จะเป็นการรวบรวมน้ำหวานจากพืชนานาชนิดทำให้มีรสชาติหวานหอมและมีคุณค่ามากกว่าน้ำผึ้งบ้านนั่นเอง และหาต้องการได้น้ำผึ้งที่มีคุณภาพ จะต้องรอในเดือน ๕ หรือที่รู้จักกันว่า น้ำผึ้งเดือน ๕

นอกจากนี้ยังมีพืชผักที่สามารถหากินได้ทั้งปี ป่าจึงเป็นแหล่งอาหารสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนเก่าบาตร๑.๑.๒ น้ำ คือ เขื่อนลำนางรอง เป็นแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนในช่วงหน้าแล้งจะทำให้น้ำผึ้งเข้าตำบลดำนางรองและพื้นที่ใกล้เคียงมาช้านาน เป็นแหล่งน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำทั้งปี เป็นแหล่งชุกชุมของสัตว์น้ำ เช่น ปลาเนื้ออ่อน ปลาเยีสก ปลาจิ้น ปลาตะเพียน ปลาหมอ ปลาชิว ปลาขาว ปลาน้ำจืด ปลาสร้อย ปลาไหล กุ้งฝอย หอยโข่ง หอยกาบ หอยขม ปู เป็นต้น นอกจากนี้จะมีสัตว์น้ำแล้วยังมีพืชน้ำด้วย เช่น ผักบุง ผักตับเต่า เทา เป็นต้น นอกจากนี้จะเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภคของชุมชนบริเวณรอบๆด้วย โดยเฉพาะชุมชนเก่าบาตรที่ต้องอาศัยแหล่งน้ำจากเขื่อนลำนางรอง ในการหาอาหาร การประกอบอาชีพ และการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับป่า

๑.๑.๓ ทุ่งนา เป็นพื้นที่การเกษตรที่ชุมชนเก่าบาตรได้ปรับพื้นที่ป่ายูคาลิปตัสที่แห้งแล้งมาเป็นผืนนาที่อุดมสมบูรณ์ เขียวขจีไปด้วยต้นข้าว กว่าจะสามารถปรับพื้นที่ให้มีความอุดมสมบูรณ์ได้ ชาวบ้านจะต้องใช้เวลาและความพยายาม เพราะพื้นที่ก่อนหน้านี้เป็นพื้นที่ที่แห้งแล้ง ดินเสื่อมสภาพ เนื่องจากการปลูกต้นยูคาลิปตัส หลังจากปรับมาเป็นท้องทุ่งนาทำให้มีสัตว์น้ำ เช่น ปลา หอย ปู เข้ามาอยู่ในทุ่งนา ทำให้ชาวบ้านเก่าบาตรสามารถหาอาหารได้จากทุ่งนา นอกจากนี้ยังมีผักบุง ผักส้มฝัว ผักพวย เป็นต้น ทรัพยากรอาหารที่หาได้จากทุ่งนา สามารถหาได้ในช่วงฤดูทำนา ถึงช่วงฤดูเก็บเกี่ยวเท่านั้น หลังจากฤดูเก็บเกี่ยวจะเป็นฤดูร้อน จะแห้งแล้งมากทำให้ไม่มีทรัพยากรอาหาร

จากแหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญทั้ง ๓ แหล่ง มีความเชื่อมโยงกันทั้งหมด เพราะหากไม่มีป่า น้ำในเขื่อนลำนางรองจะแห้ง ไม่มีน้ำใช้อุปโภค บริโภค ไม่สามารถทำนาได้ ฉะนั้น ไม่ว่าจะหาทรัพยากรจากแหล่งอาหารใดๆก็ตาม จะต้องคำนึงอยู่เสมอว่า “เมื่อหาอาหาร ไม่ใช่ว่าสักแต่จะหาเอาแต่ประโยชน์ใส่ตัว จะต้องอนุรักษ์ รักษา ให้คงสภาพเดิมเพื่อให้คนรุ่นหลังได้มีกินมีใช้ต่อไป” (สุดใจ ปะดั่งทะเลสา,๒๕๕๔)

ภาพที่ ๑ เขตป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่
ที่มา: สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ ๘ (นครราชสีมา)

ภาพที่ ๒ สภาพป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่

ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ บุรีรัมย์ ๕

พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ แบ่งพื้นที่เป็น ๒ โซน คือโซน ก และโซน ข

โซน ก สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง คือ มีภูเขาสูงทางด้านทิศตะวันตกและค่อย ๆ ลาดต่ำไปทางทิศตะวันออกเฉียง มีระดับความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ ๒๕๐ - ๖๕๘ เมตร มียอดเขาที่สูงที่สุด ประมาณ ๖๘๕ เมตร

โซน ข สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูง ตรงกลางพื้นที่ล้อมรอบด้วยป่าพื้นราบ มีระดับความสูงของพื้นที่จากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยประมาณ ๒๓๐ - ๔๘๓ เมตร มียอดเขาสูงสุด คือ เขาเนินหิน มีความสูงประมาณ ๔๘๓ เมตร

๑.๒ ความเป็นมาของชุมชนพื้นที่ศึกษา

ชุมชนเก่าบาตรก่อตั้งเมื่อ ๑๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๒ โดยมีนายลุน สร้อยสด เป็นผู้นำชุมชน การที่ชุมชนเก่าบาตรได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่เขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ สืบเนื่องมาจากชาวบ้านต้องการที่ดินทำกินกับช่วงเวลาเดียวกับที่เขตป่าสัมปทานจะหมดสัญญา ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๒ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเพื่อขอให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จัดสรรที่ดินทำกินให้กับคนในชุมชน แต่ฝ่ายกรมป่าไม้และรัฐบาลไม่ยินยอม ทำตามข้อเรียกร้อง คนในชุมชนจึงตั้งถิ่นฐานนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ประวัติชุมชนเก่าบาตร ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนต้องการตั้งชื่อชุมชนให้มีความเป็นศิริมงคลจดจำได้ง่าย จึงให้หมอธรรมในชุมชนเป็นผู้ตั้งชื่อ (หมอธรรมคือผู้นำในการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในชุมชน) หมอธรรมได้เสนอชื่อ “เก่าบาตร” ที่หมายถึงบาตรพระแล้วให้ชาวบ้านร่วมกันตัดสินใจและลงความเห็นว่ายอมรับหรือไม่ ผลออกมาเป็นเอกฉันท์ว่าทุกคนในชุมชนมีความพอใจกับชื่อชุมชนเก่าบาตร

ชื่อ “เก่าบาตร” นอกจากจะเป็นชื่อชุมชนแล้ว ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันสร้างศาลากลางบ้าน หรือศาลหลักบ้านนั่นเองมีลักษณะเฉพาะตัว คือ มีพระพุทธรูปปางปฐมเทศน์อยู่ตรงกลางบริเวณรอบๆ องค์พระมีบาตร จำนวนเก่าบาตรล้อมรอบ โดยการทำพิธีนั้นชาวบ้านได้นิมนต์พระมาจากต่างจังหวัด คือ นครราชสีมา อุตรธานี หนองคาย และบุรีรัมย์ การทำพิธีเช่นนี้เป็นความเชื่อเฉพาะบุคคล โดยเชื่อกันว่าชาวบ้านจะมีความร่วมเย็นเป็นสุขในการดำรงชีวิต เพราะมีองค์พระและการปลุกเสกจากพระหลายวัดทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของศาลกลางบ้านมีความศักดิ์สิทธิ์มากกว่าที่อื่น

๑.๓ ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่การศึกษา

ข้อมูลทั่วไปของชุมชนเก่าบาตร ตั้งอยู่ในเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ชุมชนเก่าบาตรมีครอบครัวทั้งหมด ๑๓๖ ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด ๒๙๐ คน (สุน สร้อยสด, ๒๕๕๔) มีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลหินลาด อำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลโนนดินแดง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลเขตนุรักษ์สัตว์ป่าดงใหญ่ อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา

ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลลำนางรอง

ชุมชนเก่าบาตร ตั้งอยู่ในบริเวณเขตป่าสัมปทาน พื้นที่ทั้งหมด ๒,๘๓๐ ไร่ แบ่งเป็นที่อยู่อาศัย ประมาณ ๑๔๐ ไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ ๒,๖๐๐ ไร่ (สุน สร้อยสด, ๒๕๕๔) ไม่มีการถือครองที่ดิน คนในชุมชนสามารถใช้สอยประโยชน์จากพื้นที่ได้ แต่ไม่มีสิทธิ์ซื้อขายหรือครอบครอง เพราะพื้นที่ยังคงเป็น พื้นที่ของเขตป่าสงวน การใช้สอยที่ดิน ผู้นำชุมชนเป็นผู้แบ่งให้ตามความเหมาะสมของแต่ละครอบครัว

ด้วยชุมชนเก่าบาตรตั้งในอาณาบริเวณของป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ในช่วงฤดูหนาวอากาศค่อนข้างหนาว มีหมอกหนา ในฤดูร้อนอากาศจะไม่ร้อนเท่าพื้นที่ด้านนอกเพราะมีต้นไม้ใหญ่ที่คอยให้ร่มเงา ลักษณะที่ตั้งชุมชนเก่าบาตร ดังภาพประกอบที่ ๓

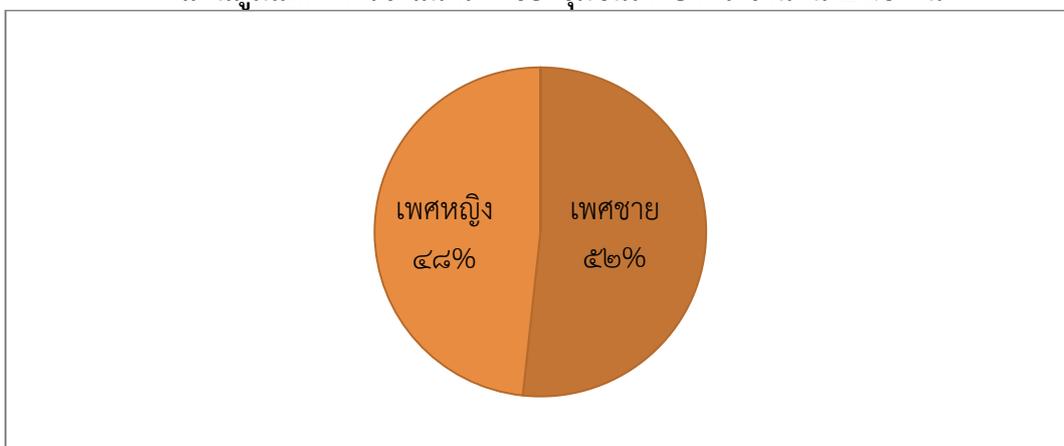
ภาพที่ ๓ ชุมชนเก้าบาตร

ที่มา: ภาพถ่ายทางอากาศ หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ บุรีรัมย์ ๕

ประชากรชุมชนเก้าบาตร

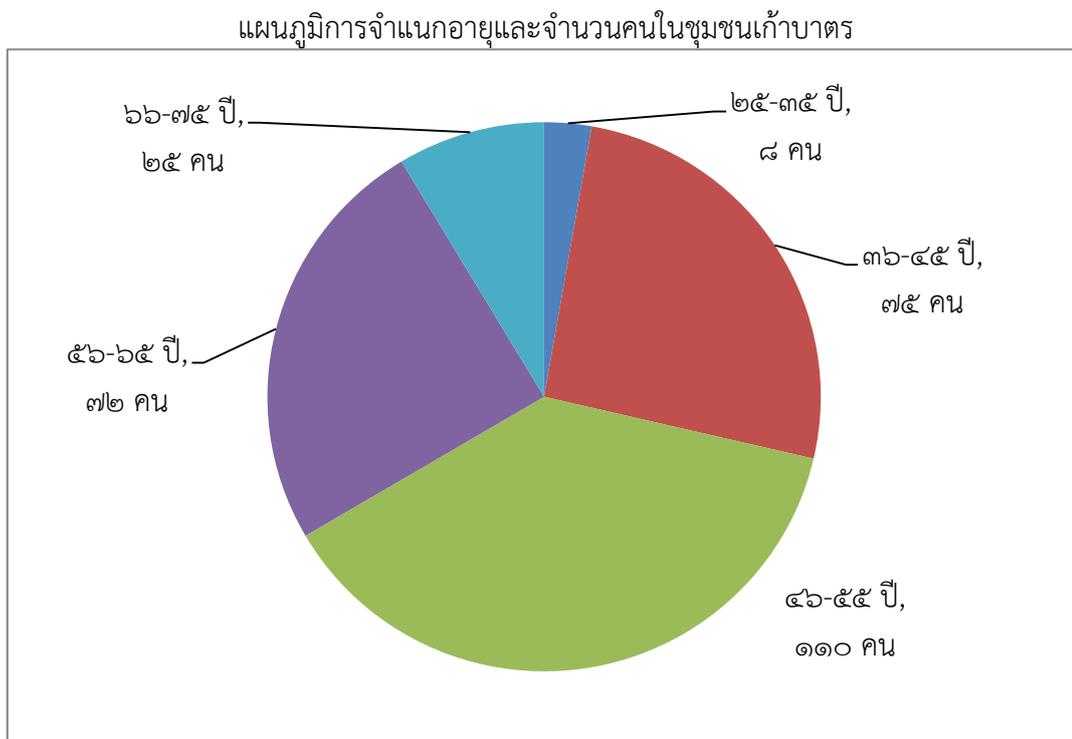
มีครอบครัวทั้งหมด ๑๓๖ ครอบครัว มีประชากรทั้งหมด ๒๘๐ คน เป็นเพศชาย ๑๕๐ คน (คิดเป็นร้อยละ ๕๒) เพศหญิง ๑๓๐ คน (คิดเป็นร้อยละ ๔๘)

แผนภูมิแสดงการจำแนกเพศของชุมชนเก้าบาตร จำนวน ๒๘๐ คน

แผนภูมิที่ ๒ จำแนกเพศคนในชุมชนเก้าบาตร เอกสารชุมชนเก้าบาตร (๒๕๕๔)

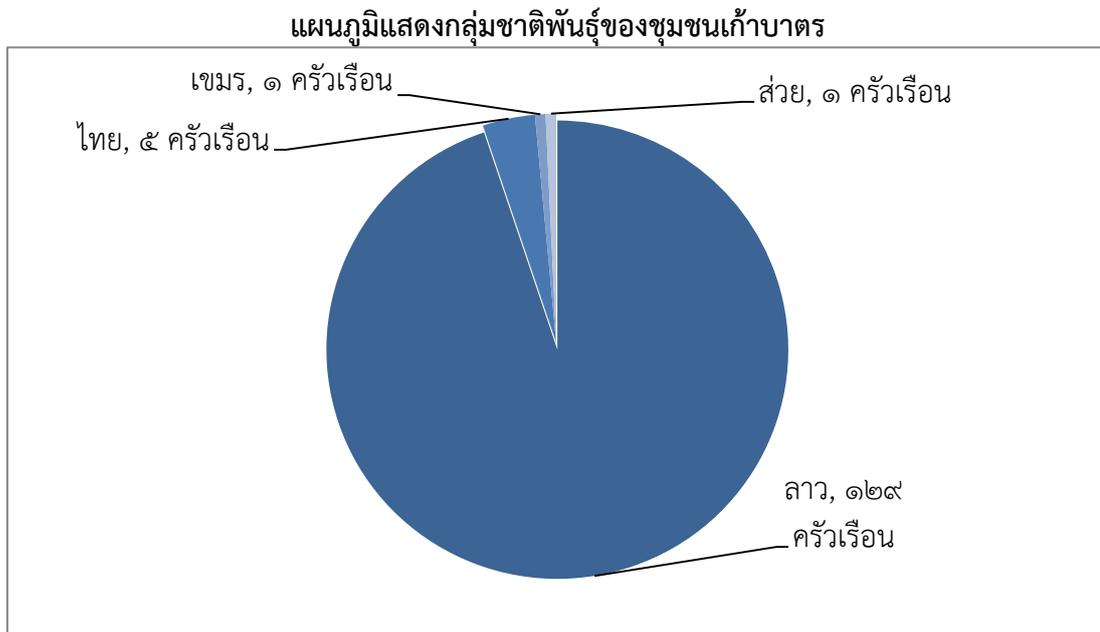
ด้านการศึกษาชุมชนเก้าบาตรมีผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีเพียง ๑ คน ส่วนใหญ่เป็นผู้จบการศึกษาระดับประถมศึกษาปีที่ ๔ เนื่องจากคนในชุมชนส่วนมากเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ ไม่ได้เรียนสูงเหมือนเด็กสมัยนี้ (ธนา สร้อยสด, ๒๕๕๔) ประชากรในชุมชนเก้าบาตร สามารถจำแนกออกตามช่วงอายุดังแผนภูมิที่ ๓ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓ จำแนกอายุและจำนวนคนในชุมชนเก่าบาตร
 ที่มา: ทองจันทร์ โปยรัมย์ (๒๕๕๔)

ผู้ที่มีอายุในช่วง ๖๖-๗๕ ปี มีจำนวน ๒๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๘ ช่วงอายุ ๕๖ - ๖๕ ปี มีจำนวน ๗๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ช่วงอายุ ๓๖ - ๔๕ ปี มีจำนวน ๗๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖ และช่วงอายุ ๒๕-๓๕ ปี มีจำนวน ๘ คน คิดเป็นร้อยละ ๒ จากข้อมูลช่วงอายุคนในชุมชนเก่าบาตร จะเห็นว่าช่วงอายุระหว่าง ๔๖-๕๕ ปี มีจำนวนมากถึง ๑๑๐ คน แต่คนในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่ได้รับการศึกษาเพียงระดับชั้นประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเท่านั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญของพื้นฐานการพัฒนา คือ ความพร้อมในการรับและการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อนำมาปรับใช้ใน

เนื่องจากชุมชนเก่าบาตรเป็นชุมชนที่เพิ่งก่อตั้งเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๒และเป็นการรวมตัวของกลุ่มชาวบ้านที่ขาดแคลนที่ทำกิน เป็นการรวมตัวของชาวบ้านหมู่ ๑ และหมู่ ๑๐ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ (สุชาติ งามประโคน, ๒๕๕๔) เพื่อเข้ามาทำกินในเขตพื้นที่ป่าสัมปทาน ชาวบ้านที่เข้ามาอยู่นั้นมีหลายชาติพันธุ์ คือ ลาว ไทย เขมร และส่วย อธิบายได้จากแผนภูมิที่ ๔ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔ แสดงกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีชุมชนเก่าบาตร เอกสารชุมชนเก่าบาตร (๒๕๕๔) ๘-๙

จากแผนภูมิที่ ๔ เห็นได้ว่าประชากรในชุมชนเก่าบาตรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาว มีจำนวน ๑๒๙ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๙๕ รองลงมาคือกลุ่มชาติพันธุ์ไทย มีจำนวน ๕ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๓ กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีจำนวน จำนวน ๑ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑ และกลุ่มส่วย มีจำนวน จำนวน ๑ ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ ๑

จากข้อมูลข้างต้นที่มีจำนวนประชากรกลุ่มชาติพันธุ์ลาวมากที่สุด สืบเนื่องจากพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ อยู่ในเขตอีสานใต้ ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนลาวอีสาน และประชากรในชุมชนเก่าบาตรล้วนแต่เป็นคนในพื้นที่ตำบลนางรอง จึงทำให้มีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวเป็นจำนวนมาก ส่วนในกลุ่มที่เป็นคนไทยนั้นได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานตามบรรพบุรุษจาก อำเภอเสิงสาง จังหวัดนครราชสีมา ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน หมู่ ๑ตำบลนางรอง ตั้งแต่ครั้งสมัยปู่ย่า ปัจจุบันจึงกลายเป็นคนลำนางรองแต่ยังใช้ภาษาไทยโคราชอยู่ (สุรัตน์ ทองมี, ๒๕๕๔) และในกลุ่มของเขมรและส่วย มีเพียงกลุ่มละ ๑ครัวเรือนเท่านั้นที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนเก่าบาตร ก่อนที่จะเข้าร่วมกลุ่มเก่าบาตร ทั้งสองครัวเรือนได้อาศัยอยู่ในหมู่ ๑๐ ตำบลนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยนายสมหมายทองประโคน เล่าว่า

...ก่อนที่ย้ายมาอยู่หมู่ ๑๐ ครอบครัวได้อาศัยอยู่ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีเพื่อนชักชวนให้มารับจ้างทำไร่ ทำนาที่นี่ เลยอพยพครอบครัวมาหมดเลย รับจ้างเก็บเงินเก็บทองพอได้ซื้อที่สร้างบ้าน แต่ก็ยังไม่มีที่ทำกิน มีคนมาชักชวนให้เข้าร่วมกลุ่มเก่าบาตรก็เลยชวนครอบครัวย้ายมาอยู่ที่ชุมชนเก่าบาตรด้วย...

แม้มีชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน แต่ทุกคนในชุมชนเก่าบาตรก็สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบ โดยยึดวิถีชีวิตลาวอีสานเป็นหลักในการอยู่ร่วมกัน ทั้งนี้ข้อกำหนดของชุมชนเก่าบาตรล้วนแล้วแต่ผ่านความเห็นชอบของคนในชุมชนแล้วทั้งสิ้น

๑.๔ ความเป็นมาของแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

การนำเสนอข้อมูลในส่วนนี้ผู้ศึกษาได้อธิบายถึงความเป็นมาของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเก่าบาตร โดยได้กล่าวแล้วบางส่วนในบทนำ และอธิบายโดยละเอียดดังนี้

ชุมชนเก่าบาตรเป็นชุมชนที่เพิ่งก่อตั้งในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ ในบริเวณเขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ในช่วงปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ เป็นช่วงระยะเวลาของสัญญาสัมปทานป่าจะสิ้นสุดลง ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเพื่อขอให้กรมป่าไม้จัดสรรที่ดินทำกินดังกล่าวให้ แต่ไม่เป็นผล ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรจึงได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ป่า เมื่อชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรมาอาศัยทำกินด้วยพื้นที่ป่าเป็นป่าสัมปทานยุคาลิปัตสมาก่อนจึงมีสภาพดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่มีต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่พอให้ร่มเงาได้ ชาวบ้านจึงมีการตั้งกฎระเบียบ และมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ดังกล่าว อธิบายได้ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

๑.๔.๑.๑ ฝายต้นน้ำลำธาร หรือฝายชะลอความชุ่มชื้น เป็นการก่อสร้างเพื่อกั้นทางเดินลำน้ำให้สามารถตกตะกอนไว้ และหากช่วงน้ำไหลแรงก็สามารถชะลอความเร็วของน้ำให้ช้าลง และกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหลลงไปที่บึงถล่มน้ำตอนล่าง เป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำวิธีหนึ่งที่ชาวชุมชนเก่าบาตรเลือกนำมาใช้

“...ในการเริ่มทำฝายชะลอน้ำเริ่มจากสภาพดินมีความแห้งแล้งมากในฤดูแล้ง ไม่มีน้ำใช้ พอฝนตกน้ำก็ท่วม ก็เลยพากันหาวิธีที่จะทำให้เก็บน้ำไว้ใช้ได้ในพื้นที่แล้ง และแก้ไขปัญหาน้ำท่วมจึงเริ่มทำฝายขึ้นมา...” (กลม ทรงรัมย์, ๒๕๕๔)

การสร้างฝายนั้นชาวบ้านในชุมชนได้ให้ความร่วมมือช่วยกันทำ เป็นลักษณะฝายแบบท้องถื่น เป็นการก่อสร้างด้วยวัสดุธรรมชาติ ชุมชนเก่าบาตรเลือกใช้ต้นไม้มาตัดเป็นท่อนแล้วปักลงดินเป็นแถวกันลำธารและใช้ไม้ไผ่ยาววางขวางกันยึดอีกครั้งขนานข้างด้วยหิน เป็นการสร้างแบบง่าย ๆ และใช้งบประมาณน้อย การทำฝายส่งผลให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดปี แก้ไขปัญหาภัยแล้งและน้ำท่วมลงได้

ปัจจุบันชุมชนเก่าบาตรได้ร่วมกันสร้างฝายชะลอน้ำ มีทั้งหมด ๗ ตัว และโครงการที่จะสร้างฝายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ขอตรวจสอบน้ำแต่ละปีเสียก่อน การสร้างฝายชะลอน้ำนอกจากจะทำให้ชุมชนมีน้ำใช้ตลอดทั้งปีแล้ว การทำฝายชะลอน้ำยังเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำให้อุดมสมบูรณ์ เป็นการช่วยฟื้นฟูให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกด้วย (ภาพประกอบที่ ๔ ในภาคผนวก ข)

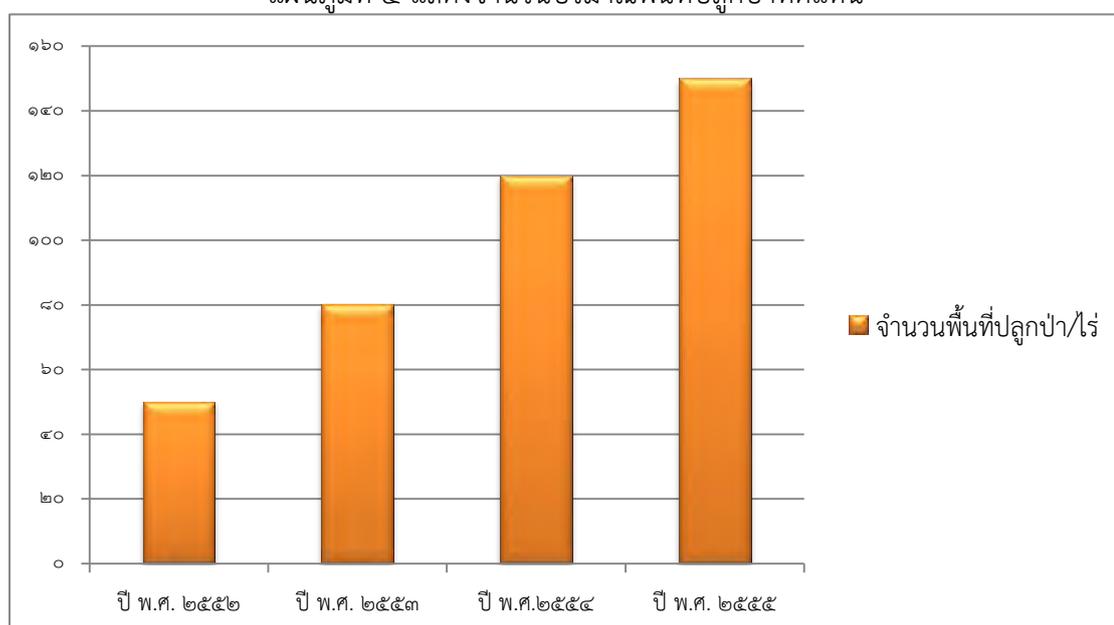
๑.๔.๒ การปลูกป่าทดแทน

การปลูกป่าทดแทนเป็นความคิดริเริ่มของนายลุน สร้อยสด ที่ต้องการคืนผืนป่าให้กับแผ่นดิน จึงมีการจัดสรรที่ดินสำหรับการปลูกป่าทั้งหมดประมาณ ๘๐๐ ไร่และได้เข้ามาขอ

คำปรึกษากับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ที่มีหน้าที่ป้องกันรักษาป่า บร.๕ เมื่อชาวบ้านมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่และแม่ทั้งสองฝ่ายจะมีความขัดแย้งกันอยู่แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็พร้อมและเต็มใจที่จะช่วยเหลือในเรื่องของการนำกล้าไม้ ต้นไม้ที่นำมาปลูก ได้แก่ ประดู่ป่า ตะเคียนหิน ตะเคียนทอง ยางนา มะค่า พะยุง (สรรเพ็ชร เรื่องรอง, ๒๕๕๔)

การปลูกป่าทดแทนของชุมชนเก่าบาตรจะปลูกปีละ ๒ ครั้ง คือวันแม่แห่งชาติและวันพ่อแห่งชาติเพื่อเป็นการปลูกป่าถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ในวันคล้ายวันพระราชสมภพ ในครั้งที่มีการปลูกป่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จัดหากล้าไม้มาให้โดยประมาณการปลูกป่ามีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ดังแผนภูมิที่ ๕

แผนภูมิที่ ๕ แสดงจำนวนปริมาณพื้นที่ปลูกป่าทดแทน

แผนภูมิที่ ๕ แสดงปริมาณพื้นที่ป่า

ที่มา: บันทึกการปลูกป่าทดแทนชุมชนเก่าบาตร

จากแผนภูมิอธิบายได้ว่าชุมชนเก่าบาตรมีการเพิ่มปริมาณพื้นที่ป่าขึ้นทุกปีจากปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ มีพื้นที่ปลูกป่า ๕๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๖ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ ป่าเพิ่มขึ้น ๘๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๑๐ ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ มีพื้นที่ปลูกป่าเพิ่มจำนวนขึ้น ๑๒๐ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๑๕ และในปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ มีพื้นที่ปลูกป่า ๑๕๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ๑๙รวมระยะเวลา ๔ ปี ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒-๒๕๕๕ มีจำนวนป่าที่ปลูกเพิ่มขึ้น กว่า ๔๐๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่เป้าหมาย จะเห็นได้ว่าชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรมีความพยายามที่จะปลูกป่าทดแทน เพื่อให้ผืนป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์กลับมาอีกครั้ง ถึงแม้ต้องใช้เวลาในการสร้างขึ้นมาแต่ชาวบ้านก็ยังมีความหวังและพร้อมจะปลูกต่อไป

๑.๔.๔ กฎระเบียบการใช้ทรัพยากรธรรมชาติชุมชนเก่าบาตร

จากที่ได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้นชุมชนเก่าบาตรเป็นชุมชนที่เพิ่งเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตป่าสัมปทาน จึงจำเป็นที่การตั้งกฎข้อบังคับในการใช้ทรัพยากรเพื่อเป็นการลดปัญหาทรัพยากรธรรมชาติขาดแคลนและเป็นการป้องกันการขัดแย้งของคนในชุมชน ระเบียบข้อบังคับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติสามารถแบ่งได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้

การใช้ทรัพยากรดิน

๑. ห้ามปลูกยูคาลิปตัส เพราะทำให้สภาพดินเสื่อมคุณภาพ
๒. ห้ามปลูกพืชผิดกฎหมายที่ใช้เป็นสารตั้งต้นยาเสพติด

การใช้ทรัพยากรน้ำ

๑. ต้องช่วยกันรักษาลำน้ำลำนางรองและห้ามชำระล้างสารเคมีลงในลำธาร
๒. การประกอบอาชีพการประมง จะต้องละเว้นการจับสัตว์ในฤดูปลาวางไข่เป็นระยะเวลาประมาณ ๓ - ๔ เดือน คือ เดือน พฤษภาคม-กันยายน ของทุก ๆ ปี เพื่อเป็นการป้องกันการศูนย์พันธุ์ของปลา และในการหาปลาจะต้องใช้อุปกรณ์ตามที่เจ้าหน้าที่กรมประมงอนุญาตให้ใช้ได้เท่านั้น
๓. ห้ามใช้ไฟช็อตปลาในลำน้ำลำนางรอง ถ้าฝ่าฝืนจะถูกดำเนินคดีตามกฎหมายและต้องออกจากชุมชนเก่าบาตร

การใช้ทรัพยากรป่า

๑. การหาของป่า คนในชุมชนมีสิทธิในการหาของป่าแต่ห้ามบุกรุกที่ป่าสงวน
๒. ห้ามล่าสัตว์ป่า ให้หาได้เฉพาะแมลง สัตว์เล็ก ๆ เท่านั้น หากฝ่าฝืนจะถูกขับไล่ออกจากชุมชนเก่าบาตร
๓. เก็บได้เฉพาะพืชผักสมุนไพร ห้ามลักลอบตัดไม้เด็ดขาด

“...กฎระเบียบของชุมชนเก่าบาตร ถือเป็นข้อบังคับสูงสุด ถ้าหากมีใครฝ่าฝืนจะต้องถูกทำโทษ และถ้าทำผิดในเรื่องเล็ก ๆ ถึง ๓ ครั้งก็ต้องออกจากชุมชนไปเช่นกัน แต่ถ้าทำผิดกฎที่ระบุว่าหากฝ่าฝืนจะถูกขับไล่ออกจากชุมชนจะต้องออกจากชุมชนทันทีไม่มีข้อยกเว้น...” (กว้าง สุทธิ, ๒๕๕๔)

๒. การจัดการมรดกภูมิปัญญา

ส่วนครึ่งหลังของบทที่ ๔ คือสาระของการใช้ภูมิปัญญาเพื่อจัดการให้การดำเนินชีวิตขับเคลื่อนไปข้างหน้าได้ ทั้งนี้จึงจำเป็นต้องมีหลักฐานข้อมูลรองรับ

โดยทั่วไปแล้วผู้คนในท้องถิ่นมีภูมิปัญญาในการจัดการวิถีชีวิตหลากหลาย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับประเพณีความเชื่อก่อน เพื่อให้เป็นพื้นฐานการจัดการภูมิปัญญาผ่านวิถีประเพณีจากนั้นจึงจะได้นำเสนอภูมิปัญญาปัจจัย ๔ ที่เน้นเรื่องของอาหารการกินเป็นสำคัญ

๒.๑ ความเชื่อและวัฒนธรรม

ในส่วนนี้ เป็นการอธิบายถึงรูปแบบของการนำประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อของคนชุมชนเก่าบาตร มาเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีภายในชุมชน

เกิดเป็นทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนบ้านเก่าบาตร สามารถอธิบายได้จากปฏิทิน ๑๒ เดือนของชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร ดังตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ ปฏิทิน ประเพณี ๑๒ เดือน ของชุมชนบ้านเก่าบาตร

เดือน	ประเพณีที่ปฏิบัติ
มกราคม	บุญเบิกบ้าน
กุมภาพันธ์	-
มีนาคม	-
เมษายน	-
พฤษภาคม	บวชป่า
มิถุนายน	การเลี้ยงศาลเก่าบาตร
กรกฎาคม	การเลี้ยงศาลพรลักษณ์พระราม
สิงหาคม	การเลี้ยงศาลเจ้าพ่อกระทิง
กันยายน	-
ตุลาคม	-
พฤศจิกายน	-
ธันวาคม	-

ที่มาข้อมูล: ลุน สร้อยสด

จากตารางที่ ๑ จะเห็นว่า ชุมชนเก่าบาตรมีประเพณีและความเชื่อเกี่ยวข้องกับป่า อยู่ทั้งหมด ๕ ความเชื่อสามารถอธิบายประเพณี ความเชื่อ พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับระหว่างคนกับป่าของชุมชนเก่าบาตร โดยเริ่มที่เดือนมกราคม ตามปฏิทินสากล ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

เดือนมกราคม หลังจากการฉลองเทศกาลปีใหม่ผ่านไป ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร จะมารวมตัวกันเพื่อจัดเตรียมงาน “บุญเบิกบ้าน” หรืองานทำบุญบ้าน เป็นความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาช้านาน พิธีกรรมนี้ได้มีการประกอบพิธีกันอย่างแพร่หลาย ไม่ใช่เฉพาะแต่ในภาคอีสานเท่านั้น แต่ภาคอื่นๆของประเทศไทยก็มีความเชื่อความศรัทธาในเรื่องนี้เช่นกันการทำบุญเบิกบ้านนั้น ชาวบ้านเชื่อว่า การทำบุญบ้านเป็นการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับ ความสำคัญในการจัดทำบุญบ้าน เพื่อเป็นการทำบุญขอขมาเจ้าที่เจ้าทางในสิ่งที่คนในชุมชนได้กระทำล่วงเกินและขอให้ช่วยปกป้องรักษาคนในชุมชน ซึ่งสิ่งนี้ได้สร้างความอุ่นใจให้กับคนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบ การทำบุญบ้านจะต้องกำหนดวันให้อยู่ในช่วงเวลาเดียวกันทุกปี ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและความสะดวกของคนในชุมชน แต่จะต้องจัดทำบุญบ้านภายในเดือนที่กำหนดไว้ การกำหนดวันของชุมชนเก่าบาตรได้กำหนดเป็นสัปดาห์ที่สองของเดือนมกราคม เพราะเชื่อว่าหลังจากที่ทุกคนออกไปฉลองปีใหม่ทำบุญที่บ้านเกิดแล้ว ควรจะกลับมาทำบุญบ้านในชุมชนเก่าบาตรด้วยเพื่อจะได้เป็นสิริมงคลแก่ชุมชนและคนในชุมชน (ลุน สร้อยสด, ๒๕๕๔) การจัดเตรียมงานจะมีการประชุมภายในชุมชน จะใช้ศาลากลางบ้านเป็นที่สำหรับการประชุมปรึกษาหารือ เพื่อกำหนดวันจัดงานและแบ่งหน้าที่กัน ค่าใช้จ่ายในการจัดงานชาวบ้านในชุมชนจะช่วยเหลือกันเรียไรเงิน ข้าวสาร อาหารแห้ง หรือผักผลไม้ต่างๆ เพื่อนำมาประกอบอาหารเลี้ยงในวันงาน

งานบุญเบิกบ้านของชุมชนเก่าบาตรเป็นการเลี้ยงแบบเรียบง่าย เพราะชาวบ้านต่างก็ไม่ได้มีเงินทองมากมาย อาหารที่นำมาเลี้ยงจะเป็นอาหารพื้นบ้านของอีสานหรืออาหารที่ชาวบ้านสามารถจัดหาได้ ในวันงานชาวบ้านจะนิมนต์พระมาจากวัดบ้านลำนางรอง ๓-๕ รูป เพื่อมาประกอบพิธี ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่ศาลา ซึ่งจัดเตรียมพิธีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พิธีเริ่มประมาณ๙โมงเช้า โดยเริ่มผู้นำทำพิธี นำสวดมนต์นมัสการ พระพุทธรูป พระธรรมและพระสงฆ์ จากนั้นพระสงฆ์จึงเจริญพระพุทธมนต์ เมื่อพิธีการสวดเสร็จสิ้น ชาวบ้านจึงร่วมกันถวายเพลแด่พระภิกษุสงฆ์ หลังจากถวายเพลเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะจัดเตรียมสำหรับอาหาร คาว - หวาน ๑ ชุด ดอกไม้ ๑ คู่ รูป ๙ ดอก เทียน ๒ เล่ม แล้วจึงนำไปวาง ณ ศาลากลางบ้านหรือหลักบ้าน เพื่อเป็นการเซ่นไหว้ผีบ้านผีเรือน ในการวางเครื่องเซ่นนั้น ผู้นำชุมชนจะเป็นผู้นำคนในชุมชนประกอบพิธี ในการเซ่นจะไม่มีบทสวดใดๆเป็นเพียงการบอกกล่าว ขอขมาลาโทษต่อสิ่งที่ได้กระทำลงไป พร้อมทั้งขอพรให้ชุมชนอยู่กันร่มเย็นเป็นสุข ในการเซ่นไหว้นี้ ชาวบ้านแต่ละคนสามารถกล่าวขอขมาและขอพรได้ด้วยตนเอง ซึ่งในการทำบุญบ้านนั้นทางชุมชนมีข้อกำหนดให้ชาวบ้านทุกคนต้องเข้าร่วมพิธี เนื่องจากต้องการสร้างความสามัคคีในชุมชน และต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในชุมชน ซึ่งจะเป็นการสร้างความแข็งแกร่งให้กับชุมชนได้อย่างแน่นแฟ้น หลังจากนั้นชาวบ้านจึงมาร่วมรับประทานอาหารที่ศาลากลางบ้านเป็นอันเสร็จพิธีทำบุญบ้าน (ชัย ทรงรัมย์, ๒๕๕๔)

การทำบุญบ้าน เป็นความเชื่อที่ติดตัวผู้คนมาก่อนที่จะมาอาศัยอยู่ในเขตป่าสัมปทาน ความเชื่อนี้เป็นสิ่งที่ทุกหมู่บ้านในภาคอีสานได้กระทำมาอย่างช้านาน และยังเป็นพิธีกรรมที่ชุมชนในประเทศไทยได้ทำเช่นกัน สำหรับชุมชนในเขตป่าสัมปทาน พิธีกรรมนี้ เกิดขึ้นเนื่องจาก ชาวอีสานมี

ความเชื่อว่า หากไปอาศัยอยู่ที่ใด จะต้องมีศาลหลักบ้านหลักเมือง เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชุมชน และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในชุมชนด้วย เพราะการอยู่ร่วมกันในสังคม จะต้องมีการแบบแผนร่วมกัน ซึ่งปัจจุบันการนำกฎหมายเข้ามาแก้ปัญหาที่เชื่อว่าจะสามารถแก้ไขได้ทุกเรื่อง แต่การนำเอาความเชื่อความศรัทธามาเป็นตัวยึดให้ทุกคนสามารถอยู่ร่วมกันได้โดยใช้กฎความเชื่อมายึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน จะทำให้คนในชุมชนปฏิบัติตัวไปในแนวทางเดียวกัน พิธีทำบุญบ้าน จึงเป็นพิธีกรรมที่ถูกนำมาใช้ในพื้นที่ป่าสัมปทานเพราะต้องการสร้างเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับคนในชุมชนเท่านั้น ไม่ใช่พิธีกรรมที่เกิดขึ้นจากป่าแต่อย่างใด (ภาพประกอบที่ ๕ ในภาคผนวก ข)

เดือนพฤษภาคมหลักจากพิธีเลี้ยงศาลเจ้าบาตรผ่านไป พิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญต่อชุมชนเก่าบาตร คือ “พิธีบวชต้นไม้” เป็นพิธีกรรมที่มาจากจังหวัดพะเยา โดยพระครูมานัสสีพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา ได้คิดพิธีบวชต้นไม้ขึ้น เพื่อต้องการยับยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและเพื่อเป็นกุศโลบายห้ามมิให้คนตัดไม้ทำลายป่า เพราะคนไทยเป็นพุทธศาสนิกชนที่นับถือพระซึ่งต้นไม้ต้นใดที่ผ่านการบวชแล้ว ชาวบ้านจะไม่ตัดเด็ดขาด เจ้าคณะอำเภอแม่ใจจึงได้นำพิธีบวชต้นไม้มาดำเนินการ เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะป่าบริเวณต้นน้ำลำธาร ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าว ได้เผยแพร่ไปสู่สาธารณชน อย่างไรก็ตามชาวอำเภอแม่ใจก็ตระหนักและมีความเชื่อว่า พญาต้นไม้ที่ผ่านการบวชแล้ว จะคุ้มครองรักษาต้นไม้ต่าง ๆ ในบริเวณนั้น ซึ่งจะมีผลทำให้น้ำไม่แห้ง ผนตกต้องตามฤดูกาลถือเป็นการยับยั้งการทำลายธรรมชาติและช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งรักษาป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธารให้อุดมสมบูรณ์ และที่สำคัญคือ สร้างความสำนึกให้แก่ชุมชนในการดูแลรักษาสภาพธรรมชาติ (ฐาปณี, ๒๕๔๙ : ๒๘)

ชุมชนเก่าบาตร ได้นำความเชื่อในการบวชต้นไม้ มาใช้ในพื้นที่ด้วยโดยชาวบ้านเชื่อว่า ผืนป่าที่ผ่านพิธีบวช เป็นเสมือนดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ ไม่ว่าผู้ใดก็ไม่อาจเข้าไปทำลายได้ ทำให้ต้นไม้มีโอกาสคืนความชุ่มชื้นแก่แผ่นดินได้เต็มที่ และลำน้ำลำนางลองก็จะอุดมสมบูรณ์นอกจากนี้การบวชต้นไม้หรือการบวชป่า ทำให้ชุมชนที่ร่วมมือกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติไว้ให้กับลูกหลาน เป็นการเรียกร้องสิทธิ์ของชุมชน ในการดูแลรักษาป่าและแหล่งต้นน้ำลำธารเองด้วย พิธีบวชป่าจึงเป็นความปรารถนาที่ดี ส่งต่อไปสู่คนรุ่นหลัง เพื่อเป็นป่าที่สมบูรณ์ในอนาคตต่อไป (วัน อังกรโทย, ๒๕๕๔)

การบวชต้นไม้ เป็นวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สภาพของต้นไม้เปลี่ยนไป นับเป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ขั้นตอนและวิธีการบวชต้นไม้ จะชาวบ้านจะนิมนต์พระสงฆ์จากวัดในตำบลลำนางลองเพื่อมาประกอบพิธี และจัดเตรียม ข้าวเหนียวสุก ๑ ปั้นกล้วยสุก ๑ ลูกหมากคำพลูใบ และเครื่องบวช ได้แก่ ผ้าเหลือง ด้ายสายสิญจน์บาตรน้ำมันตและน้ำมันส้มป่อย เพื่อเป็นเครื่องเซ่นไว้เจ้าป่าเจ้าเขา โดยเจ้าพิธี (หมอธรรมหรือผู้นำชุมชน) จะใช้สายสิญจน์ล้อมอาณาบริเวณที่จะบวชต้นไม้แล้วจึงทำพิธี เช่นสังเวทพาราชิก เจ้าป่าเจ้าเขา ให้รับรู้และมาอยู่ในป่าไม้ ดูแลต้นไม้หากมีผู้ใดมาตัดไม้ ทำลายป่าขอให้ผู้นั้นมีอันเป็นไป จากนั้นจึงใช้หมากพลูบอกพระแม่ธรณีตามประเพณีเมื่อเสร็จพิธีสังเวทแล้ว ก็เริ่มพิธีของสงฆ์ เริ่มจากการไหว้พระสมათานศีลอาราธนาพระปริตร พระสงฆ์เจิมต้นไม้ เสร็จแล้วพระสงฆ์จะห่มผ้าเหลืองให้ผลต้นไม้ พระสงฆ์เจริญชัยมงคลคาถา จากนั้นประพรมน้ำพระพุทธมนต์ตามต้นไม้ตามที่บวชไว้เป็นเสร็จพิธี (สุน สร้อยสด, ๒๕๕๔)

การบวชให้ต้นไม้โตบ้าง ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อและเจตนาของชุมชนเอง ซึ่งสามารถบวชได้ตั้งแต่ต้นไม้ขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ แต่ส่วนมากจะเน้นต้นไม้ที่ขนาดใหญ่ โดยชาวบ้านเก่าบาตรนี้ จะเลือกบวชต้นไม้ที่อยู่บริเวณเขตป่าสงวน ที่ติดกับรอยเขตป่าสัมปทาน เพื่อเป็นแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนมีความต้องการที่จะรักษาต้นไม้และป่าผืนนี้ ไม่ให้ถูกบุกรุกและทำลาย

ความเชื่อในพิธีกรรม “บวชต้นไม้” ชาวบ้านในชุมชนเก่าบาตรที่เข้ามาอาศัยในเขตป่าสัมปทานเชื่อว่า หากต้นไม้ต้นใด ได้ผ่านการบวชแล้วจะถูกละเว้นจากการตัด หรือทำลาย ชาวบ้านในชุมชนเชื่อว่า การนำเอาพิธีบวชป่าเข้ามานั้น เพราะต้องการอนุรักษ์ต้นไม้และป่าไว้ เนื่องจากเมื่ออพยพเข้ามาในพื้นที่ เจ้าหน้าที่รัฐและกรมป่าไม้ พยายามขับไล่ออกจากพื้นที่ เพราะเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่า จึงพยายามทำให้กรมป่าไม้ได้เห็นว่า ถึงแม้จะมีชุมชนในพื้นที่ แต่ชาวบ้านต่างก็ช่วยกันดูแลรักษาป่า ซึ่งการบวชป่า เป็นการรักษาต้นไม้และผืนป่าได้อย่างดี เพราะชาวบ้านมีความเชื่อในพิธีกรรมมากกว่าจะเชื่อในเรื่องของกฎหมาย การบวชป่าจึงเป็นพิธีกรรมที่เชื่อมระหว่างคนกับป่าได้เป็นอย่างดี (ภาพประกอบที่ ๖ ในภาคผนวก ข)

เดือนมิถุนายน เดือนนี้ถือเป็นเดือนที่สำคัญของชุมชนเก่าบาตร เพราะเป็นวันที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ ณ ที่นี้ คนอีสานมีความเชื่อว่าหากไปตั้งหลักปักฐานอยู่ที่ใดจะต้องมีการตั้งศาลหลักบ้าน เพราะเชื่อว่าทุกๆพื้นที่มีเจ้าของเดิมอาศัยอยู่ ศาลเก่าบาตรตั้งขึ้นเมื่อ๒๘มิถุนายน ๒๕๕๒ ตั้งอยู่ตรงกลางชุมชนเก่าบาตร ศาลเก่าบาตรเป็นศาลหลักบ้านของชุมชน ชื่อ “ศาลเก่าบาตร” ได้มาจากการตั้งชื่อของชุมชน ก่อนการตั้งศาล (ทอง อนุมาศ,๒๕๕๔) ลักษณะของศาลเก่าบาตรจะมีลักษณะเฉพาะ คือ มีบาตรพระจำนวน ๙ บาตร วางล้อมรอบพระพุทธรูป ชาวบ้านในชุมชนได้ไปบูชาพระพุทธรูปปางปฐมเทศน์มา ๑ องค์ และได้บูชาบาตรมา ๙ บาตร ๙วัด ได้แก่ วัดบ้านป่าไม้ วัดฐานเจ้าป่า วัดโนนดินแดง วัดลานางรอง วัดคลองหิน วัดคลองหินลาด วัดคลองโป่ง วัดหนองเสม็ดและวัดโคกเพชร ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอโคกดินแดงทั้งหมด จากนั้นได้นิมนต์พระมาจากต่างจังหวัด คือ นครราชสีมา อุดรธานี หนองคาย และบุรีรัมย์ เพื่อมาทำพิธีปลุกเสกบาตรทั้ง ๙ บาตร ในการจัดตั้งศาลชาวบ้านนำพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้บนแท่น และนำบาตรทั้ง ๙บาตร มาวางเรียงกันจนรอบ โดยหันหน้าพระพุทธรูปไปด้านทิศเหนือ (หันหน้าเข้าศาลากลางบ้าน) นำสายสิญจ์มาผูกโยงจากบาตรทั้ง ๙ บาตร และพระพุทธรูปไปยังศาลากลางบ้านและจึงเริ่มทำพิธี ในการทำพิธีนั้นก็เพื่อเป็นการสร้างความเป็นสิริมงคลให้กับชุมชน ซึ่งการทำพิธีกรรมเช่นนี้เป็นความเชื่อเฉพาะบุคคล โดยเชื่อกันว่า หากทำเช่นนี้แล้ว ชาวบ้านจะอยู่เย็นเป็นสุข

จากประวัติการสร้างศาลนั้นได้บอกว่าพระพุทธรูปได้หันหน้าไปทางด้านทิศเหนือ แต่จากการสังเกตพบว่าปัจจุบันพระพุทธรูปกลับหันหน้าไปทางด้านทิศใต้ จากการลงพื้นที่ทำให้ทราบว่าหลังจากการทำบุญศาลผ่านไปไม่นาน ก็เกิดเรื่องไม่ดีกับชุมชน คนแก่และเด็กๆในชุมชนมักไม่สบายบ่อยๆพอออกไปรักษาตัวที่บ้านก็หาย แต่พอกลับมาอยู่ในบ้านเก่าบาตรอาการก็จะกำเริบอีก ในฐานะที่ตนเองเป็นหมอธรรม จึงได้ประชุมกันในชุมชนเพื่อจะทำพิธีสู่ขวัญให้กับชาวบ้านที่ไม่สบาย ในการทำพิธีชาวบ้านจะเตรียมดอกไม้ रुप เทียน อาหารคาวหวาน เพื่อเป็นเครื่องเส้นไหว้ จากการทำพิธีทำให้ทราบว่า การตั้งศาลเก่าบาตรโดยหันหน้าไปทางทิศเหนือ นั้น ไม่ถูกต้อง จะต้องหันหน้าพระพุทธรูปไปทางทิศใต้จึงจะเหมาะสม (ทองสุข ยีรัมย์,๒๕๕๔)

ลักษณะของศาลเก่าบาตร เป็นการสร้างคล้ายๆศาลา หลังคามุงด้วยหญ้าคา ตัวโครง และเสาทำจากไม้ยูคาลิปตัส สูงประมาณ ๒๖๐เซนติเมตร จะประกอบด้วย องค์พระพุทธรูปปางปฐมเทศน์ ๑ องค์ บาตร ๙ บาตร โดยประดิษฐานพระพุทธรูปไว้บนแท่นหิน ซึ่งชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น ลักษณะของแท่นเป็นการนำหินก้อนใหญ่ๆมาวางทับกันขึ้นไป มีแผ่นหินขนาดใหญ่วางทับอีกครั้ง เพื่อให้สามารถวางองค์พระได้ แท่นสูงประมาณ ๑๔๐เซนติเมตร ด้านหน้าของพระพุทธรูปจะมีกระถางรูป แก้วน้ำ และถาดสำหรับวางเครื่องบูชารอบๆแท่นจะมีท่อนไม้เรียงกันอยู่ ๙ ท่อน โดยยึดติดระหว่างหินแต่ละก้อนและท่อนไม้ด้วยปูนซีเมนต์ ไม้แต่ละท่อนสูง ๗๐เซนติเมตร นำบาตรทั้งเก้าบาตรมาวางไว้บนท่อนไม้แต่ละท่อน โดยท่อนไม้แต่ละท่อนจะมีชื่อวัดที่ไปบูชาบาตรมาติดอยู่ด้านหน้า

ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรให้ความสำคัญกับศาลเก่าบาตรเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะเป็นศาลหลักบ้านแล้วชาวบ้านยังเชื่อว่า ศาลเก่าบาตรยังคงดูแลปกป้องรักษาคนในชุมชนให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข และให้ชุมชนสงบสุข เมื่อชาวบ้านคนใดมีเรื่องทุกข์ใจไม่สบายใจ ก็จะมาบนบานสารกล่าว ขอบในสิ่งที่ตนคิดหวัง หรือในสิ่งที่ไม่สบายใจ โดยการนำดอกไม้ ธูป เทียน ขนม หรือ บางคนสะดวกทำบุญ ก็จะนำเงินมาใส่ในบาตรที่อยู่รอบองค์พระ และเงินที่ได้จากการทำบุญก็ไม่ได้นำไปไหน เพราะหากเด็กๆในชุมชนต้องการนำไปซื้อขนมก็สามารถนำเงินตรงนี้ไปใช้ได้เลย แต่ถ้าหากมีจำนวนเงินมากก็จะนำมาสะสมไว้ เป็นเงินส่วนกลาง เนื่องจากศาลเก่าบาตรมีองค์พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่จึงห้ามนำสิ่งอบายมุขต่างๆขึ้นบูชา และห้ามขอในสิ่งที่ผิดศีลธรรมหรือเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นอย่างเด็ดขาด และสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีความเคารพและศรัทธามากขึ้นก็เนื่องจากการที่ชาวบ้านเคยบนบานสารกล่าวและได้ในสิ่งที่หวัง จึงเชื่อว่าสิ่งที่ตนเองได้มานั้นมาจากการช่วยเหลือและการลดบันดารจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

ศาลเก่าบาตร เป็นศาลหลักบ้านที่มีความแปลกไปจากศาลหลักบ้านอื่น เนื่องจากลักษณะของศาลเก่าบาตร จะมีบาตรพระจำนวน ๙ บาตร ล้อมรอบพระพุทธรูป โดยแต่ละบาตรจะเป็นบาตรพระที่ได้จากการบูชามาจากวัด จำนวน ๙ วันเช่นเดียวกัน ลักษณะของศาลเก่าบาตร เป็นดังภาพประกอบที่ ๖

เดือนกรกฎาคม หลังจากมีการเลี้ยงศาลหลักบ้านในเดือนมิถุนายน ในเดือนกรกฎาคมจะมีการเลี้ยงศาลปู่ตา ชื่อศาลพระลักษณะพระรามตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของชุมชนเก่าบาตร ได้ถูกตั้งขึ้นเมื่อ๑๕กรกฎาคม ๒๕๕๒ ประวัติความเป็นมาของศาล ชื่อพระลักษณะและพระรามนั้นไม่ได้มีที่มาจากเรื่องรามายณะแต่อย่างใด แต่มาจากการที่ชาวบ้านร่วมกันเสนอชื่อต่างๆเข้ามาและร่วมกันโหวตโดยนับจากเสียงข้างมาก มติที่ประชุมสรุปว่า ชื่อพระลักษณะพระรามมีคะแนนเสียงมากกว่า จึงกำหนดให้ศาลชื่อว่าศาลพระลักษณะพระรามตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา (สว่าง น้อยวันทา ,๒๕๕๔) ชาวบ้านมีความเชื่อว่าศาลพระลักษณะพระรามจะลดบันดานให้ทุกๆครอบครัวประสบความสำเร็จในเรื่องการทำมาหากิน จึงทำให้ชาวบ้านต่างมาบนบานเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การทำมาหากิน หรือหากผู้ใดจะออกไปประกอบอาชีพที่อื่นหรือต่างจังหวัด ก็จะมาบนบานที่ศาลเช่นกัน ชาวบ้านเชื่อว่าหากมาบนบานหรือบอกกล่าวพระลักษณะพระรามก่อนจะออกไปประกอบอาชีพนั้น จะทำให้การทำมาค้าขึ้น ทำงานอะไรก็จะประสบผลสำเร็จนั่นเอง

ลักษณะของศาลพระลักษณะพระรามนั้น เป็นเหมือนศาลปู่ตาทั่วไป คือ มีเสา ๔ ต้น โครงสร้างทำมาจากไม้ทั้งหมด โดยเป็นไม้ที่หาได้จากในพื้นที่นั้น ๆ หลังคาด้วยสังกะสีเก่า โดยนำมา

จากที่เหลือจากการสร้างบานของคนในกลุ่มนั่นเอง สูงประมาณ ๑๒๐ เซนติเมตร มีบันไดทำจากไม้ยูคาลิปตัสอยู่ด้านหน้า ด้านหน้าจะมีพวงมาลัยดอกไม้ปลอมแขวนอยู่ทั้งสองด้าน ภายในศาลมีรูปปั้นช้าง ม้า ตู๊กตาคน ชายหญิงข้างหน้ามีแจกันดอกไม้และกระถางรูป และของเส้นไว้ จำพวกน้ำผลไม้และนม ด้านหน้าของศาลจะมีเสาไม้ปักอยู่หนึ่งต้น ซึ่งเสามีการผูกผ้าแพรเจ็ดสี จากการสังเกตพบว่าภายในศาลไม่พบเครื่องตั้งมีนเมาหรือเครื่องตั้งชูกำลัง จากการสอบถามทำให้ทราบว่า ศาลพระลักษณพระรามนั้น ไม่ชอบเครื่องตั้งมีนเมา บุหรียาสูบต่าง ๆ ไม่ชอบสิ่งอบายมุขทุกประเภท (ภาพประกอบที่ ๗ ในภาคผนวก ข) การเลี้ยงศาลจะเลี้ยงจะเลี้ยงภายในเดือนกรกฎาคมของทุกปี แต่ไม่ได้กำหนดวันที่แน่นอน เพื่อให้สะดวกในการทำพิธี และสะดวกชาวบ้านในชุมชนด้วย ก่อนถึงวันเลี้ยงศาล จะมีการประชุมภายในชุมชนเพื่อแจ้งให้ทราบถึงกำหนดการต่าง ๆ เพื่อให้ทุกคนได้เตรียมตัวและเตรียมเครื่องเช่นไห้ และจะให้ผู้ชายในชุมชนเป็นผู้ไปทำความสะอาดศาลและบริเวณรอบ ๆ ศาล เพื่อเตรียมจัดพิธีเช่นไห้ อาหารคาวหวานที่นำมาเช่นไห้ได้แก่ ไก่ต้ม ๑ ตัว ผลไม้ ๕ อย่าง ชุดหมากพลู ๕ คำ ดอกไม้ รูป เทียน อย่างละ ๑ คู่ น้ำผลไม้ ๑ ขวด การเช่นไห้ศาลพระลักษณพระรามจะไม่มีการนำเหล่าหรือเครื่องตั้งชูกำลังต่างๆมาประกอบพิธี เมื่อถึงเวลา ๐๙.๐๐ น. ชาวบ้านในชุมชนจะมารวมตัวกันบริเวณศาล ผู้ประกอบพิธีหรือผู้นำพิธีจะนำสำหรับเครื่องเช่นไห้ทางด้านหน้าศาล แล้วจึงจุดธูปเทียน นำชาวบ้านกล่าวขอขมาลาโทษในสิ่งที่ได้ทำล่วงเกินไป แล้วจึงกล่าวขอพร ให้ชุมชนสงบสุข พืชผลทางการเกษตรเจริญงอกงาม หลังจากนั้นชาวบ้านคนอื่นๆก็จะทยอยกันเข้ามาขอพรและบนบานสารกล่าวตามความเชื่อและศรัทธาของแต่ละบุคคล เป็นอันเสร็จพิธีกรรม (ภาพประกอบที่ ๘ ในภาคผนวก ข)

...เคยมีชาวบ้านนำเหล่าชาวไปไห้ ที่ศาล ก็บนบานต่างๆไป หลังจากนั้นไม่นานก็ขับรถจักรยานยนต์ไปกับลูกชาย โดยให้ลูกชายนั่งด้านหน้า และตนเป็นคนขับ ขับไปดีๆก็ล้มเข้าข้างทางปรากฏว่าลูกชายที่นั่งด้านหน้าไม่เป็นอะไรเลย แต่ผู้เป็นพ่อได้รับบาดเจ็บถึงขั้นขาหัก จึงเชื่อว่าน่าจะมาจากการที่ตนเองนำเหล่าชาวไปไห้ศาล จึงรีบมาไห้ขอขมายังศาลพระลักษณพระราม หลังจากนั้นเมื่อชาวบ้านที่จะมาเช่นไห้ก็จะนำนม น้ำหวาน น้ำผลไม้ ขนม หรือผลไม้ต่างๆ มาไห้ และไม่นำเหล่าบุหรีมาไห้อีกเลย เพราะกลัวว่าจะเจอกับสิ่งไม่ดี... (ธนา สร้อยสด, ๒๕๕๔)

จากประวัติความเป็นมาข้างต้น จะเห็นได้ชัดเจนว่า ชาวบ้านมีความเชื่อและเคารพในศาลพระลักษณ-พระราม เป็นอย่างมาก ชาวบ้านจะหมั่นนำ อาหารคาว – หวาน นม ผลไม้ต่างๆ มาเช่นไห้อยู่เสมอ เพราะเชื่อว่าศาลพระลักษณพระราม จะคอยปกป้องรักษาลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป ดังภาพประกอบที่ ๗

เดือนสิงหาคมเดือนเป็นเดือนสุดท้ายของแต่ละปี ที่จะมีการจัดพิธีกรรมในชุมชนเก่าบาตร ในเดือนสิงหาคมของทุกปี จะมีพิธีกรรมเช่นไห้ศาลเจ้าพ่อกระทิง ศาลตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของชุมชนเก่าบาตร จัดตั้งขึ้นเมื่อประมาณปลายเดือนสิงหาคม ๒๕๕๒ สาเหตุการตั้งศาลนี้มาจากการร่างทรงเมื่อครั้งทำพิธีสู่ขวัญให้กับคนในชุมชนเก่าบาตร แล้วทราบว่ายังคงมีเจ้าพ่อกระทิงอยู่ในป่าด้วย และต้องการให้สร้างศาลให้ ชาวบ้านจึงช่วยกันจัดตั้งศาลขึ้นมา (สมศักดิ์ ระเบียบ, ๒๕๕๔)

ลักษณะของศาลเจ้าพ่อกระทิง จะเหมือนการสร้างศาลทั่วไป คือมีเสา ๔ ต้น โครงทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยสังกะสี ด้านข้างและด้านหลังถูกตีปิดด้วยสังกะสีเช่นเดียวกัน ศาลมีขนาดเล็ก สูงจากพื้นประมาณ ๖๐ เซนติเมตร กว้าง ๔๐ เซนติเมตร ด้านหน้ามีบันไดทำมาจากไม้ยูคาลิปตัสพาดอยู่ วัสดุที่ใช้ในการสร้างศาลได้มาจากการเอาไม้ในพื้นที่ และสังกะสีได้มาจากชาวบ้านที่ไม่ได้ใช้แล้ว สภาพศาลปัจจุบันทรุดโทรมมาก คล้ายจะพัง ที่มีสภาพทรุดโทรมเพราะ ได้สร้างมานานแล้วและตอนที่สร้างก็ไม่ได้สร้างให้แข็งแรงเท่าที่ควร วัสดุต่างๆที่นำมาสร้างก็หาเอาตามเท่าที่หาได้เท่านั้น เมื่อโดนลมพัดแรงๆหรือโดนพายุฝนหนัก ๆ ทำให้ศาลเอียงไปตามแรงลม แต่ก็ไม่ใช่ชาวบ้านจะปล่อยละเลย เพราะทางชุมชนเองก็มีโครงการที่จะจัดตั้งศาลขึ้นมาใหม่เช่นกัน

ความเชื่อและแรงศรัทธาที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเก่าบาตรมีต่อศาลเจ้าพ่อกระทิงนั้น ชาวบ้านเชื่อว่า เจ้าพ่อกระทิงจะช่วยรักษาไร่ นา ของชาวบ้าน เพราะศาลเจ้าพ่อกระทิงตั้งอยู่ติดกับพื้นที่ทางการเกษตรของชาวบ้าน เวลาที่ชาวบ้านจะไปไร่ นา ก็ต้องผ่านศาลเจ้าพ่อกระทิง ก็จะมีแวะเวียนมาไหว้ บูชา หรือหากครั้งใด พืชไร่มิปัญหา ก็จะมาขอให้เจ้าพ่อกระทิงช่วยดลบันดาลให้ผลผลิตออกมาดี

ในการเช่นไวนั้น ชาวบ้านจะนำ ขนม น้ำหวาน เครื่องดื่มชูกำลัง ผลไม้ นม เป็นต้น ตามแต่จะสะดวก แต่ห้ามนำเครื่องดื่มแอลกอฮอล์มาเช่นไหว้เด็ดขาด เพราะชาวบ้านเชื่อว่าเจ้าพ่อกระทิงเป็นผู้รักษาสิ่ง จึงไม่ควรนำสิ่งอบายมุขต่างๆไปไหว้ เมื่อก่อนนี้ชาวบ้านในชุมชนก็ไม่ได้ศรัทธาเจ้าพ่อกระทิงนัก ไม่ค่อยมีใครนำไปเช่นไหว้ จนเกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ไร่นาของชาวบ้าน โดยที่ไม่ทราบว่ามีสาเหตุใด แต่ชาวบ้านเชื่อว่าน่าจะมาจากการที่ชาวบ้านไม่ให้ความสำคัญของศาลเจ้าพ่อกระทิงจึงเกิดเหตุการณ์นี้ขึ้น จากนั้นชาวบ้านจึงหมั่นนำของไปเช่นไหว้และบนบานสารกล่าว จากวันนั้นมาจนถึงปัจจุบันก็ไม่มีเหตุการณ์ไฟไหม้ไร่นา ของชาวบ้านอีกเลย (น้อย มาประโคน, ๒๕๕๔)

ในการเลี้ยงศาลเจ้าพ่อกระทิงจะเลี้ยงในวันที่ ๑๒ สิงหาคมของทุกๆปี เพราะในวันนี้จะมีกิจกรรมที่สำคัญอีกอย่างคือ การปลุกป่าถวายสมเด็จพระราชินีนาถ จึงได้เลือกเอาวันนี้เป็นวันเลี้ยงศาลเจ้าพ่อกระทิงด้วย เครื่องเช่นไหว้ที่นำมาประกอบพิธีจะเป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับศาลพระลักษมณ์พระราม คือ ไก่ต้ม ๑ตัว ผลไม้ ๕ อย่าง ชุดหมากพลู ๕ คำ ดอกไม้ รูป เทียน อย่างละ ๑ คู่ น้ำผลไม้ ๑ ขวด พิธีจะเริ่มในตอนเช้าตรู่เวลาประมาณ ๐๖.๐๐น. ที่ชาวบ้านต้องประกอบพิธีแต่เช้า เพื่อเผื่อเวลาจะได้ไปทำการปลุกป่า เพราะถ้าสายมากอากาศจะร้อน เมื่อถึงเวลาชาวบ้านในชุมชนจะมาพร้อมตัวกันเพื่อประกอบพิธี ในการประกอบพิธีจะดำเนินการอย่างเรียบง่าย ไม่มีคำบูชาหรือสวดใด ๆ มีเพื่อนการให้หมอธรรมเป็นผู้กล่าวขอขมาและขอพรเพื่อให้เป็นศิริมงคลแก่ชุมชนและคนในชุมชนเท่านั้น แต่มีสิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะขอพรจากศาลเจ้าพ่อกระทิงเหมือนกันคือ ขอให้พืชผลทางการเกษตรได้ผลดี ข้าวงอกงาม ราคาดี เป็นอันเสร็จพิธีกรรม

ความเชื่อความศรัทธาที่ชาวบ้านมีให้กับศาลเจ้าพ่อกระทิง ไม่ได้น้อยไปกว่าศาลปู่ตาอื่น ๆ เลย ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญ นำเครื่องเช่นไหว้ ไปขอพร บนบานสารกล่าว ในสิ่งที่ตนเองต้องการ ลักษณะของศาลเจ้าพ่อกระทิง (ภาพประกอบที่ ๙ ในภาคผนวก ข)

ประเพณีความเชื่อที่เกิดขึ้นในเขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ที่เกิดจากชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรที่ได้อธิบายไปนั้น เป็นความเชื่อที่ติดต่อชาวบ้านที่มีมาจากถิ่นอาศัยเดิมในท้องถิ่นแล้วนำมาปรับใช้ในชุมชน และมีการนำความเชื่อจากถิ่นอื่นเข้ามา คือ การบวชต้นไม้ เพราะ

ตารางที่ ๒ ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากป่าของชุมชนเก่าบาด (ต่อ) (ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ผลผลิต ที่ได้จากป่า	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
๒๗. เห็ดระโงก					←	→						
๒๘. เห็ดเผาะ					←	→						

ที่มา : วัน อังกระโทก

จากตารางที่ ๒ อธิบายได้ว่า ชุมชนเก่าบาดมีทรัพยากรอาหารค่อนข้างมากสามารถใช้บริโภคได้ทั้งปี เช่น ไม้ป่า นก กระรอก งูสิง กิ้งก่า ไบบัวบก ผักหวาน ไบย่านาง น้ำผึ้ง “แต่หากต้องการน้ำผึ้งที่รสชาติดี ต้องรอน้ำผึ้งเดือน ๕” (บัวผัน เจริญกระโทก, ๒๕๕๔) นอกจากนี้แล้ว ยังมีอาหารที่เกิดตามฤดูกาล มีเฉพาะในช่วงเวลาที่จำกัดเท่านั้น ได้แก่ ไข่มดแดงแยะ แด ที่ต้องรอในช่วงฤดูแล้งจึงจะมีผลผลิตออกมา ในส่วนของช่วงฤดูฝน ผลผลิตที่จะมีในระยะเวลาสั้น ได้แก่ เห็ดกระด้าง เห็ดโคน เห็ดโค เห็ดระโงก กบ เขียด อึ่งอ่างและจักจั่น

จากความหลากหลายทางชีวภาพการหาของป่าของชาวบ้านเก่าบาดเป็นยังก่อให้เกิด ภูมิปัญญาในการเก็บของป่าดังตัวอย่างต่อไปนี้

น้ำผึ้ง ช่วงเวลาที่น้ำผึ้งจะมีคุณภาพที่สุด คือในช่วงเดือน ๕หรือที่เรียกกันทั่ว ๆ ว่า น้ำผึ้งเดือน ๕ สาเหตุที่ต้องเป็นเดือน ๕ เพราะปริมาณความชื้นในอากาศเดือนห่ามีน้อยมาก ทำให้ความเข้มข้นของน้ำผึ้งมาก ประกอบกับอยู่ในฤดูใบไม้ผลิทำให้มีเกสรดอกไม้หลากหลายชนิดอยู่ในน้ำผึ้ง ชาวบ้านเก่าบาดจะนำน้ำผึ้งมาประกอบอาหารเพื่อให้เจริญอาหารมากขึ้น วิธีการที่จะเอารังผึ้งลงมา นั้น ผู้เชี่ยวชาญจะนำกิ่งไม้มามัดรวมกันและนำมาจุดไฟ เพื่อใช้ควันไฟในการไล่ผึ้งออกจากรัง แล้วจึงตัดรังลงมา และอีกประเด็นที่เป็นลักษณะการหาผึ้งเฉพาะชุมชนเก่าบาด คือ การที่จะออกหารังผึ้ง จะเลือกไปตอนกลางคืน เพื่อความปลอดภัยเป็นการปลางตัวเพื่อไม่ให้ผึ้งเห็น (ธนา สร้อยสด, ๒๕๕๔) ดังภาพประกอบที่ในภาคผนวก ข

ไข่มดแดง จะพบได้บริเวณพุ่มยอดไม้ ผู้เชี่ยวชาญในการหาไข่มดแดง จะใช้อุปกรณ์ที่ปรับให้เหมาะสมและสะดวกใน โดยใช้ไม้ไผ่ยาวมาเป็นด้ามจับและบริเวณเกือบสุดปลายไม้จะถูกลมัดติดกับหวดหนึ่งข้าง เพื่อเวลาแห่รังมดแดง ไข่และตัวมดจะอยู่ในตะกร้าไม้ตกลงพื้น ในการสอยต้องสอยให้เป็นจังหวะและใช้ความเร็วเพื่อป้องกันไม่ให้มดแดงคาบไข่หนี เพราะจะทำให้มดแดงตายและไข่เน่าได้ เมื่อสอยลงมาได้ต้องรีบเทใส่ถังน้ำที่เตรียมไว้ เพื่อให้มดสลบแล้วจึงนำกิ่งไม้ไปแกว่งในถัง เพื่อแยกระหว่างตัวมดและไข่ แล้วปล่อยให้มดแดงฟื้นและสร้างรังต่อไป แต่บางคนก็นิยมกินทั้งตัวมด

แดงและไข่ ก็ต้องแยกออกจากกัน และควรตากลมให้แห้งเพื่อป้องกันการเน่าเสียของไข่ (กลม ทรงรัมย์, ๒๕๕๔)

ผักหวานป่า ชาวบ้านจะเก็บผักหวานในช่วงฤดูฝน เพราะเป็นช่วงที่ผักหวานกำลังแตกยอดอ่อน การเก็บผักหวานป่าที่ถูกต้อง จะต้องไม่เด็ดยอดลงมาทั้งหมด ต้องเหลือยอดอ่อนไว้พอประมาณ เพื่อให้ผักหวานสามารถเจริญเติบโตออกไปได้อีก เมื่อเก็บผักหวานป่ามาได้แล้ว ต้องนำไปตองหรือใบไม้ใบใหญ่ๆมาห่อหุ้มไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ผักหวานเฉา (สุดใจ ประดิ่งทะสา)

เห็ด เป็นพืชที่ได้มาจากป่าในเขตพื้นที่ป่าสงวนที่ชาวบ้านเก็บหาได้มีทั้งหมด ๕ ชนิด ดังนี้

เห็ดโคน เป็นเห็ดป่าเติบโตได้ดีในสภาพธรรมชาติ ความชื้นและอุณหภูมิที่พอเหมาะ มีรูปร่างเหมือนเห็ดทั่วไปคือมีก้านเห็ดและหมวกเห็ด ดอกใหญ่ โคนอวบหนา มีกลิ่นเฉพาะตัว มักเกิดตามจอมปลวก จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เห็ดปลวก มีการอพยพของปลวกที่เราเรียกว่าแมลงเม่าออกจากรังปลวกเดิม เพื่อสร้างรังใหม่ การที่ฝนตกชุกจนมีความชุ่มชื้นเหมาะสม เมื่อปลวกในรังปลวกมีปริมาณลดลง ตุ่มดอกเห็ดเล็ก ๆ สามารถมีโอกาที่จะเจริญเติบโตเป็นดอกเห็ดที่มีความชุ่มชื้นออกมาได้ ชาวบ้านเก็บหาจะออกเก็บเห็ดโคนในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม เพราะเป็นช่วงที่เห็ดจะออกมากที่สุด

เห็ดตระเือง มีลักษณะดอกตูมกลีบรี คล้ายไข่ห่านเมื่อโตขึ้นหมวกและก้านดอกจะดันปลอกหุ้มแตกออกมามีทั้งสีขาว สีแดงและสีเหลืองกลางก้านดอกมีรูกลวงเล็กน้อยมักเกิดในป่าเต็งรัง ชาวบ้านจะรู้จักกันว่าหากจะเก็บเห็ดตระเือง จะต้องไปเก็บในเวลากลางคืน เพราะเวลากลางคืนเป็นเวลาที่ดีดอกเห็ดจะโผล่พ้นผิวดินขึ้นมา หากรอเก็บในเวลากลางวัน จะทำให้ดอกเห็ดบานจนกลีบดอกแตกทำให้ดอกเห็ดไม่สวย

เห็ดขอน จะขึ้นบนขอนไม้ มีลักษณะดอกเห็ดเป็นสีขาวนวล หรือครีมกึ่งเหลืองอ่อน ขอบหมวกดอกจะม้วน เป็นลักษณะเฉพาะตัว ชาวบ้านชุมชนเก็บหาจะเก็บเห็ดขอนได้จากขอนไม้ตะเคียนหิน เพราะมีจำนวนมากและมีรสชาติอร่อยสามารถหาเห็ดได้ในช่วงเดือนพฤษภาคม-พฤศจิกายน

เห็ดไค มีลักษณะดอกใหญ่แข็งและกรอบ มีสีขาวปนเทา เวลาจะจะมีกลิ่นหอม ชอบขึ้นตามป่าที่เปียกชื้นเวลาฝนตกใหม่ๆ ชาวบ้านเก็บหาจะหาเห็ดไคได้ในบริเวณรอบๆเขตป่าสงวน จะสามารถหาเห็ดไคได้ตั้งแต่ช่วงต้นฤดูฝนจนถึงประมาณเดือนพฤศจิกายน

เห็ดเผาะ เป็นเห็ดอีกชนิดหนึ่งที่สามารถหาได้จากบริเวณเขตป่าสงวนดงใหญ่ มักเกิดในป่าไม้พุ่ม ป่าโปร่ง จะเกิดในช่วงฤดูฝน ลักษณะของเห็ดเผาะจะคล้ายเห็ดไข่หงส์ที่เป็นเห็ดมีพิษ เพราะหากเก็บเห็ดไข่หงส์มากินจะทำให้เกิดอาการคลื่นไส้ อาเจียน จึงต้องใช้ความเชี่ยวชาญในการเก็บเห็ด ชาวบ้านจะเรียนรู้วิธีการเก็บและการดูเห็ดพิษต่อกันมา (ทองจันทร์ โพยรัมย์, ๒๕๕๔)

การหาของป่าของชุมชนเก็บหาทำให้เกิดภูมิปัญญาในการเลือกสรรอาหาร ว่าควรหาในฤดูกาลใดจากแหล่งใด เช่น การหาเห็ดตระเือง ต้องไปเก็บตอนกลางคืนเพื่อไม่ให้ดอกเห็ดบานจนเกินไป การแยกแยะลักษณะเห็ดพิษและเห็ดกินได้ที่จะต้องใช้อย่างระมัดระวังและการถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา

ตารางที่ ๓ ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากน้ำของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ) (ภาพประกอบภาคผนวก ข)

ผลผลิต ที่ได้จาก น้ำ	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
๙.ปลา เนื้ออ่อน	←	→		→							←	→
๑๐. ปลาเยือก	←	→		→							←	→
๑๑. ปลาช่อน	←	→		→							←	→
๑๒. ปลาไหล	←	→		→							←	→
๑๓. ปลาชิว	←	→		→							←	→
๑๔. ปลาขาว	←	→		→							←	→
๒๐. ปลาเสือ	←	→		→							←	→
๒๑. กุ้งฝอย	←	→		→							←	→
๒๒. หอยขม	←	→		→							←	→
๒๓. ปู	←	→		→							←	→

ที่มา : สมศักดิ์ ระเบียบิน

จากตารางที่ ๓ อธิบายได้ว่า ชุมชนเก่าบาตรสามารถหาทรัพยากรอาหารจากแหล่งน้ำได้
ทั้งปี โดยเฉพาะพืชน้ำที่มี เทา ผักพาย ผักบุง และผักตับเต่ารวมถึงกุ้งฝอย หอยขม หอยโข่ง หอยกาบ
ด้วย แต่อาหารประเภทปลาในหนึ่งปีจะสามารถออกหาปลาได้ประมาณ ๗ เดือนเท่านั้น เพราะ
ชาวบ้านเก่าบาตรต้องการละเว้นการหาปลาในช่วงฤดูวางไข่ให้ปลาสามารถขยายพันธุ์ เพื่อให้
ลูกหลานได้มีอาหารบริโภคในอนาคตต่อไป จึงได้มีการเว้นการหาปลาในช่วงเดือนพฤษภาคม -
กันยายนของทุก ๆ ปี

๒.๒.๑.๓ ทรัพยากรอาหารที่ได้จากทุ่งนา

ทุ่งนาเป็นแหล่งผลิตอาหารที่สำคัญอีกแหล่งของชุมชนเก่าบาตร เนื่องจากอาชีพหลักของคนในชุมชนนี้คือ การเพาะปลูกข้าวหรือการทำนา ข้าวที่นิยมปลูกคือ ข้าวเจ้า พันธุ์ดอกมะลิ ๑๐๕ และข้าวเหนียว กข ๖ มีพื้นที่ทำนาทั้งหมด ๓,๒๒๐ ไร่ แบ่งเป็นข้าวเจ้า ๑,๒๑๐ ไร่ ข้าวเหนียว ๒,๐๑๐ ไร่ (สุน สร้อยสด,๒๕๕๔)

“...ช่วงหน้าแล้งไม่ได้ทำนา พวกปู่ ปลาไม่มีให้กิน ต้องรอช่วงหน้าฝน พอน้ำเข้ามาในบึงนา ปลา ปู หอย ก็จะมาเองตามธรรมชาติ...” (บัวผัน เจริญกระโทก,๒๕๕๔)

ทรัพยากรที่ชาวชุมชนเก่าบาตรสามารถหาได้จากท้องทุ่งนามีทั้งหมด ๒ ประเภทคือ ประเภทพืช และสัตว์ สามารถแบ่งเป็นพืช ๔ ชนิด คือ ผักบุงนา ผักแพว ผักพาย และผักลีมฝัว ประเภทของสัตว์มีทั้งหมด ๑๐ ชนิด คือ ปลาหลด ปลาไหล ปลาหมอ ปลาช่อน ปลาชิว ปลาดุก ปลากระดี่ หอยโข่ง หอยขม และปูนา อาหารแต่ละชนิดจะมีช่วงเวลาที่ยากินได้แตกต่างกันออกไป สามารถอธิบายรายละเอียดได้ดังตารางที่ ๔

ตารางที่ ๔ ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากทุ่งนาของชุมชนเก่าบาตร
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ผลผลิต ที่ได้จากน้ำ	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
พืช												
๑. ผักแพว	←→						←→					→
๒. ผักบุง	←→						←→					→
๓. ผักลีมฝัว	←→						←→					→
๔. ผักพาย	←→						←→					→
สัตว์												
๕.ปลาช่อน												
๖. ปลาหมอ							←→					→
๗. ปลากระดี่							←→					→
๘. ปลาไหล							←→					→

ตารางที่ ๔ ปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากทุ่งนาของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ผลผลิตที่ได้ จากน้ำ	เดือน											
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
๙. ปลาชิว							←					→
๑๐. ปลาตุก							←					→
๑๑. ปลาหลด							←					→
๑๒. หอยโข่ง							←					→
๑๓. หอยขม							←					→
๑๔. ปูนา	←	→										

ที่มา : บัณฑิต เชียงระโทก

จากตารางที่ ๔ อธิบายได้ว่า ใน ๑ ปี ชาวบ้านเก่าบาตรจะมีทรัพยากรอาหารในช่วงฤดูฝนถึงปลายฤดูหนาว เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับฤดูกาลทำนา เพราะในนาจะมีน้ำขังทำให้พืชผักสามารถเกิดได้ และสัตว์น้ำที่มาจากกรไหลหลากของน้ำ แต่การหาปู ชาวบ้านจะนิยมหาในช่วงเก็บเกี่ยวข้าวหรือหลังจากเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว เพราะจะทำให้เห็นรูปชัดเจน การหาอาหารจากทุ่งนาชาวบ้านกลุ่มเก่าบาตรจะงดออกหาอาหารในช่วงฤดูแล้งเพราะน้ำแห้งไม่มีปลาสามารถอยู่ได้ จะรอจนเข้าหน้าฝนอีกรอบจึงจะสามารถออกหาอาหารจากทุ่งนาได้อีกครั้ง

ทรัพยากรอาหารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของชุมชนเก่าบาตร แหล่งอาหารที่สำคัญมี ๓ แหล่งคือ ป่า น้ำ (จากเขื่อนลำนางรอง) และทุ่งนา แหล่งอาหารแต่ละแหล่งจะมีทรัพยากรอาหารที่คล้ายๆกัน ผลผลิตจากธรรมชาติจะผลิตออกมาแต่ละช่วงเวลาแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและฤดูกาลตามธรรมชาติ ดังได้อธิบายไว้ในตารางที่ ๒-๔

๒.๒.๑.๔ คุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรอาหาร

ทรัพยากรอาหารคือ วัตถุประสงค์ในการนำมาประกอบอาหารที่ได้จากการหาของชุมชนเก่าบาตรในบริเวณเขตป่าสงวนดงใหญ่ ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเกี่ยวกับคุณค่าและประโยชน์ของทรัพยากรอาหารที่ชาวบ้านในชุมชนเก่าบาตรสามารถหาได้จากป่า น้ำ และทุ่งนาสามารถอธิบายได้ดังตารางที่ ๕

ตารางที่ ๕ แสดงคุณประโยชน์ของทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ทรัพยากรอาหาร	คุณประโยชน์
ผักแพว	ช่วยป้องกันโรคมะเร็ง โรคหัวใจ ลดการอักเสบ เสริมสร้างภูมิ ต้านทานโรคในร่างกายทำให้ร่างกายแก่ช้าลง
ผักพาย	ช่วยป้องกันไข้ที่เกิดจากการเปลี่ยนฤดูกาลหรือที่เรียกว่า ไข้หัวลม และช่วยให้เจริญอาหาร
ผักตบเต่า	บำรุงธาตุไฟในร่างกาย ขับเสมหะ
ผักบุ้ง	บำรุงสายตา ทำให้ไม่เป็นโรคกระเพาะ ถอนพิษเบื่อเมา ถอนพิษ สำแดง
เทา	โรคเบาหวาน โรคกระเพาะ อีกทั้งยังช่วยลดความเครียดและความ ไม่สมดุลในร่างกาย
หน่อไม้	ลดการเกิดมะเร็งลำไส้ใหญ่ป้องกันอาการท้องผูก ช่วยย่อยอาหาร เป็นสรรพคุณที่เห็นผลมาก เพราะหน่อไม้มีเส้นใยอาหารสูง ช่วย กระตุ้นการบีบของลำไส้ เอหน่อไม้ผ่านร่างกายจะดูดซึมสารอาหาร เข้าสู่กระแสเลือด ส่วนกากอาหารที่เหลือหรือสารพิษต่างๆจะไป รวมกันที่ลำไส้ใหญ่ กากใยอาหารจึงช่วยลดการเกิดมะเร็งลำไส้ใหญ่ ข้อควรระวัง หน่อไม้มีคุณค่าทางอาหารสูง ผู้ที่ป่วยเป็นโรคเกาต์ ภาวะไตเสื่อม ไม่ควรรับประทาน
ผักลิ้มผิว	ลดไข้ ขับลม ขับน้ำนม ช่วยระบาย
ใบยนาาง	ช่วยการการดับพิษไข้ ตานชาง ลดความดันโลหิต ลดการหดเกร็ง ของลำไส้ ยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์มะเร็ง
แค	ยาแก้ท้องเดิน ท้องร่วง สมานแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ แก้ บิด มูกเลือด แก้ไข้หัวลม เปลือกต้นแคนี้มีสรรพคุณทางยาแก้ร้อน ในกระหายน้ำ ขับเสมหะในลำคอ ใช้ฝนเอามาทาแผลเปื่อย แผลสด ได้ผลดี ส่วนใบนำมาตำพอกแผลสดเพื่อสมานเนื้อให้หายเร็ว
มะขาม	เป็นยาระบาย แก้อาการท้องผูก แก้อิโ และแก้หวัดคัดจมูก มี วิตามินซี ช่วยให้ ฟันและเหงือกแข็งแรง และทำให้ผิวพรรณดี

ตารางที่ ๕ แสดงคุณประโยชน์ของทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ทรัพยากรอาหาร	คุณประโยชน์
สะเดา	<p>แก้คันคันขี้เหล็กนั้นแก้ธาตุพิการ อาหารไม่ย่อย บำรุงธาตุไฟแก้หนองใน และกามโรคในบุรุษ ราก แก้ไข้หัวลม อากาศเปลี่ยนฤดู แก้ปวดเมื่อย เหน็บชา แก้กษัย บำรุงไต ดอก แก้โรคประสาทอาการนอนไม่หลับ แก้ หอบหืด ขจัดรังแค เปลือก แก้ริดสีดวงทวาร ริดสีดวงลำไส้ แก้ โรคเบาหวานสมานแผลให้หายเร็ว</p> <p>ใบแก้ แก้ถอนพิษ ถ่ายพิษ กามโรค ตำพอกที่แข็งขา มือเท้าที่มีอาการ บวมเนื่องจากเหน็บชา ดับพิษร้อนถอนพิษไข้ พิษจากแมลงสัตว์กัด ต่อย กิ่ง-ใบ ทำเป็นยาระบายถ่ายพิษ ขับเสลดในคอ แก้ไข้จับสั่น (มาลาเรีย)</p>
ใบบัวบก	<p>นำมาต้มกินแก้ฟกช้ำ ลดอาการอักเสบได้ ทำเป็นครีมลบรอยแผลเป็น รักษาแผลในกระเพาะอาหาร ช่วยผ่อนคลายทำให้ความจำและสมอง ทำงานได้ดี</p>
ผักหวานป่า	<p>จัดเป็นผักที่มีคุณค่าทางโภชนาการสูงชนิดหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ด้านแหล่งโปรตีน วิตามินซี นอกจากนี้ยังมีปริมาณเยื่อใยพอสมควรใน การขับถ่ายให้ดีขึ้น</p>
เห็ด	<p>เห็ดเป็นทั้งอาหารและยาในเวลาเดียวกันเห็ดมีคุณสมบัติเช่นเดียวกับ กับถั่วมีโปรตีน วิตามินและแร่ธาตุและกรดอะมิโนบางชนิดที่จำเป็นต่อ ร่างกายส่วนรสชาติเมื่อทำให้สุกจะ คล้ายคลึงกับเนื้อสัตว์แต่จะย่อย ง่ายกว่านอกจากนี้เห็ดยังให้พลังงานคาร์โบไฮเดรตและเส้นใยปริมาณ ไขมันต่ำดอกสดของเห็ดมีวิตามินซีจำนวนมากแต่ไม่ควรกินสดควรทำ ให้สุกเสียก่อนเพราะมีสารบางอย่างที่จะไปยับยั้งการดูดซึมของอาหาร ในระบบย่อยอาหารถึงวิตามินซีอาจลดลงไปบ้างแต่คุณสมบัติอื่นๆ ยังคงอยู่</p>

ตารางที่ ๕ แสดงคุณประโยชน์ของทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

ทรัพยากรอาหาร	คุณประโยชน์
	<p>สารอาหารจากเห็ด</p> <p>ซีลีเนียมเป็นสารอาหารที่ช่วยต้านอนุมูลอิสระใกล้เคียงกับวิตามิน E ช่วยลดการเสี่ยงต่อการเกิดมะเร็งและโรคสำหรับผู้สูงอายุเช่นโรคหลอดเลือดหัวใจ</p> <p>โพแทสเซียมเป็นสารอาหารที่ควบคุมจังหวะการเต้นของหัวใจความสมดุลของน้ำในร่างกายการทำงานของกล้ามเนื้อและระบบประสาทต่างๆในเห็ดจะมีโพแทสเซียมสูงโซเดียมต่ำ</p> <p>วิตามิน B รวมในเห็ดอุดมไปด้วยวิตามินบีรวม</p> <p>ไรโบฟลาวินช่วยบำรุงผิวพรรณและการมองเห็น</p> <p>ไนอะซินช่วยควบคุมการทำงานของระบบย่อยอาหารและระบบประสาท</p> <p>จากสรรพคุณดังกล่าวทำให้เห็ดช่วยสร้างเสริมระบบภูมิคุ้มกันร่างกายลดความเสี่ยงต่อมะเร็งและโรคร้ายอื่นๆ</p> <p>การตรวจสอบเห็ดพิษ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. นำข้าวสารต้มกับเห็ด ถ้าไม่เป็นพิษข้าวสารจะสุก ถ้าเป็นเห็ดพิษข้าวสารจะสุกๆดิบๆ ๒. ใช้ช้อนเงินคนต้มเห็ด ถ้าช้อนเงิน กลายเป็นสีดำ จะเป็นเห็ดพิษ ๓. ใช้ปูนกินหมากป้ายดอกเห็ด ถ้าเป็นเห็ดพิษจะกลายเป็นสีดำ

ที่มา :ชนัญ วงษ์วิภาค ๒๕๔๖ หน้า ๑๕๕, อธิวัฒน์ บุญทวีคุณ ๒๕๔๖

จากตารางที่ ๕ อธิบายได้ว่า ทรัพยากรอาหารจำพวกพืชผักที่ชุมชนเก่าบาตรหาได้จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากจะนำมาประกอบอาหารเพื่อปากท้องแล้ว พืชผักเหล่านี้ยังมีสรรพคุณทางยารักษาโรคด้วย เช่นเทา สามารถช่วยปรับสมดุลของร่างกายและลดความเครียด ไบยานาง มีสรรพคุณมากมายเปรียบเสมือนยาอายุวัฒนะ เพราะไบยานางนอกจากจะนำมาปรุงอาหารให้รสชาติอร่อยแล้วยังช่วยในเรื่องการรักษาโรคช่วยการการดับพิษไข้ทุกชนิด ตานซาง ลดความดันโลหิตลดการหดเกร็งของลำไส้ และยังช่วยยับยั้งการเจริญเติบโตของเซลล์มะเร็ง

โดยทั่วไปแล้ว อาหารที่ชาวชุมชนเก่าบาตรนำมาประกอบอาหารนั้น ส่วนใหญ่ไม่ทราบถึงคุณค่าทางหลักโภชนาการ จะรู้จากการบอกเล่ารุ่นสู่รุ่น เช่น น้ำไบยานางที่เป็นส่วนประกอบอาหาร

ที่สำคัญของคนภาคอีสาน จำเป็นต้องใส่เพื่อให้รสชาติอาหารที่อร่อยกลมกล่อม แต่ไม่ได้ทราบถึงคุณประโยชน์ที่ร่างกายจะได้รับ หรือรู้ว่าถ้ากินหน่อไม้มากจะทำให้ปวดตัว การรับรู้ของคนในชุมชนไม่ใช่เป็นการเรียนรู้จากหนังสือจึงไม่ทราบถึงค่าสารอาหารในแต่ละชนิด แต่เป็นการเรียนรู้จากการใช้ชีวิตจริง การถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น กลายเป็นภูมิปัญญาในการเลือกสรรทรัพยากรอาหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และถูกถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังต่อ ๆ ไป

๒.๒.๒ รูปแบบการหาอาหาร

รูปแบบการหาอาหารของมนุษย์มี ๒ วิธี คือ การซื้อจากภายนอกและการหาตามธรรมชาติ สำหรับชุมชนเก่าบาตรวิถีชีวิตที่มีความผูกพันและอยู่ร่วมกับป่าจึงมีการพึ่งพิงอาหารจากป่า คือ การหาของป่า พืช ผักสมุนไพร ผลผลิตจากสัตว์ป่า เครื่องมือที่ใช้ในการหาทรัพยากรอาหารแต่ละประเภทของชุมชนเก่าบาตร เครื่องมือที่ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรใช้ในการหาทรัพยากรอาหาร มีทั้งหมด๑๒ ประเภท คือ ข้อง สุ่ม แห ไซ ลอบ ลันบั้งดักปลาไหล สวิง แหยไข่มดแดง ถัง และมีด ตะกร้าและมีขนาดเล็ก คันเบ็ด หนังสติ๊กและเสียม (ประเสริฐ สมคิด, ๒๕๕๔) สามารถอธิบายได้ดังตารางที่ ๖

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
ข้อง	<p>เป็นเครื่องมือจักสาน สานด้วยผิวไม้ไผ่ ปากแคบอย่างคอกหม้อดิน มีฝาปิดเปิดได้ เรียกว่า ฝาข้อง ฝาข้อง มีชนิดที่ทำด้วยกะลามะพร้าว และใช้ไม้ไผ่สานเป็นรูปกรวย ปลายกรวยแหลมปล่อยเป็นซี่ไม้ไผ่เรียกว่า งาแซง ข้องที่ชุมชนเก่าบาตรใช้มี ๓ ชนิดคือ</p> <p>ข้องยีน มีลักษณะคล้ายรูปทรงของโองน้ำ หรือรูปทรงกระบอก มีปลายปากข้องบานออก ขนาดสูงตั้งแต่ ๑๐-๑๕ เซนติเมตร การสานที่กันข้องมักจะสานเป็นกันสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตัวข้องกลมป้อม ป่องตรงกลางค่อย ๆ สอบเข้าตรงคอข้อง แล้วบานออกที่ปากปลายปากข้องคล้ายปากแตร ที่กันข้องและตัวข้องจะสานด้วยลายขัดตาหิ้ว ตรงคอข้องถึงปากข้องสานด้วยลายขัดตาแยง ปลายปากข้องจะทำฝาปิดเปิดโดยสานผิวไม้ไผ่เป็นฝาปิด เวลาจับปลาใส่ข้อง ไม่ต้องเปิดฝาข้องก็ได้ เพราะฝาข้องนี้สามารถใส่ปลาได้สะดวก ปลาจะกระโดดออกมาไม่ได้เพราะติดที่ฝาปิดนั้น ฝาข้องอาจทำด้วยกะลามะพร้าวก็มี ผูกเชือกไว้สำหรับสะพายติดตัวไปหาปลา</p> <p>ข้องนอน หรือข้องเป็ด มีรูปทรงเป็นแนวนอน การสานข้องมีลักษณะเหมือนเป็ด ปลายปากข้องบานหงายขึ้นด้านบนสำหรับใส่ปลาไว้ในข้อง การสานกันข้อง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ข้องนอน หรือข้องเป็ด มักไม่ค่อยสะพายติดตัวไปในขณะกำลังหาจับปลาแต่จะวางไว้ในเรือ ริมคลอง ริมตลิ่ง เป็นต้น</p>	ปลา ปู กุ้ง หอย กบ เขียด	น้ำ

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
	<p>ช่องลอย เป็นช่องที่ใช้ลอยในน้ำได้ในระหว่างจับปลา ช่องลอยจะใช้ช่องยื่นหรือช่องนอนมัดลูกบวบ ซึ่งทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ ๒ ท่อน มัดขนานตัวช่องให้ลอยน้ำได้ แล้วผูกเชือกมัดติดเอว นอกจากนี้ยังมีช่องที่ใช้ใส่ กบ เขียด โดยเฉพาะ</p>		
ไซ	<p>เป็นเครื่องมือดักสัตว์น้ำ ทำด้วยไม้ไผ่หรือซี่ไม้ไผ่ด้วยหวายเถาวัลย์ ตอกเป็นลวด ใส่เงาแขงเป็นช่องทางให้ปลา กุ้ง ปู เข้าไปภายใน ไซมีหลายลักษณะ วิธีการทำและการใช้ ชุมชนเก่าบาตรนิยมใช้ไซดักปลา ๓ ชนิด คือ</p> <p>ไซท่อ สานด้วยผิวไม้ไผ่เป็นลายซิดทึบ รูปลักษณะคล้ายท่อดักปลา แต่ขนาดสั้นกว่ามาก มีความยาวประมาณเกือบ ๑ เมตร ใส่เงาไว้ด้วย ดักสัตว์น้ำทุกประเภทในบริเวณน้ำไหล</p> <p>ไซกบ สานเป็นลายซัดตาสีเหลี่ยมเล็ก รูปทรงกระบอกขนาดเล็กกว่าไซปลากระดี่ ยาวประมาณ ๓๐-๔๐ เซนติเมตร ดักน้ำไหลริน ๆ หรือน้ำนิ่งก็ได้ ใช้ดักกบ อาจใช้เหยื่อ เช่น ลูกปลา หรือลูกปูใส่ล่อไว้ กบจะเข้าไปกินเหยื่อล่อทางช่องเงา และไม่สามารถออกมาได้</p> <p>ไซปากแตร ทำเป็นรูปกรวย ปากไซบาน ออกเป็นรูปแตร มักใช้กะลามะพร้าวเป็นฝาปิดเปิด เทปลาออกด้านนี้ ส่วนกลางไซคอดมีเงาแขงสำหรับเป็นช่องทางเข้าของปลา ไซปากแตรจะใช้หวายผูกซี่ไม้ไผ่เป็นช่องถี่ ๆ แม้แต่กุ้งและปลาตัวขนาดเล็กก็ลอดออกไม่ได้ ไซปากแตรมีความยาวตั้งแต่ ๑-๒ เมตร เวลาดักไม้</p>	ปลา กุ้ง ปู	น้ำ

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
	ใส่เหยื่อล่อไว้ภายในแต่วางดักไว้ตามคันนาหรือใช้เผือกกันเหมาะสำหรับดักตามช่องน้ำไหล		
ลอบ	<p>เป็นเครื่องมือดักจับปลาที่สานด้วยไม้ไผ่ ใช้หวาย เถาวัลย์ หรือลวดรีดโครงไม้ ลอบมีช่องว่างให้ปลาวายเข้าไปติดอยู่ภายใน ลอบที่ใช้อยู่ในชุมชนเก่าบาตรบ้านมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ลอบนอน ลอบยืน</p> <p>ลอบนอน ใช้ดักปลาสำหรับน้ำไหล มักจะมีหูข้างอยู่ที่ปากลอบด้วย โดยใช้แผงเผือกต่อจากหูข้างทั้งสองข้างกันขวางแม่น้ำ ลำคลอง วางลอบอยู่ในแนวนอนลอบนอนมีลักษณะเป็นทรงกระบอก ก้นลอบเป็นรูปรี ๆ สามารถเปิดเอาปลาออกทางก้นลอบได้ ลอบนอนมีความยาวตั้งแต่ ๑-๒ เมตร เหลาซี่ไม้ไผ่กลม ๆ ประมาณ ๒๐ ซี่ มัดด้วยหวาย เถาวัลย์ หรือลวดไม้ไผ่แต่ละซี่ห่างกันเกือบถึง ๓ เซนติเมตร หากจะดักปลาตัวเล็กก็เรียงซี่ไม้ไผ่ให้ชิดกัน ปากลอบดักปลาทำงา ๒ ชั้น เมื่อปลาวายเข้าไปแล้วจะว่ายออกมาไม่ได้ เพราะติดงาชั้นไว้ ลอบนอนใช้กับน้ำไหลไม่ต้องใช้เหยื่อล่อ ลอบนอนอีกประเภทหนึ่งใช้กับน้ำนิ่งในฤดูที่ปลาวางไข่ตามริมหนองน้ำ เรียกว่า ลอบเลาะ เวลาถูกลอบนอนก็จะเปิดฝาลอบส่วนก้นออก เปิดฝาเทปลาใส่ช่องได้ทันที</p> <p>ลอบยืน ใช้ดักปลาในน้ำลึก จะใช้แผงเผือกกันแม่น้ำหรือไม่ก็ได้ การดักลอบยืนจะดักน้ำลึกกว่าลอบนอน หากใช้เผือกกันก็ดักลอบยืนไว้ตามน้ำนิ่งไหล ๆ กอหญ้า สุ่มพุ่มไม้ที่อยู่ใน</p>	ปลาช่อน ปลาตะเพียน ปลาขาว ปลาเนื้ออ่อน	น้ำ

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
	<p>น้ำ ปลาที่เข้าไปมักเป็นปลาดุก ปลาช่อน ปลาตะเพียน ปลากด เป็นต้น ลอบยีนมีลักษณะเหมือนกับทรงขวดที่วางตั้งไว้ แต่ส่วนปลายลอบยีนนั้นมัดปลายซี่ไม้ไผ่เข้ามารวมกัน ตรงด้านข้างทำงายาวผ่าเกือบตลอด ลอบยีนมีหลายรูปแบบหลายขนาด อาจจะเล็กหรือใหญ่ต่างกัน ลอบยีนบางชนิดเมื่อวางตั้งแล้วจะสูงท่วมหัวคน เพราะติดง่ากันไว้ ลอบยีนใช้กับน้ำไหลไม่ต้องใช้เหยื่อล่อ ลอบยีนอีกประเภทหนึ่งใช้กับน้ำนิ่งในฤดูที่ปลาวางไข่ตามริมหนองน้ำ เรียกว่า ลอบเลาะ เวลาที่ลอบยีนก็จะเปิดฝาครอบส่วนกันออก เปิดฝาเทปลาใส่ช่องได้ทันที</p>		
<p>ลันบังดักปลาไหล</p>	<p>เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งของชาวบ้าน ใช้สำหรับดักปลาไหล ทำด้วยกระบอกไม้ไผ่ การทำลันดักปลาไหลนั้นจะเตรียมไม้ไผ่ลำโต ๆ โดยตัดไว้ประมาณ ๓-๔ ปล้อง ให้เหลือข้อไม้ไผ่ไว้ด้านหนึ่ง เพื่อทำเป็นก้นลัน ไม้ให้ปลาไหลหนีออกไปได้ ใช้ท่อนไม้หรือมีดทะลวงไม้ไผ่ตันในให้เป็นรูทะลุถึงกัน เว้นไว้เฉพาะข้อไม้ไผ่ที่ทำเป็นก้นเท่านั้น การทำลันในช่วงนี้มีลักษณะเหมือนกระบอกน้ำ ใช้มีดกรีดลำไม้ไผ่ส่วนปล้องที่เป็นก้นให้เป็นร่องเล็ก ๆ ทะลุเนื้อไม้ไผ่ มีความกว้างประมาณ ๑ เซนติเมตร อาจกรีดเป็นร่อง ๓-๔ ร่อง การกรีดร่องหรือเจาะร่องกระบอกไม้ไผ่เช่นนี้ เพื่อที่จะให้กลิ่นเหยื่อซึ่งใช้ดักปลาไหลกระจายไปในพื้นน้ำ ในบริเวณนั้นได้สะดวกและจะล่อให้ปลาไหลเข้าลันได้ดี</p>	<p>ปลาไหล</p>	<p>น้ำ</p>

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
ส้อม	เป็นเครื่องมือจับปลาโดยวิธีครอบปลา สานด้วยซี่ไม้ไผ่เป็นซี่ ๆ รูปร่างคล้ายฝาชีคว่ำ โดยมีส่วนร่างเปิดกว้าง ข้างบนมีช่องพอให้มือล้วงลงไปจับปลาที่ครอบได้ เวลาจับปลาจะเดินย่องในน้ำตื้นๆแล้วเอาส้อมครอบเป็นระยะ แล้วจึงเอามือล้วงลงไปจับปลาที่ดำน้ำหลบอยู่	ปลาช่อน ปลาตูก ปลาหมอปปลากระดี	น้ำ
แห	เป็นเครื่องมือสำหรับจับปลา มีลักษณะถักเป็นตาข่าย ปลายร้อยด้วยโซ่เป็นรูปวงกลม ใช้ทอดแผ่ลงไปในน้ำแล้วค่อยๆ ดึงขึ้นมา จะมีกุ้ง หอย ปู ปลาติดขึ้นมา ชาวบ้านเรียกว่า การหว่านแห การสานแหเป็นการนำเส้นด้ายมาถักเป็นแห ความถี่ ห่างมีหลายขนาด ไม่มีขนาดมาตรฐานแน่นอน เพราะขึ้นกับความต้องการของตลาด เส้นด้ายที่ถักเป็นไนลอนสีขาว ไม่เป็นแบบ คือ ตัวกำหนดขนาดถี่ห่าง ตามตาช่องแห	กุ้ง หอย ปู ปลา	น้ำ
สวิง	เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีมาช้านานชั่วอายุคน โดยเฉพาะคนเฒ่าคนแก่ในสมัยก่อนคนเฒ่าคนแก่ได้ใช้ภูมิปัญญาของตนเองในการสานสวิง โดยสวิงจะมีความถี่หรือห่างขึ้นอยู่กับผู้สานเอง คนเฒ่าคนแก่ในสมัยก่อนจับวางนั่งพูดคุยกันเล่าเรื่องราวต่างๆนานาในอดีต แต่ในมือนั้นยังสานสวิงอยู่ ซึ่งใช้เชือกไนลอนเส้นเล็กในการสานสลับกันไปมา เพราะถ้าไม่มีความชำนาญหรือไม่มีประสบการณ์แล้ว จะทำไม่ได้ในบ้านแต่ละหลังในชนบทห่างไกล จะมีสวิงแขวนไว้ข้างบ้านตนเองเกือบทุกหลังคาเรือน เพราะเป็นเครื่องมือในการหากุ้งหอยปูปลา ความชำนาญหรือไม่มีประสบการณ์แล้ว จะทำไม่ได้ในบ้านแต่ละหลังในชนบทห่างไกล จะมีสวิงแขวนไว้ข้างบ้านตนเองเกือบทุกหลังคาเรือน	กุ้งหอยปูปลา	น้ำ

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
	เพราะเป็นเครื่องมือในการหากุ้งหอยปูปลา		
แหยไช้มัดแดง	อุปกรณ์แหยไช้มัดแดง เป็นอุปกรณ์ที่เกิดจากภูมิปัญญา มีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม ปัจจุบันชุมชนเก่าบาตรใช้ไม้ไผ่ขนาดยาวพอประมาณ ด้านเกือบสูกปลายไม้ จะถูกมัดติดกับหวดหนึ่งข้าง หรือตะกร้าสานจากไม้ไผ่ เพื่อเป็นตัวรองรับไช้และตัวมัดแดงขณะแหยไช้ให้หล่นมายังพื้น	ไช้มัดแดง	ป่า
ตะกร้าและมิดขนาดเล็ก	ตะกร้าที่ใช้นิยมทำจากตะกร้าสานจากไม้ตอกไม้ไผ่ เป็นอุปกรณ์ที่ชาวบ้านในชุมชนสานใช้กันเอง มิดจะเป็นมิดสั้นขนาดเล็กสำหรับพกพาได้	เก็บเห็ด ใบบัวบก ผักหวานป่า ขี้เหล็ก แค ใบ ยานาง	ป่า
ถังและมิด	อุปกรณ์ในการหาน้ำผึ้งจะมี ถัง มิดขนาดกลาง ถังไว้สำหรับใส่รังผึ้ง ที่ต้องใช้ถังเพราะป้องกันไม่ให้ น้ำผึ้งหยดตามทาง มิดใช้สำหรับตักรังผึ้งออกจากกิ่งไม้	น้ำผึ้ง	ป่า
คันเบ็ด	เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีมาช้านาน คันเบ็ดทำมาจากไม้ไผ่ เลาให้ได้ขนาดประมาณ ๑ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๗๐-๘๐ เซนติเมตร นำตัวเบ็ดและเชือกไนลอนขนาดเล็ก มัดกับตัวเบ็ดโดยให้เชือกหย่อนมาจากคันเบ็ดพอประมาณ ใช้ใส่เดือนเป็นเหยื่อ แล้วจึงนำไปปักไว้บริเวณรอบๆคันนาที่มีน้ำขัง หรือบริเวณขอบๆแหล่งน้ำ	ปลาช่อน ปลาหมอ ปลาตุ๊ก ปลากระดี	นา

ตารางที่ ๖ แสดงอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)
(ภาพประกอบในภาคผนวก ข)

เครื่องมือ	ลักษณะและการใช้งาน	ทรัพยากรอาหาร	ใช้หาทรัพยากรอาหารจากแหล่ง
เสียม	ใช้สำหรับขุดหาปู ขุดหน่อไม้	ปู หน่อไม้	ป่า,นา
หนังสือ	เป็นอาวุธยิงวิถีโค้งด้วยมือ ขนาดเล็ก ทำจากไม้ ง่าม โดยมียาง ๒ เส้นยึดอยู่ที่ง่ามทั้งสอง อีกด้านของยางทั้งสองเส้นจะติดกับแถบผ้าที่ใช้ใส่สิ่งของที่ขึงออกไป	นก กิ้งก่า แอ้ว หนู กระรอก กระแต	ป่า,นา

ที่มา : เสริมสกุล โทณะวนิก, ๒๕๕๐

จากตารางที่ ๖ อธิบายได้ว่าชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร นอกจากจะมีภูมิปัญญาในการเลือกสรรทรัพยากรอาหาร ยังมีภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องมือในการหาอาหาร เพื่อให้ง่ายและสะดวกในการหาทรัพยากรเครื่องมือเครื่องใช้ในการหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตรจะเป็นเครื่องมือที่ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาจากคนในชุมชน เช่น แห สวิง เป็นการนำเชือกไถลอนมาสานในเวลากลางคืน ไซ ลอบ สุ่ม เป็นการนำตอกไม้ไผ่มาสาน ต้นไผ่ที่นำมาสานจะเป็นต้นไผ่ที่นำเข้ามาจากชุมชนรอบนอก หรือจากชุมชนถิ่นเดิม การประดิษฐ์อุปกรณ์ดังกล่าวเป็นความสามารถเฉพาะบุคคลถูกถ่ายทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ ปัจจุบันยังคงมีการสืบสานวิธีการถักแหและการสานเครื่องมือจับสัตว์น้ำเพื่อให้อยู่กับคนรุ่นหลังต่อไป

๒.๒.๓ การจัดการทรัพยากรอาหาร

การจัดการทรัพยากรอาหาร คือ การจัดการนำวัตถุดิบที่หามาได้จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ มาตัดแปรง แปรรูปให้อยู่ในรูปของอาหาร รวมถึงการถนอมอาหารให้สามารถเก็บไว้ใช้อุปโภคบริโภคได้นาน ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอวิธีการถนอมอาหารและรูปแบบในกรรมวิธีทำอาหารของชุมชนเก่าบาตร สามารถอธิบายได้ดังนี้

๒.๒.๓.๑ การถนอมอาหาร

การเก็บรักษาอาหารเป็นกระบวนการของการรักษาและการจัดการอาหารที่จะหยุดหรือชะลอ??การเน่าเสีย (การสูญเสียคุณภาพหรือคุณค่าทางโภชนาการ) การเก็บรักษามักจะเกี่ยวข้องกับการป้องกันการเจริญเติบโตของแบคทีเรีย ยีสต์ เชื้อรา และจุลินทรีย์อื่น ๆ รวมทั้งชะลอ??การเกิดออกซิเดชันของไขมันที่ทำให้เกิดกลิ่นหืน การเก็บรักษาอาหารยังสามารถรวมกระบวนการที่ยับยั้งการเสื่อมสภาพที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างการเตรียมอาหาร (จารีรัตน์ ปรกแก้ว, ๒๕๔๒ : ๓๔ - ๓๘)

การถนอมอาหารมีหลายวิธี ที่ถูกออกแบบมาเพื่อเก็บรักษาอาหาร เช่น การถนอมรักษาผลไม้โดยเปลี่ยนเป็นแยม การต้ม เพื่อลดปริมาณความชื้นของผลไม้และฆ่าเชื้อแบคทีเรีย, ยีสต์ และอื่น ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงการปิดผนึกอยู่ภายในขวดอึดลม การดูแลรักษาหรือการสร้างคุณค่าทางโภชนาการรวมถึงรสชาติ เป็นสิ่งสำคัญของการเก็บรักษาอาหาร การถนอมอาหารของชุมชนเก่าบาตร เป็นวิธีการถนอมอาหารที่ถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการเก็บอาหารไว้บริโภคได้นานยิ่งขึ้น ทรัพยากรอาหารที่ชุมชนเก่าบาตรนิยมนำมาถนอมอาหารมี ๓ ชนิด คือ ปลา กุ้งฝอย หน่อไม้ สามารถนำมาถนอมอาหารแบ่งได้เป็น ๔ เมนู คือ ปลาร้า กุ้งจ่อม หน่อไม้ดองและปลาตากแห้ง รายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๓.๑.๑ ปลาร้า หรือปลาแดก ในวัฒนธรรมอีสานเป็นอาหารหลัก และเครื่องปรุงรสที่สำคัญที่สุด จนถือเป็นหนึ่งในวิถียุทธศาสตร์ของความเป็นอีสาน ได้แก่ ข้าวเหนียว ลาบ ส้มตำ หมอลำ และปลาร้า ชีวิตชาวอีสานก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ครอบครัวชาวนาทุกครอบครัวจะทำปลาร้ากินเอง โดยหมักปลาร้าไว้มากบ้าง น้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนและความอุดมสมบูรณ์ของปลา ปลาร้าเป็นการถนอมปลาไว้เป็นอาหารนอกฤดูกาล คำว่า "ปลาแดก" ในภาษาอีสาน ตรงกับคำว่า "ปลาร้า" ในภาษาไทยกลางแต่ในความเป็นจริง ปลาแดกของชาวอีสานกับปลาร้าของชาวไทยกลางนั้นมีความแตกต่างกัน อย่างน้อยก็แตกต่างกันในส่วนประกอบและวิธีการทำและอาจจะแตกต่างกันในบทบาทต่อชีวิตเจ้าของมันด้วย (จารีรัตน์ ปรกแก้วและคณะ, ๒๕๔๒: ๔๕)

กรรมวิธีการทำปลาร้าของชุมชนเก่าบาตร เป็นการผลิตปลาร้าแบบดั้งเดิมตามตำรับชาวอีสาน คือ ปลาร้าข้าวคั่วและปลาร้ารำ

ปลาร้าข้าวคั่ว ได้จากปลาหมักเกลือที่ใส่ข้าวคั่ว ผลิตภัณฑ์ที่ได้จะมีลักษณะและเนื้ออ่อนนุ่ม สีเหลืองเข้มและมีกลิ่นหอม ปลาสดที่นิยมใช้ทำปลาร้าประเภทนี้คือ ปลากระดี่ ปลาสลิต ปลาหมอเทศ ปลาดุก โดยใช้ปลาขนาดกลางและขนาดใหญ่

ปลาร้ารำ ได้จากปลาหมักเกลือใส่รำหรือรำผสมข้าวคั่ว มีลักษณะเป็นสีคล้ำ ปลายังมีลักษณะเป็นตัว เนื้อไม่นิ่มมาก มีกลิ่นรุนแรงกว่าปลาร้าข้าวคั่ว ปลาที่ใช้ทำส่วนมากเป็นปลาขนาดเล็ก เช่น ปลาสวาย ปลาชิว ปลากระดี่ ปลาร้าส่วนใหญ่ที่ชาวอีสานบริโภคเป็นปลาร้ารำ

ปลาร้าที่ชุมชนเก่าบาตรนิยมทำคือ ปลาร้ารำ เพราะมีรสชาติดีกว่าปลาร้าข้าวคั่ว ปลาที่เลือกจะเป็นปลากระดี่ ปลาสวาย ปลาหมอ จะเป็นปลาขนาดเล็กทั้งหมด จะเป็นปลาสดหรือปลาที่ไม่สดจนเกือบจะเน่าก็ได้ รำข้าว หากจะให้เป็ปลาแดกขนานแท้และดั้งเดิม ควรจะเป็นรำข้าวหอมมีเกลือ ปลาแดกขนานแท้ต้องเป็นเกลือที่ได้จากการต้มในท้องถิ่น (เกลือสินเธาว์) ไม่ใช่เกลือจากน้ำทะเล วิธีการและขั้นตอนในการทำ มีดังนี้

ขั้นตอน ที่ ๑ เริ่มตั้งแต่การเตรียมปลาที่จะมาทำหลังจากเราเลือกปลาที่จะทำได้แล้วนำมาทำความสะอาดถ้าปลาที่มีเกล็ดก็ขูดเกล็ดออกให้เรียบร้อย คั่วไล่ปลาออก จากนั้นนำไปล้างคั้นกับเกลือเพื่อดับกลิ่นคาวปลาจากนั้นล้างทำความสะอาดอีกครั้งเอือบเกลือ(หมักเกลือ) ไว้ในอัตราส่วน ปลา ๑ ส่วน ต่อเกลือ ๒ ส่วน หมักทิ้งไว้ ๑ คืน

ขั้นตอนที่ ๒ เตรียมภาชนะที่จะใช้หมักปลาร้า ซึ่งส่วนมาจะใช้ไห เนื่องจากระบายอากาศได้ดี ล้างทำความสะอาดไหให้สะอาดผึ่งให้แห้ง จากนั้นผสม น้ำเกลือ ใส่ลงไปใไห ใน

อัตราส่วน ๑ : ๒ ประมาณ หนึ่งในสี่ ส่วนของไ้ (น้ำที่ใช้ทำน้ำเกลือส่วนมากจะใช้น้ำบาดาล หรือน้ำประปา ไม่นิยมใช้น้ำฝน สาเหตุเนื่องจากจะทำให้ปลาร้าเน่าได้)

ขั้นตอนที่ ๓ นำปลาที่เอือบ (หมัก) ไว้เหลืองในไ้ คนให้เข้ากันจากนั้นผสมรำลงไปเพื่อเป็นการเพิ่มสีสรรและกลิ่นของปลาร้าส่วนจำนวนที่ใส่เล็กน้อย แล้วแต่ความชอบ ซึ่งไม่มีผลกับรสชาติของปลาร้าคลุกเคล้าส่วนผสมต่างๆ ให้เข้ากัน

ขั้นตอนที่ ๔ เราจะปิดปากไ้ด้วยตาข่ายหรือไม้ไผ่สานขัดปิดปากไ้ไว้ จากนั้นเทน้ำเกลือที่เข้มข้นลงไปเพื่อเป็นป้องกันแมลงวันใส่พอท่วมปลาร้า เล็กน้อย จากนั้นก็นำไ้ที่บรรจุปลาร้าเรียบร้อยแล้วไว้ในที่ร่มอากาศถ่ายเทได้สะดวก ซึ่งเราจะหมักไว้ประมาณ ๖ เดือน ถึง ๑ ปี ก็สามารถนำมา รับประทานได้ แต่ก่อนที่จะนำมารับประทานก็ควรที่จะทำให้สุกทุกครั้งเพื่อความปลอดภัยและปลอดภัยจากพยาธิ (ทองจันทร์ โปษรัมย์, ๒๕๕๔)

ปลาร้าเป็นอาหารสำคัญของทุกครัวเรือนในชุมชนเก่าบาตร กล่าวคือ ทุกบ้านจะต้องมีปลาร้าไว้รับประทาน อย่างน้อยบ้านละ ๑ ไ้ ชาวบ้านเก่าบาตรจะทำปลาร้าปีละครั้ง เพราะในสามารถเก็บไว้กินได้เป็นปีๆ นิยมทำกันในช่วง ปลายฤดูฝน เพราะช่วงนี้เป็นช่วงที่พื้นระยะปลาวางไข่ จึงมีปลาจำนวนมาก ชาวบ้านจึงมีวิธีจัดการนำปลามาทำปลาร้า เป็นการถนอมอาหารเพื่อเก็บไว้กินได้นานตลอดปี (ดังภาพประกอบที่ ๕๐ ในภาคผนวก ข)

๒.๒.๓.๑.๒ กุ้งจ่อม เป็นอาหารที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชาวอีสานที่รองจากปลาร้า เป็นการถนอมอาหารด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วยกุ้งฝอย เกลือป่น ข้าวคั่ว กระเทียมโขลกละเอียด ข้าวแดงบดละเอียด กุ้งที่นำมาทำเป็นกุ้งที่สามารถหาได้จากลำน้ำลำนางรอนั้งเอง มีวิธีทำดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ นำกุ้งฝอยมาล้างให้สะอาด เลือกเศษผงออกให้หมด ผึ่งให้สะเด็ดน้ำ

ขั้นตอนที่ ๒ นำเกลือ กระเทียมและกุ้งมาคลุกเคล้าให้ทั่ว หมักไว้ ๒ คืน

ขั้นตอนที่ ๓ เติมข้าวคั่วและข้าวแดงลงในกุ้ง เคล้าให้ทั่วอีกครั้ง อัดลงในกระปุกที่ปิดฝาสนิท เก็บตากแดดไว้จนกุ้งมีกลิ่นหอมก็สามารถนำมารับประทานได้ ประมาณ ๗-๘ วัน

...กุ้งจ่อมถ้าจะกินให้อร่อย จะต้องตะไคร้ ใบมะกรูด พริกขี้หนู มาซอยใส่กุ้งจ่อม กินกับผักสด อย่างแตงกวา ถั่วพู ผักบุ้ง หน่อไม้...(สาย ปราบภัย, ๒๕๕๔)

กุ้งจ่อมเป็นการถนอมอาหารที่มีลักษณะคล้ายกับการทำปลาร้า แต่ระยะเวลาในการหมักจะต่างกัน กุ้งจ่อมจะใช้เวลาหมักเพียง ๗-๘ วัน ก็สามารถรับประทานได้ สามารถรับประทานได้ทั้งสุกและดิบ เช่น ไข่เจียวกุ้งจ่อม หรือนำมาผัดให้สุกแล้วรับประทานคู่กับผัดสดก็ได้เช่นกัน (ดังภาพประกอบที่ ๕๑ ในภาคผนวก ข)

๒.๒.๓.๑.๓ ปลาตากแห้ง เป็นวิธีการถนอมอาหารที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย เพราะเป็นวิธีการที่สามารถเก็บปลาไว้รับประทานได้ทั้งปี วิธีการทำปลาตากแห้งมีวิธีการดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ขอดเกล็ดปลา ตัดหัว ควกัไส้ทิ้ง แลเอาครีบหลังออกแล้วแบะตัวปลาออก ใช้มีดกรีดตัวปลาตามยาว

ขั้นตอนที่ ๒ ทาเกลือด้านเนื้อปลาให้ทั่ว ขยำปลาเบาๆ เพื่อให้เกลือซึมทั่วตัวปลา หมักไว้ ๑ คืน

ขั้นตอนที่ ๓ ล้างปลาให้สะอาด นำไปเรียงบนตะแกรงให้ห่างกันพอประมาณ ตากแดดจนปลาแห้ง หมั่นกลับปลาจนแห้งทั้งสองด้าน

...ช่วงปลายหน้าฝนปลามันเยอะ จะกินก็กินไม่หมด ต้องเอามาตากแห้งไว้กินได้นานๆ...
(สุรัตน์ ทองมี, ๒๕๕๔)

ปลาที่ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรนิยมนำมาทำปลาแห้งคือ ปลาช่อน ปลาจิ้น ปลายี่สก จะเลือกเอาปลาตัวใหญ่ๆ เพราะปลาตัวขนาดเล็กนิยมนำมาทำปลาร้า เป็นปลาที่หาได้จากเอนลำนางรอง ปลาแห้ง สามารถนำมาประกอบอาหารได้หลายอย่างเช่น นำมาใส่ในแกง ปลาป่น นำมาทอด เป็นต้น (ดังภาพประกอบที่ ๕๒ ในภาคผนวก ข)

๒.๒.๓.๑.๔ หน่อไม้ดอง การดองหน่อไม้ต้องดูว่าเป็นหน่อไม้ชนิดใด ถ้าเป็นหน่อไม้ป่าต้องดองนานเป็นเดือนขึ้นไป หรือข้ามปีได้ยิ่งดี รสชาติจะไม่ขื่น เหนียวไม่เปื่อยยุ่ย ถ้าเป็นหน่อไม้ไร่ใช้เวลาเพียง ๓ - ๗ วัน จะรับประทานได้แล้ว แต่ปกติทั่วไปทั้งสองชนิดจะดองประมาณ ๑๕ วัน หน่อไม้ที่ไม่ควรนำมาดองเลยคือไผ่สีสุก เพราะเนื้อจะหยาบไม่ร่อยและเน่าง่าย ที่สำคัญควรเลือกหน่อไม้เนื้อแน่นๆ ส่วนการแช่น้ำให้มีดจะช่วยให้หน่อไม้ดองมีสีขาวสวย ดูสะอาด น่ากิน และที่ต้องระมัดระวังมากในการดองคือ ไม่ให้ น้ำเข้าเด็ดขาด เพราะจะทำให้หน่อไม้เน่าเสีย ต้องทิ้งทั้งหมด (สุดใจ ปะดังทะสา, ๒๕๕๔) หน่อไม้ชุมชนเก่าบาตรนำมาดองเป็นหน่อไม้ป่าที่หาได้จากพื้นที่ป่าสงวนมีวิธีการทำหน่อไม้ดองเป็นขั้นตอนดังนี้ (ดังภาพประกอบที่ ๕๓ ในภาคผนวก ข)

ขั้นตอนที่ ๑ ปอกเปลือกหน่อไม้ออกให้หมด ล้างดินออกให้สะอาด

ขั้นตอนที่ ๒ นำมาหั่น หรือ สับ เป็นชิ้นเล็ก เหมือนสับมะละกอ

ขั้นตอนที่ ๓ แช่น้ำเกลือ ประมาณ ๑ คืนแล้วนำเอาน้ำออกทิ้งไว้ ๒ ชั่วโมง

ขั้นตอนที่ ๔ นำมาคลุกเกลือเม็ดใส่กะละมังทิ้งไว้ ๒ ชั่วโมง

ขั้นตอนที่ ๕ นำไปใส่ถัง ที่มีฝาปิด ทิ้งไว้ ๓ เดือน แล้วใส่น้ำให้เต็มถึงปิดฝากล้า น้ำลดก็เติมน้ำให้เต็ม

หน่อไม้ดองของชุมชนเก่าทำมาจากหน่อไม้ป่า จึงต้องใช้ระยะเวลาในการดองนาน ๓ เดือน จึงจะนำมาประกอบอาหารได้ แต่ปกติชาวบ้านจะดองมากกว่า ๓ เดือน และจะดองในปริมาณที่มากเพื่อที่จะสามารถนำมาไว้รับประทานได้ตลอดทั้งปี หน่อไม้ดองสามารถนำมาทำอาหารได้หลายอย่างเช่น แกงหน่อไม้ส้ม ผัดหน่อไม้ดอง เป็นต้น (ดังภาพประกอบที่ ๗๖ ในภาคผนวก ข)

จากข้อมูลข้างต้นจะเห็นได้ว่า วิธีการถนอมอาหารของชุมชนเก่าบาตรเป็นวิธีการง่ายๆ และเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่ได้มีแบบแผนตายตัว ไม่ได้มีสูตรจากตำรา แต่เป็นวิธีการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีการสืบทอดมาจนปัจจุบัน

๒.๒.๓.๒ รูปแบบอาหาร

จากข้างต้นที่ได้กล่าวถึง แหล่งทรัพยากรอาหาร ทรัพยากรอาหารที่หาได้ รวมถึงการถนอมอาหารไว้รับประทานได้นานๆ จะเห็นได้ว่าชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ตั้งแต่ ปลา หอย กุ้ง กุ้งก่า กระรอก อึ่ง เขียด และแมลงชนิดต่างมาประกอบอาหารได้อย่างมากมาย ดังสามารถแสดงให้เห็นในตารางที่ ๗ ต่อไปนี้

ตารางที่ ๗ แสดงการนำทรัพยากรอาหารมาประกอบอาหารของชุมชนเก่าบาตร

ทรัพยากรอาหาร	ชนิดของอาหาร		
	สุก	สุกๆดิบๆ	ดิบ
๑. ปลา	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น นึ่ง หมก ทอด ผัก ปิ้ง ย่าง เผา	ลาบ ปลาจ่อม ปลาร้า	ปลาดิบก้อย
๒. ปู	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น นึ่ง หมก ทอด ปิ้ง คั่ว	ลาบ	ปูดิบ
๓. หอย	ต้ม แกง อ่อม ผัด นึ่ง คั่ว	ลาบ ยำ	ก้อย
๔. กุ้งฝอย	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น หมก คั่ว	กุ้งจ่อม แจ่ว	ลาบ ก้อย
๕. กบ	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น นึ่ง หมก ทอด ปิ้ง คั่ว ก้อยสุก ลาบ	ยำ	-
๖. เขียด	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น นึ่ง หมก ย่าง ทอด ปิ้ง คั่ว	-	-
๗. อึ่งอ่าง	ต้ม แกง ปั่น ผัด ปิ้ง ย่าง		
๘. หนู	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น นึ่ง หมก ทอด ปิ้ง คั่ว ก้อยสุก ลาบสุก	-	-
๙. กุ้งก่า	แกง อ่อม ปั่น หมก ทอด ปิ้ง คั่ว	-	ลาบ ก้อย
๑๐. แอ้	แกง อ่อม ปั่น หมก ทอด ปิ้ง คั่ว	-	ลาบ ก้อย
๑๑. งู	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น ผัด หมก ทอด ปิ้ง คั่ว	-	ลาบ ก้อย
๑๒. นก	ต้ม แกง อ่อม อุ้ ปั่น หมก ทอด ปิ้ง คั่ว ผัด ลาบสุก ก้อยสุก	-	-
๑๓. แมลง	แกง หมก อ่อม ปั่น คั่ว ปิ้ง	-	-

ตารางที่ ๗ แสดงการนำทรัพยากรอาหารมาประกอบอาหารของชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)

ทรัพยากรอาหาร	ชนิดของอาหาร		
	สุก	สุกๆดิบๆ	ดิบ
๑๔. พืชผัก	แกง หมก อ่อม ผัด ปั่น ฯลฯ (เป็นส่วนประกอบในอาหาร)	หน่อไม้ดอง	กินสด

ที่มา : สาย ปราบภัยและทองจันทร์ โพธิ์รัมย์, ๒๕๕๔

จากตาราง ชุมชนเก่าบาตรสามารถนำทรัพยากรธรรมชาติมาประกอบอาหารได้อย่างหลากหลาย ทั้ง ต้ม ปิ้ง ย่าง ทอด หมก อ่อม เป็นต้น ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอ รูปแบบอาหารพื้นบ้านของชุมชนเก่าบาตรที่นำทรัพยากรอาหารจากตารางที่ ๗ มาประกอบอาหารในเมนูต่าง เช่น แกงไข่มดแดงใส่ผัดหวาน แกงหน่อไม้ดอง(แกงหน่อไม้สม) แกงหน่อไม้ หมกปลาชิว ลาบเทา ดังนี้

ตัวอย่างอาหารของชุมชนเก่าบาตร

ลาบเทา เป็นอาหารพื้นบ้านทางแถบอีสานโดยการนำเทา ซึ่งเป็นสาหร่ายน้ำจืด ปรงด้วยสูตรลาบอีสาน เรียกว่า " ลาบเทา " และเป็นที่นิยมรับประทานของชาวบ้านเก่าบาตร เมนูลาบเทานี้จะเกิดขึ้น ฤดูหนาวเพราะเป็นช่วงที่เกิดเทาได้มาก และพบเทาได้มากกว่าในช่วงฤดูอื่น (เดือนพฤศจิกายน - มกราคม) หากเป็นช่วงฤดูอื่นเทาจะมีปริมาณน้อย ชาวบ้านจึงไม่นิยมนำมารับประทาน (ภาพประกอบที่ ๕๔ ในภาคผนวก ข)

ส่วนประกอบที่สำคัญในการทำลาบเทา ได้แก่

๑. เทา
๒. ป่นปลา
๓. น้ำปลาร้าต้มสุก
๔. มะเขือ
๕. หอมแดง
๖. ต้นหอม , ยี่ห่วย , ใบหูกเสือ (ยี่ห่วย อีสานสนมเรียก หอมท้อ หรือ หอมเป)
๗. พริกป่น , ข้าวคั่วบดละเอียด

ขั้นตอนการปรุงลาบเทา

๑. ผสมน้ำปลาร้าต้มสุกกับเทา แล้วคนให้เข้ากันให้ได้รูปในลักษณะของเหลวหนืด
๒. ใส่ส่วนประกอบอื่นๆ ตามกันไป ได้แก่ ป่นปลาหนึ่ง , มะเขือ (หั่นแล้ว), หอมแดง (หั่นแล้ว) พริกป่น ข้าวคั่วบดละเอียด ต้นหอม ยี่ห่วย ใบหูกเสือ (ซอยแล้ว) แล้วคนให้เข้ากันทีเดียวอีกครั้ง

แกงผักหวานป่าใส่ไข่มดแดง ผักหวานที่นำมาแกงเป็นผักหวานป่า ซึ่งผักหวานป่า ผลิยอดในช่วงในช่วงเดือน มีนาคม-มิถุนายน และเป็นช่วงเดียวกับมดแดงออกไข่ จึงนิยมแกงใส่ไข่มดแดง (ภาพประกอบที่ ๕๕ ในภาคผนวก ข)

ส่วนประกอบ

๑. ผักหวานป่า ๒ กำมือ
๒. ไข่มดแดง ๑ ถ้วยน้อย
๓. แมงลัก (ผักอีตุ้) ๑ กำมือ
๔. ปลาแร่ ๒ ซ่อนโต๊ะ
๕. น้ำปลา ๑ ซ่อนโต๊ะ
๖. น้ำ ๑ ถ้วย
๗. พริกแห้ง หรือดิบ ๕ เม็ด
๘. ตะไคร้ ๑ ต้น
๙. หอมแดง ๓-๕ หัว
๑๐. เกลือป่นเล็กน้อย
๑๑. ใบมะกรูด

วิธีทำ

๑. ล้างผัก ล้างไข่มดแดงให้สะอาด เตรียมไว้
๒. โขลกเครื่องแกงทั้งหมดรวมกันให้ละเอียด (พริก ตะไคร้ หอมแดง เกลือป่น)
๓. หม้อตั้งไฟแล้วใส่น้ำลงในหม้อ ใส่น้ำปลาแร่ พอเดือด ใส่เครื่องแกง ผักหวาน ไข่มด

แดง

๔. ปรงรสด้วยปลาแร่ น้ำปลา ตบท้ายด้วยผักแมงลัก (ผักอีตุ้)

แกงหน่อไม้ส้ม หน่อไม้ดองหรือหน่อไม้ส้มที่ชาวบ้านเก็บมาต้มได้ทำการถนอมอาหารไว้สามารถนำมาทำแกงได้ตั้งรายละเอียดดังต่อไปนี้ (ภาพประกอบที่ ๕๖ ในภาคผนวก ข)

ส่วนประกอบที่สำคัญ

๑. หน่อไม้ดอง
๒. ปลาตุก (หันขึ้น)
๓. ใบแมงลัก
๔. ใบมะกรูด
๕. ต้นหอม
๖. น้ำปลา
๗. ชูรส
๘. น้ำมันมะขามเปียก
๙. น้ำปลาแร่เล็กน้อย

เครื่องแกง (โขลกทุกอย่างให้ละเอียด)

๑. ตะไคร้

๒. ข่า

๓. กระเทียม

๔. พริกแห้ง

วิธีทำ

๑. หั่นปลาดุกเป็นชิ้นๆเตรียมไว้ เด็ดใบแมงลัก ฉีกใบมะกรูดหั่นต้นหอมไว้

๒. เอาพริกแกงที่โขลกไว้ละลายกับน้ำในหม้อแล้วเอาขึ้นตั้งไฟพอเดือดใส่เนื้อปลาดุกลง

ไป

๓. เดือดอีกครั้งใส่หน่อไม้ดองลงไป พอสักพักปรุงด้วย น้ำปลา น้ำปลาร้าเล็กน้อย

๔. โกลั้จะยกกลงใส่ใบแมงลัก ต้นหอม ใบมะกรูด ลงไปแล้วปิดฝาปิดไฟตักใส่ถ้วย

หมกปลาชิว ปลาชิวที่นำมาทำหมก จะเป็นปลาชิวขนาดเล็กที่หาได้จากเขื่อนลำนางรอง ในการนำปลาชิวขนาดเล็กมาทำหมก ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรจะไม่นำใส่ปลาหรือซื้อปลาออกเพราะปลาตัวเล็กซื้อปลาน้อยจึงไม่จำเป็นต้องเอาออก และหากจะมีรสขมก็ขมเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ส่วนประกอบและวิธีการทำหมกปลาชิวมีดังนี้ (ภาพประกอบที่ ๕๗ ในภาคผนวก ข)

ส่วนประกอบที่สำคัญ

๑. ปลาชิว ๑ ถ้วย

๒. ผักชีสับหยาบ ๑ ช้อนโต๊ะ

๓. ใบต้นหอมหั่นหยาบ ๒ ช้อนโต๊ะ

๔. พริกสดโขรกหยาบ ๑ ช้อนโต๊ะ

๕. น้ำปลา ๑ ช้อนโต๊ะ

๖. ตะไคร้โขรกละเอียด ๑ ช้อนโต๊ะ

๗. ใบแมงลัก ๑/๒ ถ้วย

๘. เกลือ ๑ ช้อนชา

๙. ข้าวเป็อ ๑ ช้อนชา

๑๐. ใบตอง

วิธีทำ

๑. นำปลาชิวมาหมักด้วย ข้าวเป็อ น้ำปลา เกลือ พริก ตะไคร้ ผักชี ต้นหอม และใบแมงลัก หมักประมาณ ๑๕ นาที

๒. นำปลาที่หมักมาห่อ จากนั้นนำไปนึ่ง ประมาณ ๓๐ นาทีให้ปลาสุกก็สามารถรับประทานได้

๓. ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร

ป่าดงใหญ่ ได้ถูกยกให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ จากนโยบายการแก้ไขพื้นที่เสื่อมโทรมของรัฐบาลในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ ให้ภาคเอกชนเข้ามาทำสวนป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของป่าสงวนทั่วประเทศ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่จึงได้เปิดให้ภาคเอกชนได้เข้ามาปลูกทำสวนป่ายุคาลิปัตตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ สัญญาการสัมปทานปลูกป่าจะหมดลง ทำให้มีชาวบ้านที่ต้องการที่ดินทำกินในหมู่ที่ ๑ และหมู่ ๑๐ ในตำบลลำนางรอน อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้รวมกลุ่มเพื่อยื่นข้อเสนอให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ได้จัดสรรพื้นที่ทำกินให้กับประชาชน แต่การยื่นข้อเสนอไม่เป็นผล เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ไม่สามารถจัดสรรพื้นที่กินให้กับประชาชนได้ จึงทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้กับชุมชน

เมื่อเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่จัดสรรพื้นที่ทำกินให้ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานทำกินในพื้นที่ เพื่อเรียกร้องให้ทางป่าไม้ยอมจัดสรรพื้นที่ทำกินให้กับคนในชุมชน จึงทำให้เกิดปัญหาที่รุนแรงมากขึ้น เกิดการปะทะระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชุมชนเก่าบาตรอยู่หลายครั้ง แต่ไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ และยังคงมีปัญหาความขัดแย้งอยู่ตลอดมา

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรพยายามแสดงให้เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ได้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนกับป่า ว่าชุมชนเก่าบาตรสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยการพึ่งพิงอาศัยกัน คือ คนอาศัยป่าในการหาอยู่หากิน ที่อยู่อาศัย การสร้างอาชีพของคนในชุมชน ในขณะที่เดียวกันคนชุมชนเก่าบาตรก็ได้ช่วยกันอนุรักษ์ป่าด้วยการ ปลูกป่าทดแทน การทำฝายชะลอน้ำ หรือการตั้งกฎการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน เพื่อสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนรู้จักรักและหวงแหนป่า แต่สิ่งที่ชุมชนเก่าบาตรได้กระทำไปทั้งหมดในมุมมองของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ชุมชนเก่าบาตรได้กระทำการผิดในการบุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ได้ยึดถือเอา พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ มาเป็นหลักในการตัดสินใจการกระทำของชุมชนเก่าบาตร ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะนำเสนอเกี่ยวกับพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ และความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร เพื่อนำไปสู่การหาข้อยุติความขัดแย้งของคนในชุมชนและเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้

จากข้อกำหนดของ พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ยังมีข้อกำหนดในการใช้พื้นที่ตามมาตรา ๒๐(๕) ว่าในกรณีป่าสงวนแห่งชาติแห่งใดมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมตามมาตรา ๑๖ ทวิ ให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดทำการบำรุงป่าหรือปลูกสร้างสวนป่า หรือไม้ยืนต้นในเขตป่าเสื่อมโทรมได้ภายในระยะเวลาและตามเงื่อนไขที่กำหนดในหนังสืออนุญาต แต่ในกรณีที่จะอนุญาตให้เกิน ๒,๐๐๐ ไร่ ต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี รัฐมนตรีอาจกำหนด ให้ผู้รับอนุญาตเสียค่าตอบแทนให้แก่รัฐบาลได้ตามจำนวนที่เห็นสมควรโดยประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งจากข้อกำหนดมาตราที่ ๒๐ เป็นการอนุญาตให้จัดทำสวนป่าในพื้นที่เสื่อมโทรมได้ แต่ไม่อนุญาตให้ชาวบ้านเข้ามาอาศัยในพื้นที่ได้ จึงทำให้ชุมชนเก่าบาตรตกเป็นจำเลยในการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรจึงพยายามยื่นขอเสนอและต่อรองกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อขอพื้นที่ทำกิน

หากมองในมุมของกฎหมายแล้ว การที่ชุมชนเก่าบาตรเข้ามาอาศัยในเขตพื้นที่ป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ถือว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่าซึ่งผิดกฎหมายแน่นอน แต่หากมองใน

มุมของชาวบ้านที่ต้องการพื้นที่ทำกิน การที่ชุมชนเข้ามาอาศัยในป่าได้พึ่งพิงอาศัยป่าในด้านกลับกัน ชาวบ้านเองได้มีการอนุรักษ์ป่า ปลูกป่าทดแทน เพื่อเพิ่มปริมาณป่าไม้ให้กับพื้นที่ป่าสงวน หลังจากพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมถูกกำหนดเป็นพื้นที่ป่าสัมปทานสวนป่า ปัจจุบันชุมชนเก่าบาตรได้เพิ่มปริมาณพื้นที่ป่า ๔๐๐ ไร่ ดังแผนภูมิที่ ๕ และยังมีการสร้างกฎในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อป้องกันการทำลายทรัพยากรธรรมชาติจากคนในชุมชน ในการหาข้อยุติปัญหาความขัดแย้งจากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และชาวบ้านเก่าบาตร ผู้ศึกษามีความเห็น ว่าหากใช้ข้อกฎหมายมาจัดการอาจไม่เป็นผลดีกับทั้งสองฝ่าย ควรมองในมุมของวิถีชีวิตของชุมชนเก่าบาตรที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าด้วย ว่าก่อนที่ชาวบ้านจะเข้ามาสภาพป่าเป็นเช่นไรและปัจจุบันพื้นที่ป่าถูกทำลายเพิ่มหรือไม่ หรือมีพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นป่ามีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น และกำหนดกฎระเบียบในการอยู่ร่วมกับป่า โดยเป็นข้อตกลงที่กรมป่าไม้และชาวบ้านร่วมกันกำหนดขึ้น เมื่อหาข้อยุติได้ปัญหาความขัดแย้งก็จะหมดลง

๓.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และชุมชนเก่าบาตร มีมาตั้งแต่การเริ่มอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานแล้ว เพราะกรมป่าไม้มองว่าชาวบ้านพยายามบุกรุกพื้นที่ป่า จะเข้ามายึดครองพื้นที่ จึงต้องมีการตั้งกองกำลังเฝ้าพื้นที่ตลอด ๒๔ ชั่วโมง เพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านบุกรุกเข้าไปในพื้นที่ป่าสงวน (กิตติชัย ฉิมมา, ๒๕๕๔) ในส่วนนี้ผู้ศึกษาจะได้นำเสนอถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร ที่มีพัฒนาการความสัมพันธ์สามารถแบ่งในช่วงเวลา ได้ ๓ ช่วงเวลาดังนี้ ช่วงแรกเริ่มก่อตั้งชุมชน พ.ศ. ๒๕๕๒ ช่วงกลาง พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๔ และปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๕๕ รายละเอียดดังตารางที่ ๘

ตารางที่ ๘ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร

ช่วงเวลา	ความสัมพันธ์	กิจกรรม
พ.ศ. ๒๕๕๒	เป็นช่วงเริ่มการก่อตั้งชุมชน ในระยะนี้ความสัมพันธ์ของเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชุมชนเก่าบาตรมีปัญหาความขัดแย้งกันรุนแรงมาก เพราะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ต้องการขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ แต่ชาวบ้านยืนยันที่จะอยู่ในป่า ทำให้เกิดการปะทะกันหลายครั้ง แต่ไม่มีผู้ใดได้รับบาดเจ็บ ตลอดระยะเวลา ๑ ปี มีการปะทะกันมาตลอดแต่จะค่อยๆลดลง น่าจะเกิดจากการที่ชาวบ้านเข้าไปอาศัยในพื้นที่ป่าแล้วแสดงให้เห็นว่าไม่ได้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติม ชุมชนจะอาศัยอยู่ในเฉพาะเขตป่าสัมปทานเท่านั้น	การปลูกป่าทดแทน

ตารางที่ ๘ ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร (ต่อ)

ช่วงเวลา	ความสัมพันธ์	กิจกรรม
พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๕๔	ในขณะนี้ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และชุมชนเก่าบาตรเริ่มดีขึ้นเรื่อย แต่ก็ยังคงมีความขัดแย้งกันอยู่บ้าง ความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นมาจาก การที่เจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านได้ร่วมทำกิจกรรมร่วมกันในระยะเวลา ๒ ปี ทำให้เห็นวิถีชีวิตที่ชุมชนเก่าบาตรมีกับป่า เห็นความตั้งใจที่ต้องการอนุรักษ์ รักษาป่าให้อยู่คู่กับคนบุรีรัมย์ตลอดไป	- ปลูกป่าทดแทน ๒๕๕๓ - การจัดกิจกรรมอบรม “การอนุรักษ์ป่า” ๒๕๕๓ - ปลูกป่าทดแทน ๒๕๕๔ - การจัดกิจกรรมอบรม “ผู้พิทักษ์ป่า” ๒๕๕๔ -การจัดกิจกรรมให้ความรู้และเฝ้าระวังไฟป่า ๒๕๕๔
พ.ศ. ๒๕๕๕	ความสัมพันธ์ในระยะนี้ถือว่า เป็นความสัมพันธ์ที่ดีขึ้นมาก หลังจากที่ได้มีปัญหากันมาตลอดระยะเวลา ๓ ปี ที่ผ่านมา แต่ยังคงมีความขัดแย้งกันบ้างในเรื่องการให้อพยพออกจากพื้นที่	- ปลูกป่าทดแทน ๒๕๕๕ - การจัดกิจกรรมอบรม “ผู้พิทักษ์ป่า” ๒๕๕๕

ที่มา : อุทัย ดรุณพันธ์, ๒๕๕๔

จากตารางที่ ๘ อธิบายได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตรจะเป็นปัญหาความขัดแย้งในการใช้พื้นที่ แต่ความขัดแย้งได้ค่อยลดความรุนแรงลงเรื่อยๆ ดูได้จากตาราง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๒ เป็นช่วงการก่อตั้งชุมชน ระยะนี้จะมีปัญหาที่รุนแรงมากเพราะเป็นการเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จะต้องบริหารจัดการขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ และชาวบ้านเองก็ต้องการพื้นที่ทำกิน จึงทำให้เกิดการปะทะกัน แต่ความสัมพันธ์เริ่มดีขึ้นจากการที่ ...นายลุน สร้อยสด และชาวบ้านในชุมชนเก่าบาตรได้เข้ามาขอความร่วมมือในการปลูกป่าทดแทนและขอพันธุ์ไม้จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพื่อนำไปปลูกในวันแม่แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๒...(ระยอง นรินทร์ชาติ, ๒๕๕๔) การได้ทำทำกิจกรรมร่วมกันได้พูดคุยกันจึงทำให้ความสัมพันธ์เริ่มพัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๔ เป็นระยะเวลาที่ชุมชนเก่าบาตรได้มีกิจกรรมร่วมกันกับกรมป่าไม้หลายกิจกรรม นอกจากจะมีการปลูกป่าทดแทนทุกปีแล้ว เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ บุรีรัมย์ ๕ ได้จัดกิจกรรมการอบรมให้ความรู้แก่คนในชุมชนเก่าบาตร กิจกรรมที่จัดขึ้นมี “การอนุรักษ์ป่า” ๒๕๕๓ การจัดกิจกรรมอบรม “ผู้พิทักษ์ป่า” ๒๕๕๔ การจัด

กิจกรรมให้ความรู้และเฝ้าระวังไฟป่า ๒๕๕๔ รายละเอียดของกิจกรรมการให้ความรู้จากเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้มีดังนี้

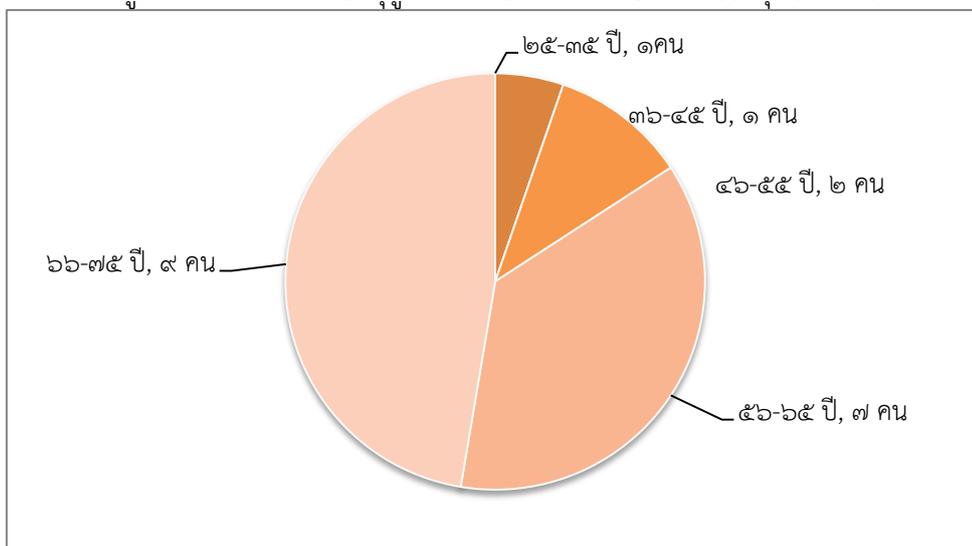
กิจกรรมการอบรมการอนุรักษ์ป่า กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมที่ให้ความรู้แก่ชุมชนเก่าบาตรในเรื่องของการอนุรักษ์พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ กิจกรรมนี้มีครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จุดประสงค์ของกิจกรรม เพื่อให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ถูกต้อง

กิจกรรม ผู้พิทักษ์ป่า เป็นกิจกรรมที่ชุมชนต้องส่งตัวแทนเข้าอบรมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ จำนวน ๑๕ คน เพื่อมาเรียนรู้กฎข้อบังคับ การดูแลป่า เป็นตัวแทนกรมป่าไม้ในการช่วยสอดส่องดูแลป่า กิจกรรมนี้จัดครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๕๔ และจัดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๕๕

กิจกรรมให้ความรู้และเฝ้าระวังไฟป่า เป็นกิจกรรมแรกของการทำร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และชุมชน กิจกรรมเริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จุดประสงค์ของกิจกรรมเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับชุมชนเก่าบาตรในการป้องกันไฟป่า และช่วยกันสอดส่องดูแลพื้นที่ป่า แจ้งข่าวให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เมื่อมีไฟไหม้ป่า

จากการได้ร่วมกิจกรรมกันระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้และคนในชุมชนเก่าบาตร ทำให้มีความเข้าใจกันมากขึ้น แต่ยังคงมีความขัดแย้งกันบ้างบางครั้งคราว ในการศึกษาครั้งนี้มีผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน ๒๐ สามารถจำแนกออกตามอายุได้ดังแผนภูมิที่ ๔

แผนภูมิแสดงการจำแนกอายุผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน ๒๐ คนของชุมชนเก่าบาตร

แผนภูมิที่ ๖ แสดงจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์

ที่มา: สรุปลจากแบบสอบถาม ชุด ก

จากแผนภูมิที่ ๖ มีผู้ที่มีอายุ ๖๖ - ๗๕ ปี จำนวน ๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๕ ช่วงอายุ ๕๖ - ๖๕ ปี มีจำนวน ๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕ ช่วงอายุ ๔๖ - ๕๕ ปี มีจำนวน ๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐ ช่วงอายุ ๓๖ - ๔๕ปี มีจำนวน ๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕ และช่วงอายุ ๒๕ - ๓๕ ปี มีจำนวน ๑ คน คิด

เป็นร้อยละ ๕ ดังนั้น ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จึงเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้และมีความแม่นยำ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลส่วนมากเป็นคนที่ร่วมก่อตั้งชุมชนและอาศัยอยู่ในชุมชนมาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชน

ภูมิปัญญาของชุมชนเก่าบาตร

จากการศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่าของชุมชนเก่าบาตรที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า ชุมชนเก่าบาตรมีวิถีชีวิตพึ่งพิงอาศัยป่า มีวิธีการอยู่ร่วมกับป่าและใช้ทรัพยากรธรรมชาติโดยไม่ทำลายแต่กลับพยายามทดแทนและรักษาสภาพป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์สืบไป

การตั้งถิ่นฐาน ชุมชนเก่าบาตรก็ได้นำภูมิปัญญามาใช้ โดยเลือกที่ตั้งชุมชนที่เป็นเนินสูง น้ำท่วมไม่ถึงและพื้นที่การเกษตรที่อยู่พื้นที่ราบใกล้แหล่งน้ำ เพื่อให้สะดวกแก่การทำเกษตร ความเชื่อของการเลือกถิ่นฐานของคนอีสาน เชื่อว่าหากไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดจะต้องสร้างศาลหลักบ้านขึ้นมา เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ชุมชนเก่าบาตรก็เช่นเดียวกัน ที่สร้างศาลประจำบ้าน คือ ศาลเก่าบาตร ที่เป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญของชุมชนเก่าบาตร ในเรื่องประเพณีความเชื่อของชุมชนเก่าบาตร ใน ๑ ปี จะมีพิธีกรรมความเชื่อ ๕ พิธีกรรม ดังตารางที่ ๑ ปฏิทิน ประเพณี ๑๒ เดือน ของชุมชนบ้านเก่าบาตร ที่มีทั้งความเชื่อเดิมที่ติดตัวมาคือ พิธีบุญเบิกบ้าน การเลี้ยงศาลหลักบ้านและศาลปู่ตา ปกติคนอีสานจะมีการประกอบพิธีกรรมดังกล่าวอยู่เป็นประจำ เมื่อเข้ามาอยู่ในเขตป่าสัมปทาน สำหรับคนในชุมชนเก่าบาตรแล้ว พื้นที่แห่งนี้คือบ้านของทุกคน จึงได้นำความเชื่อเหล่านี้มาจัดการกับพื้นที่ นอกจากนั้นยังทราบถึงเหตุผลของการนำวัฒนธรรมความเชื่อจากถิ่นอื่นเข้ามา คือ พิธีบวชป่าหรือบวชต้นไม้ ที่มีต้นกำเนิดมาจากจังหวัดพะเยา และปกติคนในชุมชนไม่เคยประกอบพิธีกรรมนี้มาก่อน แต่ที่เลือกการบวชป่า เพื่อต้องการรักษาต้นไม้ รักษาป่า ไม่ให้ถูกทำลายหรือถูกลักลอบตัด ในพิธีกรรมการบวชต้นไม้ ชุมชนเก่าบาตรจะกระทำกันทุกปีโดยจะเลือกต้นไม้ที่อยู่บริเวณเขตรอยต่อระหว่างเขตป่าสัมปทานและเขตป่าสงวน เพราะพื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่ง่ายต่อการลักลอบตัดได้ จึงเลือกเฉพาะบริเวณที่เสี่ยงต่อการถูกทำลาย การที่ชุมชนเก่าบาตรนำพิธีบวชป่ามาใช้ในพื้นที่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ชาวบ้านในชุมชนพยายามหาวิธีที่จะปกป้องป่า ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้ถูกทำลาย จึงนำความเชื่อนี้มาเป็นกุศโลบายไม่ให้คนตัดต้นไม้ทำลายป่า

นอกจากจะนำพิธีการบวชต้นไม้เพื่อเป็นการรักษาป่าไว้แล้ว ชุมชนเก่าบาตรยังมีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของป่าดงใหญ่อีก ๒ วิธี คือ การปลูกต้นไม้ทดแทน การทำฝายชะลอน้ำ ชุมชนเก่ามีการปลูกป่าปีละ ๒ ครั้ง คือวันที่ ๑๒ สิงหาคมและ ๕ ธันวาคมของทุกๆปี ทางชุมชนเก่าบาตรได้กำหนดไว้ว่าจะปลูกป่าทดแทนให้ได้ ๘๐๐ ไร่ จากปี พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๕ สามารถปลูกป่าทดแทนได้ ๔๐๐ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๕๐ และมีแผนกำหนดการปลูกป่าเพิ่มปริมาณขึ้นทุกๆปี ฝายชะลอน้ำ เป็นวิธีการอนุรักษ์น้ำและป่าวิธีหนึ่ง ชุมชนเก่าบาตรมีการสร้างฝายชะลอน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ทั้งปีและเป็นการชะลอการไหลของน้ำเพื่อรักษาการชะเซาะของดินไม่ให้พังทลายลงมา ปัจจุบันมีฝายทั้งหมด ๗ ฝาย เป็นการสร้างฝายแบบง่ายๆ ใช้ไม้และก้อนหินจากป่าเป็นหลัก

ในการพึ่งพิงป่าของชุมชนเก่าบาตร สามารถจำแนกแหล่งทรัพยากรได้ ๓ แหล่ง คือ ป่าน้ำ และทุ่งนา ทรัพยากรที่หามาได้นั้นเป็นทรัพยากรอาหารทั้งสิ้น แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านเก่าใช้ชีวิตอยู่ในป่าได้ ด้วยการแสวงหาอาหารจากแหล่งทรัพยากรในป่า สามารถนำพืชพันธุ์ สัตว์ในป่ามาประกอบ

อาหารเลี้ยงชีพได้ จากการศึกษาพบว่าชาวบ้านเก่าบาตรมีวิธีการหาอาหารโดยใช้วิธีการแบบพื้นบ้าน ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสร้างอุปกรณ์ในการหา กรรมวิธีในการเก็บอาหารไว้รับประทานได้นานๆ เช่นการเก็บเห็ดระโงกที่ต้องเก็บตอนกลางคืน หากเก็บเวลา กลางวันดอกเห็ดจะบานจนกลีบดอกแตก ไม่สวยงาม หรือเห็ดขอนที่ชาวบ้านมักจะมีเลือกเห็ดที่เกิดบน ขอนไม้ตะเคียนหิน เพราะจะมีรสชาติดีกว่าขอนไม้ชนิดอื่น

อุปกรณ์หาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตร เป็นอุปกรณ์ที่ถูกสร้างขึ้นโดยชาวบ้าน ในชุมชน ปกติในช่วงฤดูแล้งจะเป็นช่วงที่ชาวบ้านในชุมชนว่างจากการทำการเกษตร จะมาทำอุปกรณ์ หาอาหารต่างๆ เช่น แห สวิง จะเป็นการถักเชือกไนลอน วิธีการถักแหหรือสวิง เป็นความสามารถ เฉพาะตัวที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ หรือการสารขัองดักปลา ไซ วิธีการทำก็ถูกถ่ายทอดมาจาก บรรพบุรุษเช่นเดียวกัน ไม้ไผ่ที่นำมาสานจะนำมาจากพื้นที่ป่าและจากพื้นที่ถิ่นเดิม ปัจจุบันความรู้ ความสามารถในการสร้างเครื่องมือหาทรัพยากรอาหารที่ได้กล่าวมาข้างต้น ยังคงมีการถ่ายทอดองค์ ความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังที่สนใจ เพื่อไม่ให้องค์ความรู้ต้องสูญหายไป

หลังจากการหาทรัพยากรอาหารมาได้แล้ว ถึงวิธีการจัดการทรัพยากร ให้อยู่ในรูปของ อาหารที่พร้อมรับประทาน ดังที่ได้กล่าวข้างต้นว่า ชุมชนเก่าบาตรสามารถหาอาหารได้จากแหล่ง ธรรมชาติมากมาย อาหารที่ชาวบ้านนำมารับประทานจะเป็นอาหารจากป่าเป็นหลัก สามารถหา อาหารกินได้ตลอดทั้งปี จากการศึกษา พบว่าอาหารที่จะต้องมีทุกครัวเรือนคือ ปลา ร้า เพราะเป็น อาหารสำคัญของคนอีสาน ปลา ร้าของชุมชนเก่าบาตร เป็นปลา ร้าที่ทำจากร้า เป็นการทำให้ปลา ร้าเอง โดยหาปลาได้จากเขื่อนลำนางรอง ที่มีปลาชุกชุมตลอดปี การทำให้ปลา ร้าเป็นการถนอมอาหารอีกวิธี หนึ่ง เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานที่มีมาช้านาน นอกจากปลา ร้าแล้ว ยังมีกุ้งจ่อมและหน่อไม้ดอง ที่ เป็นการถนอมอาหารโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดมา แต่ชาวบ้านในชุมชนไม่ได้ ทราบถึงองค์ความรู้นี้เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรรักษาไว้ ชาวบ้านรู้เพียงว่าเป็นวิธีที่จะทำให้ สามารถเก็บอาหารไว้กินได้นานๆ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า ที่เน้นในมิติของการหาอยู่หากิน แหล่งทรัพยากรอาหาร ทรัพยากรอาหาร เครื่องมือในการหาอาหาร รวมถึงการจัดการทรัพยากร อาหารที่หามาได้ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น พบว่า ชุมชนเก่าบาตรมีวิถีชีวิตที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ สามารถอธิบายได้จาก วิธีการอนุรักษ์พื้นที่ธรรมชาติ การหาอยู่หากินโดยพึ่งพิงป่า ทั้งที่มีการพึ่งพิงป่า ค่อนข้างมาก แต่ในขณะเดียวกันชุมชนก็พยายามให้ป่ากลับคืนเช่นเดียวกัน การที่ชุมชนเก่าบาตรได้ เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า จึงทำให้เกิดภูมิปัญญาในการหาอยู่หากิน ซึ่งจากการศึกษาได้พบว่า ภูมิ ปัญญาที่ชุมชนเก่าบาตรมีนั้น เป็นภูมิปัญญาที่ติดตัวมาจากถิ่นเดิม ซึ่งถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ควรแก่การรักษาไว้ แต่ชาวบ้านเก่าบาตรมองว่า สิ่งเหล่านี้คือวิถีชีวิตที่ปกติ ที่คน รุ่นก่อนๆทำ และได้ทำต่อกันมา

วิถีชีวิตของชุมชนเก่าบาตร เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม ของชุมชนเก่าบาตร คือ การจัดการวิถีชีวิตในการหาอยู่หากินในป่า ความเชื่อที่เกิดขึ้นในป่า จาก การศึกษาทำให้ทราบถึงวิธีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของคนในชุมชนเก่าบาตร คือ ชุมชนเก่า บาตรได้นำเอาความเชื่อในศาลปู่ตา ศาลกลางบ้าน เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนเป็นศูนย์กลางของ ชุมชน ทำให้สามารถควบคุมพฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนได้อย่างสงบสุข และการจัดการ

วิถีชีวิตของคนในชุมชนเก่าบาตรสามารถจัดการกับทรัพยากรธรรมชาติได้ประโยชน์สูงสุด ส
ทรัพยากรอาหารพื้นที่มาเลี้ยงชีพ ความรู้ความสามารถที่ชุมชนเก่าบาตรมีทั้ง ความเชื่อ กา
กิน การอยู่ร่วมกับป่า สิ่งเหล่านี้คือภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษมาช้านาน และภูมิปัญญา
ของชุมชนเก่าบาตรที่ได้กล่าวมาทั้งหมดทั้งหมดเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรวัฒนธรรม

จากปัญหาข้อพิพาทจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ว่าชุมชนเก่าบาตรเป็นผู้บุกรุกป่า นั้น จาก
การศึกษา ผู้ศึกษาพบว่า ชุมชนเก่าบาตรสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้โดยไม่ทำลายป่า เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้
ควรให้โอกาสแก่ชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ กรมป่าไม้และชุมชน ควรเจรจาข้อสรุป แต่ไม่ใช่การนำ
กฎหมายเข้ามาจัดการว่าชุมชนเป็นผู้บุกรุกป่า ต้องดำเนินคดี แต่ควรมองในมุมของชาวบ้านที่ต้องการ
ที่ทำกิน รัฐและชาวบ้านควรรับฟังข้อเสนอของแต่ละฝ่าย และหาข้อสรุปที่สามารถอยู่ได้ทั้งสองฝ่าย
เพื่อยุติปัญหาการแย่งชิงพื้นที่ป่า ระหว่างชุมชนกับกรมป่าไม้ ให้สามารถอยู่กันได้อย่างสงบสุข

บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา

การศึกษา “วิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษาชุมชนในป่าเขตสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์” ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีอธิบายเชิงพรรณนาในการอธิบายผลจากการศึกษา โดยข้อมูลได้จากการ ประกอบการสำรวจโดยวิธีการออกแบบสอบถาม จำนวน ๒๐ ชุด และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม กลุ่มสำรวจคือชาวบ้านเก้าบาตร ผู้ศึกษาได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของคนกับป่าและศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเก้าบาตรในมิติการหาอยู่หากิน ผ่านกฎระเบียบของชุมชนและประเพณีวัฒนธรรมของคนในชุมชน ที่ใช้วัฒนธรรมที่ติดตัวมาใช้ในชีวิตประจำวันของคนเก้าบาตร

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษา วิถีชีวิตชุมชนเก้าบาตรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์ สามารถสรุปได้ดังนี้ ป่าดงใหญ่เป็นพื้นที่ป่าผืนสุดท้ายของจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายทางชีวภาพของพืชพันธุ์นานาชนิด ป่าดงใหญ่ได้ถูกยกให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติในวันที่ ๑๙ ตุลาคม ปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ๒๕๐๗ และในปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ รัฐบาลได้มีนโยบายแก้ไขพื้นที่เสื่อมโทรมโดยการให้ภาคเอกชนเข้ามาสัมปทานพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมเพื่อปลูกสวนป่า พืชเศรษฐกิจ คือ ต้นยูคาลิปตัส การสัมปทานป่าได้มีมาโดยตลอด จนในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ ได้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้และชุมชน สาเหตุมาจากป่าสัมปทานกำลังจะหมดสัญญาในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องขอพื้นที่ทำกิน ชาวบ้านที่มาชุมนุมนี้มาจากชุมชนหมู่ ๑๑ และหมู่ที่ ๑๐ ตำบลลำนางรอง อำเภอโนนดินแดง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการชุมนุมขอพื้นที่ทำกินจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ไม่เป็นผล ชาวบ้านจึงรวมตัวกันอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่เขตป่าสัมปทานเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ และตั้งชื่อชุมชนว่า “เก้าบาตร”

จากการที่ชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตป่าสัมปทานจึงเป็นเหตุให้ชาวบ้านตกเป็นผู้บุกรุกป่า และสาเหตุของการบุกรุกป่า คือ ความต้องการที่ทำกิน และจากการที่ชาวบ้านเข้ามาอาศัยพื้นที่ป่าชาวบ้านได้นำภูมิปัญญาเข้ามาในพื้นที่ โดยอยู่ในรูปแบบของวิถีชีวิตการอยู่กิน วิธีการหาอาหาร ประเพณีความเชื่อ เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม จากการศึกษาในครั้งนี้สามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมชุมชนเก้าบาตรมี ๒ ประเภท คือ

เดือนของชุมชนเก่าบาตร ใน ๑ ปี มีการประกอบพิธีเพียง ๕ ครั้งและจากการศึกษาพบว่า ประเพณีพิธีกรรมที่ติดตัวมาจากถิ่นเดิม ชาวบ้านเก่าบาตรมา มี ๒ พิธีกรรม คือ การทำบุญเบิกบ้าน และการเลี้ยงศาลปู่ตา ทั้ง ๒ พิธีกรรมนี้เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสานที่ถูกถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ดังที่ชนัญ วงษ์วิภาค ได้กล่าวไว้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ชาวบ้านเก่าบาตรจะมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ติดตัวมาแล้ว ยังได้นำภูมิปัญญามาจาก

๑. ประเพณีความเชื่อ เนื่องจากชุมชนเก่าบาตรเป็นชุมชนใหม่ที่เริ่มก่อตั้งชุมชน ในปี พุทธศักราช ๒๕๕๒ จนกระทั่งปีทีผู้ศึกษาได้ทำการเก็บข้อมูล ชุมชนมีอายุ ๔ ปี ทำให้ประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อของชุมชนเก่าบาตรค่อนข้างมีน้อย ดังแสดงในตารางที่ ๑ ปฏิทิน ประเพณี ๑๒

ภายนอก คือพิธีกรรมบวชป่าที่เป็นความเชื่อของชุมชนทางภาคเหนือ ปัจจุบันชุมชนภาคอีสานได้นำพิธีกรรมนี้มาใช้อย่างแพร่หลาย เพื่อเป็นการอนุรักษ์ต้นไม้และป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์จากการศึกษาพบว่า ก่อนหน้าที่ชุมชนจะอพยพเข้ามาอาศัยในพื้นที่นั้น ไม่เคยมีการทำพิธีบวชป่าแต่อย่างใด เป็นการนำเอาการบวชป่าเข้ามาเพื่อปกป้องป่าและสภาพแวดล้อมที่ตนอยู่ การนำเอาพิธีบวชป่าเข้ามาของชุมชนเก่าบาตร เป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญา (เอกวิทย์ ณ ถลาง ๒๕๔๐)

ประเพณีความเชื่อของชุมชนเก่าบาตร มีทั้งแบบที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อที่ได้จากการปรับสภาพตามสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อและประเพณีทั้ง ๕ ของชุมชนเก่าบาตร เป็นภูมิปัญญาชุมชน จากการศึกษา ก่อนที่ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตรจะเข้ามาอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ได้มีการประกอบพิธีทางศาสนาและความเชื่ออยู่แล้ว เมื่อเข้ามาอาศัยในพื้นที่นี้จึงนำความเชื่อเหล่านี้ติดตัวเข้ามาด้วย ความเชื่อของชุมชน ส่วนหนึ่งมาจากความศรัทธาที่ชาวบ้านมีอีกส่วนหนึ่งคือการนำวัฒนธรรมมาเป็นขอต่อรองกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้เพื่อเรียกร้องขอพื้นที่ทำกิน ผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นการไม่ควรทำ การนำวัฒนธรรมความเชื่อมาปรับใช้ เพื่ออนุรักษ์ป่า การพึ่งพิงป่าเป็นเรื่องที่ดีแต่ควรมาจากจิตสำนึกในการรักและหวงแหนป่า ต้องการรักษาพื้นที่ป่า มากกว่าการนำวัฒนธรรมมาเป็นเครื่องต่อรองกับรัฐบาล

๒. วิถีชีวิตในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เน้นในประเด็นการหาอยู่หากินของชุมชนเก่าบาตร แหล่งทรัพยากรอาหารที่สำคัญมี ๓ แหล่งคือ น้ำ ป่า และทุ่งนา ชาวบ้านสามารถหาอาหารมาพื้นที่ได้อย่างมากมาย เป็นการพึ่งพิงไม่ใช้การทำลายมีวิธีการเลือกสรรทรัพยากร เช่น การเลือกเก็บเห็ดระโงก ต้องเก็บในเวลากลางคืน เป็นการนำภูมิปัญญาเข้ามาใช้ในการเลือกสรรอาหาร สุริวงษ์พงศ์ไพบูลย์ ได้จำแนกภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ใน เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ในส่วนของภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการหากิน เริ่มตั้งแต่การเก็บเกี่ยว เช่น ภูมิปัญญาการหาของป่า ล่าสัตว์ ตีผึ้ง การทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำ เป็นต้น

นอกจากนี้ความสามารถในการหาทรัพยากรอาหารแล้ว ชาวบ้านในชุมชนสามารถสร้างอุปกรณ์การหาอาหารได้ด้วยตนเอง เป็นการนำองค์ความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น วิธีการสร้างเครื่องมือหาอาหารของชุมชนเก่าบาตรจึงเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ติดตัวชุมชนมาด้วย (สุริวงษ์พงศ์ไพบูลย์ ๒๕๔๐)

วิถีชีวิตชุมชนเก่าบาตรมีการพึ่งพิงป่าเป็นสำคัญ เพราะป่าเป็นแหล่งปัจจัย ๔ แต่การที่ชุมชนมีการพึ่งพิงป่ามากเกินไป อาจจะทำให้สภาพป่าขาดสมดุล การใช้ทรัพยากรจากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นสิ่งสำคัญ ชุมชนเก่าบาตรมีกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน แต่ยังไม่ครอบคลุม ควรตั้งกฎระเบียบในช่วงเวลาในการหาของป่า เป็นการปิดป่าเพื่อให้ป่าได้ฟื้นตัว

จากปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตรที่ผ่านมา ทำให้ทางรัฐบาลและกรมป่าไม้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้จัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ป้องกันไฟป่า รวมถึงกิจกรรมผู้พิทักษ์ป่า และสานสัมพันธ์ไมตรีกับชาวบ้าน เพื่อลดความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้น ผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทำให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้และชาวบ้านสามารถพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันได้ แต่ก็ยังคงมีความขัดแย้งกันอยู่ กิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นผลมาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ บร.๕ ได้เห็นวิธีอนุรักษ์ป่าไม้ของชุมชนเก่าบาตร คือ การปลูกป่าทดแทน การสร้างฝายชะลอน้ำเห็นว่าควรจัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ ความเข้าใจที่ถูกต้อง และเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าเพิ่มเติมจากเดิม ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหที่ทางรัฐบาลสามารถทำได้

ปัญหาความขัดแย้งของชุมชนเก่าบาตรกับกรมป่าไม้ เป็นปัญหายืดเยื้อกันมานาน เพราะไม่สามารถหาทางออกได้ จากการศึกษาผู้ศึกษามีความเห็นว่าเป็นเรื่องละเอียดอ่อน ต้องใช้ความเข้าใจทั้ง ๒ ฝ่าย ต้องหาจุดกึ่งกลางที่ชุมชนรับได้และกรมป่าไม้สามารถให้ได้ เช่น การยินยอมให้ชุมชนสามารถทำกินในพื้นที่ได้ แต่ไม่สามารถออกเอกสารสิทธิ์การครอบครองได้ ไม่สามารถขายได้ หรือจัดเป็นโฉนดชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ได้ โดยไม่ต้องวิตกกังวลในเรื่องการบุกรุกพื้นที่ และออกกฎข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า โดยการร่วมตั้งกฎร่วมกับชุมชนเก่าบาตร เพื่อให้ความเข้าใจตรงกัน

วิถีชีวิตของชุมชนเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ เพื่อการดำรงชีพให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เป็นการปรับตัวเพื่อความอยู่รอด จากการศึกษาพบว่า การหาอยู่หากิน วิธีการหาอาหาร การสร้างเครื่องในการหาทรัพยากรอาหาร การถนอมอาหาร การอนุรักษ์รวมถึงการประกอบพิธีความเชื่อของชุมชนเก่าบาตร เป็นกระบวนการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมที่อยู่ในรูปแบบของวิถีชีวิตและประเพณีความเชื่อ (สายันต์ ไพรชาญจิตร ๒๕๔๘)

การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตรอยู่ในรูปแบบของภูมิปัญญาการใช้ชีวิต การหาแหล่งอาหาร หาทรัพยากรอาหาร การทำอาหาร การถนอมอาหาร รวมถึงความเชื่อ อยู่ในมิติของการหาอยู่หากิน สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนใหม่หรือชุมชนที่มีการพึ่งพิงอาศัยป่า แต่ไม่รู้วิธีการอยู่ร่วมกันกับป่า การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม เป็นสิ่งสำคัญ การนำไปใช้ในการปรับใช้ในดำเนินชีวิตเพื่อให้ภูมิปัญญาเหล่านี้คงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะ

๑. ป่าไม้ควรหาทางออกให้ชุมชน เช่น การอนุญาตให้ทำกินในพื้นที่ได้ แต่ไม่ให้ถือครองกรรมสิทธิ์ ใด ๆ และตั้งกฎระเบียบ ที่ผ่านมติที่ประชุมของชุมชนด้วย

๒. กรมป่าไม้ควรให้สิทธิ์ชุมชนเก่าบาตรในการทรัพยากรป่าไม้และสิทธิ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพราะชุมชนเองตระหนักถึงความสำคัญของป่าในฐานะที่เป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัย จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์เพื่อความอยู่รอดของชุมชน

๓. จากวิธีการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมของชุมชนเก่าบาตร สามารถเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนอื่นๆได้

๔. ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่มีพื้นที่ประมาณ ๖๓๑,๒๕๐ ไร่ ควรมีการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของผืนป่าแห่งนี้ เพื่อเป็นข้อมูลในการศึกษาทางด้านอื่น ๆ ต่อไป

รายการอ้างอิง

- กรมป่าไม้. (๒๕๔๒). การแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติป่าดงลาน. กรมป่าไม้.
กรุงเทพฯ: เอกสารโรเนียว.
- กิตติ ประทุมแก้ว. (๒๕๓๑). รายงานการศึกษา เรื่อง การบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติของกรมป่าไม้.
กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (๒๕๔๑). แนวทางส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษา.
กรุงเทพฯ: คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- คณะวนศาสตร์. (๒๕๔๕). รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสำรวจการใช้ประโยชน์พื้นที่ เพื่อกิจกรรม
ต่าง ๆ ทั้งใน และรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว ด้วยการถ่ายระยะไกล GIS และ
ศึกษา ทางเศรษฐกิจและสังคม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- คมกริช วงศ์คำภา อูษากลิ่นหอมสุทธิราชมกระโทก และถวิลชนะบุญ. ม.ป.ป. “ความหลากหลายของ
พรรณไม้ และชนิดพรรณไม้เด่นในป่าวัฒนธรรม อำเภอนาดูนจังหวัดมหาสารคาม.”
วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ปีที่ ๒๕ ฉบับที่ ๓:
๑๓-๒๔.
- จารีรัตน์ ปรกแก้วและคณะ. (๒๕๔๒). “ภูมิปัญญาในวิถีชีวิตท้องถิ่นบุรีรัมย์.” วารสารราชภัฏ
บุรีรัมย์. บุรีรัมย์: พัฒนา.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. (๒๕๔๗). การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรม เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน:
ความหมายและขอบเขตในการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว
อย่างยั่งยืน. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. (๒๕๔๖). ภูมิปัญญาท้องถิ่น. นนทบุรี: สำนักพิมพ์เอมพันธ์.
- ชยันต์ วรรณนฤติ. (๒๕๓๗). การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ทางสังคม. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- เดอมาลย์ ราชภัณฑารักษ์. (๒๕๔๑). มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
เกษตรศาสตร์
- ฐาปนี.(๒๕๔๙). พิธีกรรมและความเชื่อท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- ทิวา สรรพกิจ. (ม.ป.ป.). ทรัพยากรป่าไม้ในความรับผิดชอบของป่าไม้เขตนครราชสีมา (จังหวัด
นครราชสีมา ชัยภูมิ และบุรีรัมย์) การอนุรักษ์และแนวคิดในการจัดการ.
กรุงเทพฯ: ฟันนี้พลับลิชชิ่ง.

- เทียมหทัยชูพันธุ์. “ความหลากหลายชนิดของพรรณพืชและพฤกษศาสตร์พื้นบ้านของป่าโคกไร่อำเภอ
เขียงยืนจังหวัดมหาสารคาม.”วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัย
มหาสารคาม. ๒๖ (๒๕๕๐): ๑๕๐-๑๕๔.
- ทรงคุณ จันทจร. (๒๕๔๙). การศึกษาพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม.
มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปวัฒนธรรม.
- ธนิช เลิศชาญฤทธิ. (๒๕๕๔).การจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ:
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ธีรวัฒน์ บุญทวีคุณ. (๒๕๔๖). ความรู้เรื่องเห็ดรา. กรุงเทพฯ: ฝ่ายวนวัฒนวิจัยและพฤกษศาสตร์
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- นฤตม บุญหลง และกล้าณรงค์ ศรีรอด. (๒๕๕๔). อาหารเพื่อมนุษยชาติ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นิวัติ เรืองพานิช. (๒๕๓๗). การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: ไร่เขียว.
- นิตา ชูโต. (๒๕๕๑). การวิจัยเชิงคุณภาพ.กรุงเทพฯ: พรินต์โพร จำกัด.
- ประเวศ วะสี. (๒๕๓๐). การสร้างสรรค์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนาชุมชนพัฒนา. กรุงเทพฯ:
ม.ป.ท.
- _____ (๒๕๓๔). การศึกษาชาติกับภูมิปัญญาท้องถิ่น.เอกสารประกอบการสัมมนาทาง
วิชาการ เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมการพัฒนาชนบท
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.กรุงเทพฯ: ม.ป.ท..
- พรพล รมย์นุกูล. (๒๕๔๕). การถนอมอาหาร. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- พรศิริ บุรณเขตต์. (๒๕๕๐). กัดกัสดัวไทยประดิษฐ์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน กัดกัถิชีชีวิต.
กรุงเทพฯ: มติชน.
- มานพ แก้วสนิท. (๒๕๕๐). ภูมิปัญญาตยาย. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.
- รัตนะ บัวสนธ์. (๒๕๔๖). ศาสตร์แห่งการวิจัย วัดและประเมินผลการศึกษา. พิษณุโลก: โรงพิมพ์
ตระกูลไทย
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๓๙). เห็ดกินได้และเห็ดมีพิษในประเทศไทย ฉบับ ราชบัณฑิตยสถาน.
กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- รุ่งวิทย์ มาศเมืองงาม. (๒๕๓๗). “วัฒนธรรมอาหารอีสาน.” หน่วยวิจัยสังคมและเศรษฐกิจ
ภาควิชาอายุรศาสตร์เขตร้อน คณะเวชศาสตร์เขตร้อน. กรุงเทพฯ:
มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เรไร ไพรวรรณ. (๒๕๕๓). คติชนและภูมิปัญญาไทย.มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- วรวิฑู สุวรรณฤทธิ และคณะ. (๒๕๔๙). วิถีไทย พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

วิมล จิโรจพันธุ์ และคณะ. (๒๕๕๑). **มรดกทางวัฒนธรรม “ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.”**

กรุงเทพฯ: แสงดาว.

สว่าง เลิศฤทธิ. (๒๕๔๗). **การจัดการทรัพยากรโบราณคดี: ภาพรวมแนวคิดในการจัดการ**

ทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สายันต์ ไพรชาญจิตร. (๒๕๕๐). **การจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในงานพัฒนาชุมชน.**

โครงการหนังสือโบราณคดีชุมชน. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.

_____. (๒๕๔๗). **กระบวนการโบราณคดีชุมชน: การวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม**

ร่วมเพื่อเสริมสร้างความสามารถของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

วัฒนธรรมในจังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษาและภาควิชาการพัฒน

ชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

_____. (๒๕๔๗). **การจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน.**

นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

_____. (๒๕๔๘). **ภูมิปัญญาท้องถิ่น.** นนทบุรี: เอ็มพันธ์.

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (๒๕๓๖). **“ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมกับการ**

พัฒนาชนบท.”ในภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท ๑ เล่ม.กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิ

ปัญญา.

สุเทพ สุนทรเกษม. (๒๕๑๑). **สังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.** กรุงเทพฯ:

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. **“ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้.”** ทักษิณคดี. ๔(๓): ๓๓-๔๒; ก.พ.-ก.ค. ๒๕๔๐.

สุวรรณา สถาอานันท์และเนื่อน้อย บุญยเนตร. (๒๕๓๕). **ความคิดและภูมิปัญญาไทย คำ:**

ร่องรอยความคิด ความเชื่อไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสรี พงศ์พิศ. (๒๕๒๙). **คืนสู่รากเหง้า.** กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ.

เสริมสกุล โทณะวณิก. (๒๕๕๐). **ภูมิปัญญาพื้นบ้านไทย ๒ เล่ม.** กรุงเทพฯ: องค์การค้าของ สกสค.

อคิน รพีพัฒน์. (๒๕๓๐). **“ขอบเขตและความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนา.”** ใน

รายงานการสัมมนาภูมิปัญญาชาวบ้าน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อรรรรณคูหเจริญ. (๒๕๓๔). **การเมืองว่าด้วยนโยบายป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีนโยบายปลูกสร้าง**

สวนยูคาลิปตัส. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

อานนท์ อาภาภิรม. (๒๕๑๖). **สังคมวิทยา.** กรุงเทพฯ: แพรววิทยา.

อุตร วงษ์ทับทิม. (๒๕๔๕). **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์โครงการชุมชนกับการจัดการท่องเที่ยวเชิง**

นิเวศและวัฒนธรรม ตำบลแม่ฮี อำเภอบ้านฝาง จังหวัดแม่ฮ่องสอน, สำนักงานกองทุน

สนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕

เอกวิทย์ ณ ถลาง. (๒๕๔๐). **ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย**. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

_____. (๒๕๔๔). **ภาพรวมภูมิปัญญาไทยพิมพ์ครั้งที่ ๒**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

หนังสือผักพื้นบ้านภาคเหนือ. (ม.ป.ป.). **“ผักตับเต่านา.”** กรุงเทพฯ: สถาบันการแพทย์แผนไทย กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข.

หนังสือราชกิจจานุเบกษา

“ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงใหญ่ ๒๕๐๒,” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๗๖, ตอนที่ ๑๑๒

(๘ ธันวาคม ๒๕๐๒): ๓-๕

“ป่าสงวนแห่งชาติ, ๒๕๐๗.” ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๘๑, ตอนที่ ๓๘ (๑๖ เมษายน ๒๕๐๗):

๕-๘)

เอกสารอื่นๆ

ชุมชนแก้วบาตร. “เอกสารชุมชนตำบลลำนางรอง ๒๕๕๔.” ๑๕ มกราคม ๒๕๕๔”

กลุ่มอนุรักษ์ต้นน้ำลำนางรอง. “ชุมชนอนุรักษ์ต้นน้ำลำนางรอง ๒๕๕๒.” ๕ ธันวาคม ๒๕๕๒.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แบบสอบถาม

แบบสอบถาม

ชุด ก. กลุ่มชุมชนเก่าบาตรอาศัยอยู่ในพื้นที่เขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่
เรื่อง การศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดง
ใหญ่ ตำบลลำนางรอง อำเภอลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....

แหล่งที่มา.....เข้ามาเมื่อ.....

เพศ ชาย หญิง อายุ.....ปี

จำนวนประชากรในครัวเรือน.....

๒. กลุ่มชาติพันธุ์

ไทย ลาว เขมร ส่วย

๓. สถานภาพในชุมชน

ผู้นำชุมชน ผู้นำการประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านในชุมชน

๔. ประกอบอาชีพ(ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อ)

ทำนา ทำไร่มันสำปะหลัง สวนยางพารา

การประมง หาของป่า อื่นๆ

.....

๖. พื้นที่ทำกินภายนอก

มี น้อยกว่า 10 ไร่ มี มากกว่า 10 ไร่ ไม่มีที่ทำกิน

๗. ประวัติความเป็นมาของชุมชน มีความเป็นมาอย่างไร

.....

.....

ตอนที่ ๒ ความรู้เกี่ยว การหาอยู่หากิน ความเชื่อและประเพณี

๑. มีความรู้เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อกับป่าหรือไม่ (ถ้ามี มีอะไรบ้างและเกี่ยวข้องอย่างไร)

.....

.....

๒. เคยเข้าร่วมประกอบพิธีหรือไม่

เคย น้อยกว่า ๕ ครั้ง

เคย มากกว่า ๕ ครั้ง

ไม่เคย

๓. ที่มาของความเชื่อ

เป็นความเชื่อที่ติดตัวมา ได้แก่

.....

.....

เป็นความเชื่อที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้สอดคล้องกับแหล่งที่อยู่

.....

๔. แหล่งทรัพยากรอาหาร

ป่า

น้ำ

อื่นๆ.....

๕. มีวิธีการหาทรัพยากรอาหารอย่างไร

.....

.....

๖. เครื่องมือในการหาทรัพยากรอาหาร

.....

.....

๗. มีวิธีการจัดการกับทรัพยากรอาหารอย่างไร?

.....

.....

ตอนที่ ๓ การใช้ทรัพยากร

๑. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

การใช้ทรัพยากรจากแหล่งน้ำ

.....

.....

การใช้ทรัพยากรจากดินในเขตป่าสัมปทาน

.....

.....

การใช้ทรัพยากรจากดินในเขตป่าสงวน

.....

๒. คิดว่าคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้หรือไม่ อย่างไร

.....

๓. มีแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร

.....

๔. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าในการประกอบอาชีพ สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัวอย่างไร

.....

ตอนที่ ๔ การอยู่ร่วมกันในชุมชน

๑. ในการอยู่ร่วมกันมีการตั้งกฎระเบียบหรือไม่ อย่างไร

.....

๒. การใช้ทรัพยากรจากพื้นที่ป่า มีกฎข้อบังคับอย่างไร

.....

...../...../.....

แบบสอบถาม

ชุด ข. กลุ่มเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้

เรื่อง การศึกษาวิถีชีวิตคนกับป่า กรณีศึกษา ชุมชนในบริเวณเขตป่าสัมปทาน ป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ ตำบลลานางรอง อำเภอลานางรอง จังหวัดบุรีรัมย์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป

๑. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....

ตำแหน่ง

.....

สถานที่ทำงาน

.....

๒. ความเป็นมาของข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณเขตป่าสัมปทาน

.....

.....

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้กับชุมชนเก่าบาตร

.....

.....

๔. วิธีการแก้ปัญหาของเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ที่ผ่านมา

.....

.....

๕. มีแนวทางและวิธีการจัดการพื้นที่เขตป่าสัมปทานป่าสงวนแห่งชาติดงใหญ่ อย่างไรให้ยั่งยืน

.....

.....

.....

...../...../.....

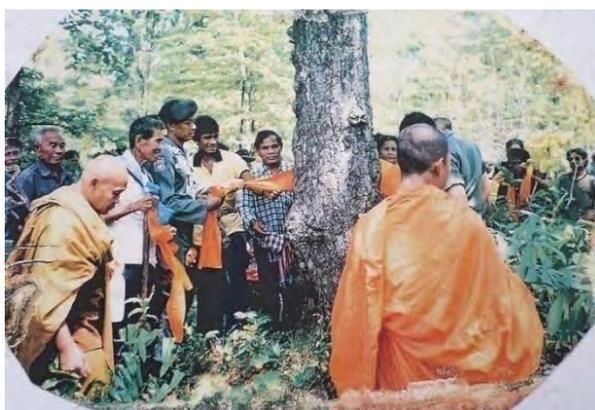
ภาคผนวก ข
ภาพถ่ายชุมชน

ภาพที่ ๔ ฝ่ายชุมชนเก่าบาตร(ภาพประกอบหน้า ๓๑)

ภาพที่ ๕ กิจกรรมการเตรียมงานบุญเบิกบ้านชุมชนเก่าบาตร(ภาพประกอบหน้า ๓๖)

ภาพที่ ๖ การบวชต้นไม้(ภาพประกอบหน้า ๓๘)

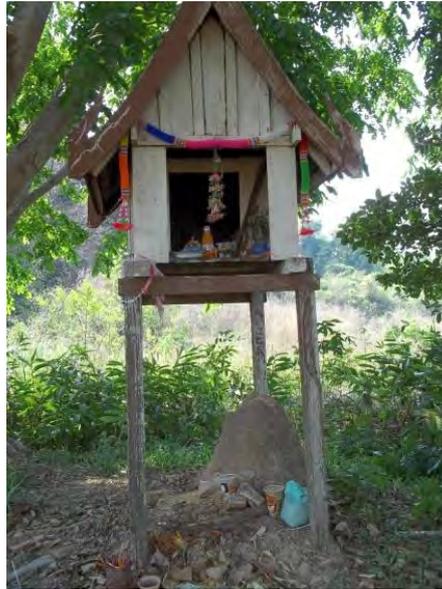
ที่มา:ธนา สร้อยสด,๒๕๕๔

ภาพที่ ๗ ศาลเก่าบาตร(ภาพประกอบหน้า ๔๐)

ภาพที่ ๘ ศาลพระลักษณพระราม(ภาพประกอบหน้า ๔๐)

ภาพที่ ๙ ถึงศาลเจ้าพ่อกระทิง(ภาพประกอบหน้า ๔๒)

ภาพที่ ๑๐ - ๒๓ ภาพประกอบปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากป่าของชุมชนแก้ว

บาตร หน้า ๔๓-๔๕

ภาพที่ ๑๐ กบ

ภาพที่ ๑๑ อึ่งอ่าง

ภาพที่ ๑๒ ไข่มดแดง

ภาพที่ ๑๓ รังผึ้ง

ภาพที่ ๑๔ เห็ดขอน

ภาพที่ ๑๕ เห็ดระโงก

ภาพที่ ๑๖ เห็ดโคนหรือเห็ดปลวก

ภาพที่ ๑๗ เห็ดไค

ภาพที่ ๑๘ แมงดา

ภาพที่ ๑๙ หน่อไม้ป่า

ภาพที่ ๒๐ ใบบัวบก

ภาพที่ ๒๑ ใบยานาง

ภาพที่ ๒๒ สะเดา

ภาพที่ ๒๓ ผักหวานป่า

ภาพที่ ๒๔ - ๓๓ ภาพประกอบปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากน้ำของชุมชนเก่า
บาตรหน้า ๔๗-๔๘

ภาพที่ ๒๔ หอยขม

ภาพที่ ๒๕ กุ้งฝอย

ภาพที่ ๒๖ ปลาหมอ

ภาพที่ ๒๗ ปลานู๋

ภาพที่ ๒๘ ปลาเนื้ออ่อน

ภาพที่ ๒๙ ปลาซิว

ภาพที่ ๓๐ ปลาช่อน

ภาพที่ ๓๑ ปลากระดี่

ภาพที่ ๓๒ ปลาจิ้น

ภาพที่ ๓๓ ปู

ภาพที่ ๓๔ - ๓๕ ภาพประกอบปฏิทินทรัพยากรอาหารที่ได้จากทุ่งนาของชุมชนเก่า
บาตรหน้า ๔๙-๕๐

ภาพที่ ๓๔ ผักลีม้วน

ภาพที่ ๓๕ ผักแพว

ภาพที่ ๓๖ - ๔๙ ภาพประกอบอุปกรณ์การหาทรัพยากรอาหารของชุมชนเก่าบาตรหน้า ๕๕-

๖๐

ภาพที่ ๓๖ หาชิมแดง

ภาพที่ ๓๗ แห

ภาพที่ ๓๘ หนังสติ๊ก

ภาพที่ ๓๙ เสียม

ภาพที่ ๔๐ สุ่ม

ภาพที่๔๑ ถังดักปลาไหล

ภาพที่ ๔๒ สวิง

ภาพที่๔๓ ไชยกบ

ภาพที่ ๔๔ ลอบยี่น

ภาพที่๔๕ ลอบนอน

ภาพที่ ๔๖ ไชปากแตร

ภาพที่ ๔๗ ข้องยี่น

ภาพที่ ๔๘ คนเบ็ด

ภาพที่ ๕๐ปลาร้า(ภาพประกอบหน้า ๕๙)

ภาพที่ ๕๑ กุ้งจ่อม(ภาพประกอบหน้า ๕๙)

ภาพที่ ๕๒ ปลาทากแห้ง(ภาพประกอบหน้า ๖๐)

ภาพที่ ๕๓ หน่อไม้ดอง(ภาพประกอบหน้า ๖๐)

ภาพที่ ๕๔ ลาบเทา(ภาพประกอบหน้า ๖๒)

ภาพที่ ๕๕ แกงผักหวานป่าใส่ไข่ต้มแดง(ภาพประกอบหน้า ๖๓)

ภาพที่ ๕๖ แกงหน่อไม้ส้ม(ภาพประกอบหน้า ๖๓)

ภาพที่ ๕๗ หมกปลาซีว(ภาพประกอบหน้า ๖๔)

ภาพประกอบที่ ๕๘ กิจกรรมการอบรมให้ความรู้และเผ่าระวังไฟฟ้า
ที่มา: หน่วยป้องกันรักษาป่า บร.๕

ภาคผนวก ค
พระราชบัญญัติ
ป่าสงวนแห่งชาติ

พระราชบัญญัติ**ป่าสงวนแห่งชาติ****พ.ศ. ๒๕๐๗****ภูมิพลอดุลยเดชปร.****ให้ไว้ณวันที่๑๖เมษายนพ.ศ. ๒๕๐๗****เป็นปีที่๑๙ในรัชกาลปัจจุบัน**

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ตราพระราชบัญญัติขึ้นไว้โดยคำแนะนำและยินยอมของสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภาดังต่อไปนี้

มาตรา๑พระราชบัญญัตินี้เรียกว่า “พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติพ.ศ.๒๕๐๗

มาตรา๒พระราชบัญญัตินี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษา

เป็นต้นไป

มาตรา๓ให้ยกเลิก

(๑) พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าพุทธศักราช๒๔๘๑

(๒) พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๔๙๖

(๓) พระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่๓) พ.ศ. ๒๔๙๗

บรรดากฎหมายกฎและข้อบังคับอื่นในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระราชบัญญัตินี้หรือซึ่ง
ขัดหรือแย้งกับบทแห่งพระราชบัญญัตินี้ให้ใช้พระราชบัญญัตินี้แทน

มาตรา๔ในพระราชบัญญัตินี้

“ป่า” หมายความว่าที่ดินรวมตลอดถึงภูเขาห้วยหนองคลองบึงบางลำน้ำทะเลสาบ
เกาะและที่ชายทะเลที่ยังมีได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมาย

“ป่าสงวนแห่งชาติ” หมายความว่าป่าที่ได้กำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตาม
พระราชบัญญัตินี้

“ไม้” หมายความว่าไม้ทุกชนิดทั้งที่เป็นต้นกอหรือเถาไม่ว่ายังยืนต้นหรือล้มลงแล้วและ
หมายความรวมตลอดถึงรากปุ่มตอหน่อกิ่งตาหัวเหง้าเศษปลายหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของไม้ไม่ว่าจะถูกตัดฟันเลื่อยผ่า
ถากทอนซุดหรือกระทำโดยวิธีการอื่นใด

“ของป่า” หมายความว่าสิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ในป่าเป็นต้นว่า

(๑) ไม้พินถ่านเปลือกไม้ใบไม้ดอกไม้เมล็ดผลไม้หน่อไม้ซ้นไม้และยางไม้

(๒) หญ้าอ้อพงแสมปรีอากกกระจูดกล้วยไม้กุศเห็ดและพืชอื่น

(๓) ซากสัตว์ไข่ม้วนขนองากรามขนายกระดุกขนรังนกครั้งรังผึ้งน้ำผึ้งและมูลค้างคาว

(๔) ดินหินกรวดทรายแร่และน้ำมัน

“สัตว์เลี้ยง” หมายความว่าช้างม้าลาอโคกระบือแพะแกะและสุกรที่มีเจ้าของ

“ทำไม้” หมายความว่าตัดฟันงานโค่นลิดเลื่อยผ่าถากทอนซุดหรือซักลากไม้ที่มีอยู่ในป่าหรือนำไม้ที่มีอยู่ในป่าออกจากป่าด้วยประการใดๆ

“พนักงานเจ้าหน้าที่” หมายความว่าผู้ซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้ปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้

“อธิบดี” หมายความว่าอธิบดีกรมป่าไม้

“รัฐมนตรี” หมายความว่ารัฐมนตรีผู้รักษาการตามพระราชบัญญัตินี้

มาตรา๕ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรรักษาการตามพระราชบัญญัตินี้และให้มี

อำนาจแต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่และออกกฎกระทรวงกำหนดค่าธรรมเนียมค่าภาคหลวงและค่าบำรุงป่าไม้ไม่เกินอัตราตามบัญชีท้ายพระราชบัญญัตินี้และกำหนดกิจการอื่นเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้กฎกระทรวงนั้นเมื่อได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้

หมวด๑

การกำหนดป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา๖ บรรดาป่าที่เป็นป่าสงวนอยู่แล้วตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้เมื่อรัฐมนตรีเห็นสมควรกำหนดป่าอื่นใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติเพื่อรักษาสภาพป่าไม้ของป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นให้กระทำได้โดยออกกฎกระทรวงซึ่งต้องมีแผนที่แสดงแนวเขตป่าที่กำหนดเป็นป่าสงวนแห่งชาตินั้นแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย

มาตรา๗ การเปลี่ยนแปลงเขตหรือการเพิกถอนป่าสงวนแห่งชาติไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วนให้กระทำโดยออกกฎกระทรวงและเฉพาะกรณีที่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเพิกถอนบางส่วนให้มี แผนที่แสดงแนวเขตที่เปลี่ยนแปลงหรือเพิกถอนนั้นแนบท้ายกฎกระทรวงด้วย

มาตรา๘ ให้พนักงานเจ้าหน้าที่จัดให้มีหลักเขตและป้ายหรือเครื่องหมายอื่นแสดงแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติไว้ตามสมควรเพื่อให้ประชาชนเห็นได้ว่าเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา๙ ให้ปิดประกาศสำเนากฎกระทรวงและแผนที่ท้ายกฎกระทรวงตามมาตรา๖ วรรคสองหรือมาตรา๗ ไว้ ณ ที่ทำการอำเภอหรือกิ่งอำเภอท้องที่ที่ทำการกำนันท้องที่และที่เปิดเผยเห็นได้ง่ายในหมู่บ้านท้องที่นั้น

มาตรา๑๐ เมื่อได้กำหนดป่าใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติแล้วให้มีกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาตินั้นคณะหนึ่งประกอบด้วยผู้แทนกรมป่าไม้ผู้แทนกรมการปกครองผู้แทนกรมที่ดินและกรรมการ อื่นอีกสองคนซึ่งรัฐมนตรีแต่งตั้งให้คณะกรรมการดังกล่าวมีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

- (๑) ควบคุมให้การเป็นไปตามมาตรา๘และมาตรา๙
- (๒) ดำเนินการสอบสวนและวินิจฉัยคำร้องตามมาตรา ๑๓
- (๓) มีหนังสือเรียกบุคคลมาให้ถ้อยคำหรือให้ส่งเอกสารที่เกี่ยวข้องในการสอบสวนตามมาตรา ๑๓
- (๔) ตั้งอนุกรรมการเพื่อพิจารณาหรือปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดตามที่คณะกรรมการมอบหมาย

มาตรา๑๑ การประชุมคณะกรรมการต้องมีกรรมการประชุมไม่ต่ำกว่ากึ่งจำนวนของกรรมการทั้งหมดจึงเป็นองค์ประชุมและให้คณะกรรมการเลือก กรรมการคนหนึ่งเป็นประธานแห่งที่

ประชุมการวินิจฉัยชี้ขาดของที่ประชุมให้ถือเสียงข้างมากกรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงหนึ่งในการลงคะแนนถ้าคะแนนเสียงเท่ากันให้ประธานแห่งที่ประชุมออกเสียงเพิ่มขึ้นอีกเสียงหนึ่งเป็นเสียงชี้ขาด

มาตรา ๑๒ บุคคลใดอ้างว่ามีสิทธิหรือได้ทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดยอยู่ก่อนวันที่กฎกระทรวงกำหนดป่าสงวนแห่งชาตินั้นใช้บังคับให้ยื่นคำร้องเป็นหนังสือต่อนายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอท้องที่ภายในกำหนดเก้าสิบวันนับแต่วันที่กฎกระทรวงนั้นใช้บังคับถ้าไม่ยื่นคำร้องภายในกำหนดดังกล่าวให้ถือว่าสละสิทธิหรือประโยชน์นั้น คำร้องดังกล่าวในวรรคหนึ่งให้นายอำเภอหรือปลัดอำเภอผู้เป็นหัวหน้าประจำกิ่งอำเภอท้องที่ส่งต่อไปยังคณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาตินั้นโดยไม่ชักช้า ความในวรรคหนึ่งมิให้ใช้บังคับแก่กรณีสิทธิในที่ดินที่บุคคลมีอยู่ตามประมวลกฎหมายที่ดิน

มาตรา ๑๓ เมื่อคณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาติได้รับคำร้องตามมาตรา ๑๒ แล้วให้สอบสวนตามคำร้องนั้นถ้าปรากฏว่าผู้ร้องได้เสียสิทธิหรือเสื่อมเสียประโยชน์ให้คณะกรรมการพิจารณากำหนดค่าทดแทนให้ตามที่เห็นสมควรถ้าผู้ร้องไม่พอใจในค่าทดแทนที่คณะกรรมการสำหรับป่าสงวนแห่งชาติกำหนดผู้ร้องมีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีภายในกำหนดสามสิบวันนับแต่วันที่ได้รับแจ้งคำวินิจฉัยของคณะกรรมการคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

มาตรา ๑๓(๑) ทิวในกรณีที่ดินส่วนราชการและองค์การของรัฐมีความประสงค์จะใช้พื้นที่บางแห่งภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นสถานที่ปฏิบัติงานหรือเพื่อประโยชน์ของรัฐอย่างอื่นให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจประกาศกำหนดบริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้และในบริเวณดังกล่าวมิให้นำมาตรา ๑๔ และมาตรา ๑๖ มาใช้บังคับแก่การที่ดินส่วนราชการหรือองค์การนั้นๆ จำเป็นต้องกระทำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติงานเพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่นั้น การใช้พื้นที่ตามวรรคหนึ่งถ้าที่ดินในบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์มีแนวเขตทับที่ดินซึ่งบุคคลได้รับประโยชน์ตามมาตรา ๑๔ อยู่แล้วให้การรับประโยชน์ในที่ดินส่วนที่เป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์นั้นสิ้นสุดลงเมื่อพ้นกำหนดสามร้อยหกสิบวันนับแต่วันที่ประกาศกำหนดบริเวณดังกล่าวเป็นบริเวณที่ทางราชการใช้ประโยชน์ การใช้พื้นที่ตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด โดยอนุมัติรัฐมนตรี

(๑) มาตรา ๑๖ ทิวเพิ่มเติมโดยมาตรา ๓ แห่ง พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๒๘

หมวด๒

การควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาติ

มาตรา๑๔ (๒) ในเขตป่าสงวนแห่งชาติห้ามมิให้บุคคลใดยึดถือครอบครองทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในที่ดินก่อสร้างแผ้วถางเผาป่าทำไม้เก็บหาของป่าหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการเสื่อมเสียแก่สภาพป่าสงวนแห่งชาติเว้นแต่

(๑) ทำไม้หรือเก็บหาของป่าตามมาตรา๑๕เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยตามมาตรา ๑๖มาตรา๑๖ทวิหรือมาตรา๑๖ตรีกระทำการตามมาตรา๑๗ใช้ประโยชน์ตามมาตรา๑๘หรือกระทำการตามมาตรา๑๗หรือมาตรา๒๐

(๒) ทำไม้หวงห้ามหรือเก็บหาของป่าหวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้

มาตรา๑๕ การทำไม้หรือเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติให้กระทำได้เมื่อได้รับใบอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่หรือเมื่อพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ประกาศอนุญาตไว้เป็นคราวๆในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะการอนุญาตให้เป็นไปตามแบบระเบียบและวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา๑๖(๓) อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ในกรณีดังต่อไปนี้

(๑) การเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตป่าสงวนแห่งชาติคราวละไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปีในกรณีที่ผู้ได้รับอนุญาตเป็นส่วนราชการหรือรัฐวิสาหกิจตามกฎหมายว่าด้วยวิธีการงบประมาณจะอนุญาตโดยให้ยกเว้นค่าธรรมเนียมทั้งหมดหรือบางส่วนตามที่เห็นสมควรก็ได้ (๒) การเข้าทำประโยชน์เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ตามกฎหมายว่าด้วยแร่คราวละไม่เกินสิบปีโดยให้ได้รับยกเว้นไม่ต้องขอรับใบอนุญาตเก็บหาของป่าและไม่ต้องเสียค่าภาคหลวงของป่าตามพระราชบัญญัตินี้สำหรับแร่ดินขาวหรือหินแล้วแต่กรณี

การขออนุญาตและการอนุญาตตามวรรคหนึ่งให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรี

มาตรา๑๖ทวิในกรณีที่ป่าสงวนแห่งชาติทั้งหมดหรือบางส่วนมีสภาพเป็นป่าไร่ร้างเก่า หรือทุ่งหญ้าหรือเป็นป่าที่ไม่มีไม้มีค่าขึ้นอยู่เลยหรือมีไม้มีค่าที่มีลักษณะสมบูรณ์เหลืออยู่เป็นบางส่วน

และป่านั้นยากที่จะกลับฟื้นคืนดีตามธรรมชาติทั้งนี้โดยมีสภาพตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไข

ที่รัฐมนตรีกำหนดโดยอนุมัติคณะรัฐมนตรีให้ถือว่าป่าสงวนแห่งชาติในบริเวณดังกล่าวเป็นป่าเสื่อมโทรม

ถ้าทางราชการมีความจำเป็นต้องปรับปรุงฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมให้รัฐมนตรีประกาศ

กำหนดเขตป่าเสื่อมโทรมทั้งหมดหรือบางส่วนเป็นเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติในเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติถ้าบุคคลใดได้เข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตดังกล่าวอยู่แล้วจนถึงวันที่ประกาศ

กำหนดตามวรรคสอง

(๑) เมื่อบุคคลดังกล่าวร้องขอและอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายเห็นว่าบุคคลนั้นยังมีความจำเป็นเพื่อการครองชีพอธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลดังกล่าวทำประโยชน์และอยู่อาศัยต่อไปในที่ที่ได้ทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยอยู่แล้วนั้นได้แต่ต้องไม่เกินยี่สิบไร่ต่อหนึ่งครอบครัวและมีกำหนดเวลาราวละไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปีทั้งนี้โดยได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมสำหรับคราวแรกคราวต่อไปต้องเสียค่าธรรมเนียม

(๒) บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตตาม (๑) อาจขออนุญาตปลูกป่าหรือไม้ยืนต้นในที่ที่ดินเคยทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยในเขตปรับปรุงป่าสงวนแห่งชาติเพิ่มเติมจากที่ได้รับอนุญาตแล้วโดย

พิสูจน์ให้เห็นว่าตนมีความสามารถและมีเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่จะปลูกป่าหรือไม่ยืนต้นตามที่ขอเพื่ มั่นใจได้อธิบดี หรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้ปลูกป่าหรือไม่ยืนต้นได้แต่ต้องไม่เกินสามสิบห้าไร่ต่อหนึ่ง ครอบครัวยและมีกำหนดเวลาราวละไม่น้อยกว่าห้าปีแต่ไม่เกินสามสิบปีและต้องเสียค่าธรรมเนียมตามที่กฎหมาย กำหนดไว้

การได้รับอนุญาตตามวรรคสามมิให้ถือว่าเป็นการได้มาซึ่งสิทธิในที่ดินตามประมวลกฎหมายที่ดินให้บุคคล ซึ่งได้รับอนุญาตตามวรรคสาม (๑) และ (๒) ได้รับยกเว้นค่าภาคหลวงและค่าบำรุงป่าสำหรับไม้ที่ได้ปลูกขึ้นภายใน ที่ดินที่ได้รับอนุญาต

บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตต้องใช้ประโยชน์ในที่ดินตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขในระเบียบที่อธิบดีกำหนดและ จะให้บุคคลอื่นนอกจากบุคคลในครอบครัวเข้าทำประโยชน์ในที่ดินดังกล่าวมิได้

ในกรณีที่บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตละทิ้งไม่ทำประโยชน์หรือไม่อยู่อาศัยในที่ดินที่ได้รับอนุญาตติดต่อกันเกิน ระยะเวลาสองปีหรือยินยอมให้บุคคลอื่นนอกจากบุคคลในครอบครัวเข้าทำประโยชน์หรือไม่ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขในระเบียบที่อธิบดีกำหนดให้อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายมีอำนาจเพิกถอนการอนุญาตนั้น

มาตรา ๑๖๖ตรี ในกรณีที่บุคคลซึ่งได้รับอนุญาตตามมาตรา ๑๖๖ตรีถึงแก่ความตายให้ บุคคลในครอบครัวซึ่งอาศัยอยู่กับผู้ได้รับอนุญาตมีสิทธิอยู่อาศัยหรือทำประโยชน์ในที่ดินนั้นต่อไปได้แต่ไม่เกินหนึ่ง ไร่ยแปดสิบวันนับแต่วันที่ผู้ได้รับอนุญาตถึงแก่ความตายถ้าสามีภรรยาบุตรคนหนึ่งคนใดหรือบุคคลในครอบครัวซึ่ง อาศัยอยู่กับผู้ได้รับอนุญาตและผู้ได้รับอนุญาตได้ระบุไว้เป็นหนังสือตามแบบที่อธิบดีกำหนดให้เป็น ผู้สืบทอดสิทธิและ หน้าที่ของตนประสงค์จะอยู่อาศัยหรือทำประโยชน์ใน ที่ดินนั้นต่อไปให้ยื่นคำขออนุญาตต่ออธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดี มอบหมายภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวันนับแต่วันที่ผู้ได้รับอนุญาตถึงแก่ความตาย

เมื่อได้ยื่นคำขออนุญาตตามวรรคสองแล้วให้บุคคลตามวรรคหนึ่งอยู่อาศัยหรือทำประโยชน์ต่อไปได้ตามที่ อธิบดีหรือผู้ซึ่งอธิบดีมอบหมายอนุญาต

มาตรา ๑๖๗ เพื่อประโยชน์ในการศึกษาหรือวิจัยทางวิชาการอธิบดีมีอำนาจอนุญาตเป็น หนังสือแก่กระทรวงทบวงกรมหรือบุคคลอื่นใดให้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวนแห่งชาติได้ตาม ระเบียบที่อธิบดีกำหนดโดยอนุมัติรัฐมนตรีและเมื่อรัฐมนตรีเห็นสมควรจะสั่งยกเว้นค่าธรรมเนียมค่าภาคหลวงและ ค่าบำรุงป่าก็ได้

มาตรา ๑๖๘(๔) อธิบดีมีอำนาจออกระเบียบการใช้ประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติโดย ประกาศในราช กิจจานุเบกษาในเรื่องดังต่อไปนี้

(๑) การเข้าไปการผ่านหรือการใช้ทาง

(๒) การนำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงเข้าไประเบียบตามวรรคหนึ่งจะใช้บังคับในเขตป่าสงวนแห่งชาติแห่งใดให้ ประกาศณที่ว่าการอำเภอที่ทำการกำนันและที่ทำการผู้ใหญ่บ้านในท้องที่ที่ป่าสงวนแห่งชาติแห่งนั้นตั้งอยู่

มาตรา ๑๖๙ เพื่อประโยชน์ในการควบคุมดูแลรักษาหรือบำรุงป่าสงวนแห่งชาติอธิบดี มีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเขตป่าสงวน แห่งชาติได้

มาตรา ๒๐(๕) ในกรณีป่าสงวนแห่งชาติแห่งใดมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมตามมาตรา ๑๖ ทวิให้อธิบดีโดยอนุมัติรัฐมนตรีมีอำนาจอนุญาตเป็นหนังสือให้บุคคลหนึ่งบุคคลใดทำการบำรุงป่าหรือ ปลูกสร้างสวนป่าหรือไม่ยืนต้นในเขตป่าเสื่อมโทรมได้ภายในระยะเวลาและตามเงื่อนไขที่กำหนดในหนังสืออนุญาต แต่ในกรณีที่จะอนุญาตให้เกิน ๒,๐๐๐ ไร่ต้องได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรี

รัฐมนตรีอาจกำหนดให้ผู้รับใบอนุญาตเสียค่าตอบแทนให้แก่รัฐบาลได้ ตามจำนวนที่เห็นสมควรโดยประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

มาตรา ๒๑ ใบอนุญาตทำไม้หรือเก็บหาของป่าในเขตป่าสงวนแห่งชาติตามมาตรา ๑๕ ให้ใช้ได้ภายในระยะเวลาที่ระบุไว้ในใบอนุญาตตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดซึ่งต้องไม่เกินหนึ่งปีนับแต่วันออกใบอนุญาตการต่ออายุใบอนุญาตให้เป็นไปตามแบบระเบียบและวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๒๒ ในกรณีใบอนุญาตสูญหายหรือถูกทำลายให้ยื่นคำขอใบแทนใบอนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่การออกใบแทนใบอนุญาตให้เป็นไปตามแบบระเบียบและวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๒๓ ใบอนุญาตที่ออกให้ตามมาตรา ๑๕ จะโอนกันได้ต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากพนักงานเจ้าหน้าที่การโอนใบอนุญาตให้เป็นไปตามระเบียบและวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๒๔ ผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตตามพระราชบัญญัตินี้ต้องจัดให้คนงานผู้รับจ้างหรือผู้แทนของผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตมีใบคู่มือสำหรับการทำตามที่ได้รับอนุญาตตามแบบระเบียบและวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

มาตรา ๒๕ เมื่อได้กำหนดป่าใดเป็นป่าสงวนแห่งชาติและรัฐมนตรีได้แต่งตั้งพนักงานเจ้าหน้าที่ผู้ควบคุมและรักษาป่าสงวนแห่งชาตินั้นแล้วให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจดังต่อไปนี้

(๑) สั่งให้ผู้หนึ่งผู้ใดออกจากป่าสงวนแห่งชาติหรือให้งดเว้นการกระทำใดๆ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติในกรณีที่มีข้อเท็จจริงปรากฏหรือเหตุอันควรสงสัยว่ามีการกระทำ ผิดตามพระราชบัญญัตินี้

(๒) สั่งเป็นหนังสือให้ผู้กระทำความผิดต่อพระราชบัญญัตินี้หรือถอนแก้ไขหรือทำประการอื่นใดแก่สิ่งที่เป็นอันตรายหรือสิ่งที่ทำให้เสื่อมสภาพในเขตป่าสงวนแห่งชาติภายในเวลาที่กำหนดให้

(๓) ยึดทำลายหรือถอนแก้ไขหรือทำประการอื่นเมื่อผู้กระทำความผิดไม่ปฏิบัติตาม (๒) ไม่ปรากฏตัวผู้กระทำความผิดหรือรู้ตัวผู้กระทำความผิดแต่หาตัวไม่พบถ้าพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ปฏิบัติกรอย่างหนึ่งอย่างใดดังกล่าวและได้เสียค่าใช้จ่ายเพื่อการนั้นให้ผู้กระทำความผิดชดใช้หรือออกค่าใช้จ่ายนั้น ทั้งหมดหรือให้พนักงานเจ้าหน้าที่นำทรัพย์สินที่ยึดไว้ได้ออกขายทอดตลาดหรือขายโดยวิธีอื่นตามที่เห็นสมควรเพื่อชดใช้ค่าใช้จ่ายนั้นและให้นำความในมาตรา ๑๓ ๒๗ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาใช้บังคับแก่เงินที่ได้จากการขายทรัพย์สินนั้นโดยอนุโลม

(๔) ดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดที่เห็นสมควรทั้งนี้เพื่อป้องกันหรือบรรเทาความเสียหายแก่ป่าสงวนแห่งชาติในกรณีที่มีเหตุฉุกเฉิน

มาตรา ๒๖ การจับกุมปราบปรามผู้กระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ให้พนักงานเจ้าหน้าที่เป็นพนักงานฝ่ายปกครองหรือตำรวจตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

มาตรา ๒๗ เมื่อปรากฏว่าผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตคนงานผู้รับจ้างหรือผู้แทนของผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตกระทำความผิดต่อพระราชบัญญัตินี้หรือกฎกระทรวงหรือเงื่อนไขในใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตซึ่งออกตามพระราชบัญญัตินี้อันอาจเป็นการเสียหายอย่างร้ายแรงให้พนักงานเจ้าหน้าที่มี อำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตได้มีกำหนดไม่เกินหกสิบวันนับแต่วันที่ออกคำสั่ง

คำสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตตามวรรคหนึ่งอธิบดีมีอำนาจสั่งเพิกถอนคำสั่ง หรือเพิ่มหรือลดระยะเวลาที่สั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตได้ตามที่เห็น สมควรแต่ในกรณีที่มีคำสั่งเพิ่มระยะเวลาดังกล่าวนั้น จะเพิ่มได้ไม่เกินหนึ่งร้อยยี่สิบวัน

มาตรา๒๘คำสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตของพนักงานเจ้าหน้าที่หรือคำสั่งของอธิบดีตามมาตรา ๒๗ผู้รับใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตมีสิทธิอุทธรณ์ต่อรัฐมนตรีโดยยื่นอุทธรณ์ ต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ภายในกำหนด สามสิบวันนับแต่วันที่ทราบคำสั่งคำวินิจฉัยของรัฐมนตรีให้เป็นที่สุด

มาตรา๒๙ในกรณีที่มีการสั่งพักใช้ใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตแล้วถ้ารัฐมนตรีเห็นสมควรก็ให้อำนาจ สั่งเพิกถอนใบอนุญาตหรือหนังสืออนุญาตนั้นได้

มาตรา๓๐ในกรณีมีความจำเป็นเพื่อประโยชน์แก่ราชการหรือสาธารณะประโยชน์หรือเมื่อปรากฏว่าได้มีการอนุญาตไปโดยมิชอบรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งเพิกถอนการอนุญาตรายหนึ่งรายใดทั้งหมดหรือบางส่วนได้ในกรณีมิใช่ เป็นความผิดของผู้ถูกสั่งเพิกถอนการอนุญาตให้จ่ายค่าทดแทนด้วยจำนวนเงินอันเป็นธรรมแก่ผู้ถูกสั่งเพิก ถอนการ อนุญาตนั้น

(๒) มาตรา๑๔ถูกยกเลิกตามความในมาตรา๔แห่งพ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่๓) พ.ศ. ๒๕๒๘ และใช้ข้อความนี้แทน

(๓) มาตรา๑๖ถูกยกเลิกตามความในมาตรา๕แห่งพ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่๓) พ.ศ. ๒๕๒๘และใช้ข้อความนี้ แทน

(๔) มาตรา๑๘ถูกยกเลิกตามความในมาตรา๗แห่งพ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่๓) พ.ศ. ๒๕๒๘และใช้ข้อความนี้ แทน

(๕) มาตรา๒๐ถูกยกเลิกตามความในมาตรา๘แห่งพ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่๓) พ.ศ. ๒๕๒๘และใช้ข้อความนี้ แทน

หมวด๓
บทกำหนดโทษ

มาตรา๓๑(๖) ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา๑๔ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หกเดือนถึงห้าปีและปรับตั้งแต่ห้าพันบาทถึงห้าหมื่นบาท ในกรณีความผิดตามมาตรา๓๑ถ้าได้กระทำเป็นเหตุให้เกิดภัยอันตรายหรือก่อให้เกิดความเสียหายแก่

(๑) ไม้สักไม้อย่างไม้สนเขาหรือไม้หวงห้ามประเภทข. ตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้หรือ

(๒) ไม้อื่นที่เป็นต้นหรือเป็นท่อนอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งสองอย่างรวมกันเกินยี่สิบต้นหรือท่อนหรือรวมปริมาตรไม้เกินสี่ลูกบาศก์เมตรหรือ

(๓) ต้นน้ำลำธารผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สองปีถึงสิบห้าปีและปรับตั้งแต่สองหมื่นบาทถึงหนึ่งแสนห้าหมื่นบาทในกรณีที่มีคำพิพากษาชี้ขาดว่าบุคคลใดกระทำความผิดตามมาตรา๓๑ถ้าปรากฏว่าบุคคลนั้นยึดถือหรือครอบครองที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติศาลมีอำนาจสั่งให้ผู้กระทำความผิดคนงานผู้รับจ้างผู้แทนและบริวารของผู้กระทำความผิดออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติได้

มาตรา๓๒ ผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา๒๔ต้องระวางโทษปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท

มาตรา๓๓(๗) ผู้ใดทำให้เสียหายทำลายซึ่งหลักเขตป่าหรือเครื่องหมายอื่นใดที่จัดให้มีขึ้นตามพระราชบัญญัตินี้ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินสามหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา๓๓ ทวิผู้ใดไม่ปฏิบัติตามระเบียบที่อธิบดีกำหนดตามมาตรา๑๘หรือขัดคำสั่งพนักงานเจ้าหน้าที่ซึ่งสั่งตามมาตรา๒๕ (๑) หรือ (๒) ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหกเดือนหรือปรับไม่เกินห้าพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ

มาตรา๓๔ ผู้ได้รับไว้ด้วยประการใดซ่อนเร้นจำหน่ายหรือช่วยพาเอาไปเสียซึ่งไม้หรือของป่าที่ตนรู้อยู่แล้วว่าเป็นไม้หรือของป่าที่ได้มาโดยการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ต้องระวางโทษเสมือนเป็นตัวการในการกระทำความผิดนั้น

มาตรา๓๕ บรรดาไม้ของป่าเครื่องมือเครื่องใช้อาวุธสัตว์พาหนะยานพาหนะหรือเครื่องจักรกลใดๆซึ่งบุคคลใช้หรือได้มาโดยการกระทำความผิดตามพระราชบัญญัตินี้ให้รับเสียทั้งสิ้นโดยไม่คำนึงว่าเป็นของผู้กระทำความผิดและมีผู้ถูกลงโทษตามคำพิพากษาของศาลหรือไม่

(๖) มาตรา๓๑ถูกยกเลิกตามความในมาตรา ๓ แห่งพ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๒๒ และใช้ข้อความนี้แทน

(๗) มาตรา๓๓ถูกยกเลิกตามความในมาตรา ๔ แห่งพ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่๒) พ.ศ. ๒๕๒๒ และใช้ข้อความนี้แทน

บทเฉพาะกาล

มาตรา๖บรรดาป่าที่เป็นป่าคุ้มครองอยู่แล้วตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้ถือว่าเป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้จนกว่าจะมีกฎกระทรวงออกตามมาตรา ๖วรรคสองหรือมาตรา๗ซึ่งต้องออกภายในห้าปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ

มาตรา๗ใบอนุญาตที่ออกให้แก่บุคคลกระทำการใดๆตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าก่อนวันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับให้ใช้ได้ต่อไปจนสิ้นอายุตามที่ระบุไว้ในใบอนุญาตนั้น

มาตรา๘ภายในระยะเวลาหนึ่งปีนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับบรรดากฎกระทรวงประกาศข้อกำหนดและระเบียบการต่างๆที่ได้ออกตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองและสงวนป่าและใช้อยู่ในวันประกาศพระราชบัญญัตินี้ในราชกิจจานุเบกษาให้คงใช้บังคับต่อไปเท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับพระราชบัญญัตินี้ทั้งนี้จนกว่าจะมีกฎกระทรวงประกาศข้อกำหนดหรือระเบียบการต่างๆยกเลิกหรือมีควมอย่างเดียวกันหรือขัดหรือแย้งกันหรือกล่าวไว้เป็นอย่างอื่น

(ป่าสงวนแห่งชาติ, ๒๕๐๗. ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่๘๑, ตอนที่๓๘ ,๑๖เมษายน)

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

จอมพลถนอมกิตติขจร

นายกรัฐมนตรี

ภาคผนวก ง

บุคลากรกรม

บุคลากรกรม

- กลม ทรงรัมย์. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔
- กา สียงนอก. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๓ กันยายน ๒๕๕๕
- กว้าง สุทธิ. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔
- ชัย ทรงรัมย์. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔
- ทอง อนุมาศ. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๔
- ทองจันทร์ โพธิรัมย์. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕
- ทองสุข ยีรัมย์. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๔
- ธนา สร้อยสด. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒ มิถุนายน ๒๕๕๔
- ธนากร กรดกระโทก. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๐ มกราคม ๒๕๕๕
- น้อย มาประโคน. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔
- บัวผัน เจียงกระโทก. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕
- ประเสริฐ สมคิด. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔
- ลุน สร้อยสด. **ผู้นำชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔
- วัน อังกระโทก. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๕ กันยายน ๒๕๕๔
- สว่าง น้อยวันทา. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๐ เมษายน ๒๕๕๔
- สาย ปราบภัย. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๐ มกราคม ๒๕๕๕
- สุชาติ งามประโคน. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๔
- สุรัตน์ ทองมี. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๖ เมษายน ๒๕๕๕
- สุดใจ ปะดั่งทะสา. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๔

สมศักดิ์ ระเบิดพิน. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

สมหมาย ทองประโคน. **ชาวบ้านชุมชนเก่าบาตร สัมภาษณ์** ๒๗ เมษายน ๒๕๕๔

เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้

กิตติชัย ฉิมมา. **เจ้าหน้าที่ตรวจป่าสัมภาษณ์**. ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๔

ธวัชชัย วิชัยศรี. **เจ้าหน้าที่ตรวจป่า สัมภาษณ์**. ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๔

ประริทัช คงสุขมาก. **เจ้าหน้าที่ตรวจป่าสัมภาษณ์**. ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔

ระยอง นรินทร์ชาติ. **เจ้าหน้าที่ตรวจป่าสัมภาษณ์**. ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๕๔

สรรเพ็ชร เรืองรอง. **หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่บุรีรัมย์ ๕ สัมภาษณ์**. ๑๕ มกราคม ๒๕๕๔

สันติ ศรีศิลป์กร. **หัวหน้าหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ศรีสะเกษ สัมภาษณ์**. ๑๕ มกราคม ๒๕๕๔

อุทัย ดรณพันธุ์. **เจ้าหน้าที่ตรวจป่าสัมภาษณ์**. ๑๕ มีนาคม ๒๕๕๔

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาววาสุณี ศรีศิลปกร
ที่อยู่	๕ หมู่ ๔ ตำบลทุ่งกระตาดพัฒนา อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๕๑	สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ (พิพิธภัณฑ์) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ตำบลขามเรียง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม
พ.ศ. ๒๕๕๒	ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาการจัดการ ทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ ถนนหน้าพระลาน แขวงพระบรมราชวัง เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร